

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİVİL İTAATSİZLİK BAĞLAMINDA ÖRNEK EYLEM
KARŞILAŞTIRMASI: ADALET YÜRÜYÜŞÜ VE TUZ
YÜRÜYÜŞÜ

Gizem AVCI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Halil MUTİOĞLU

AYDIN 2019

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
2019-YL-222

**SİVİL İTAATSİZLİK BAĞLAMINDA ÖRNEK EYLEM
KARŞILAŞTIRMASI: ADALET YÜRÜYÜŞÜ VE TUZ
YÜRÜYÜŞÜ**

Hazırlayan

Gizem AVCI

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Halil MUTİOĞLU

Aydın – 2019

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Gizem Avcı tarafından hazırlanan “*Sivil İtaatsizlik Bağlamında Örnek Eylem Karşılaştırması: Adalet Yürüyüşü ve Tuz Yürüyüşü* ” başlıklı tez, .../.../..... tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan			
Üye			
Üye			

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun tarih sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü
İmzası

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2019

İmza

Gizem AVCI

ÖZET

SİVİL İTAATSİZLİK BAĞLAMINDA ÖRNEK EYLEM KARŞILAŞTIRMASI: ADALET YÜRÜYÜŞÜ VE TUZ YÜRÜYÜŞÜ

Gizem AVCI

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Halil MUTİOĞLU

2019, XVII + 165 Sayfa

Sivil itaatsizlik, normlardan, yasalardan ve var olan düzenden bir amaç doğrultusunda koparak, bu amaç etrafında toplanmayı kabul etmiş makul sayıda kişinin şiddetsiz bir adım atmaya planladıkları durumda amacın gerçekleştirilmesine bağlı olarak ortaya çıkacak olan hukuki ve politik sorumlulukların kabul edildiği eylem türüdür.

Bu çalışma ortak adalet anlayışı etrafında toplanan kitlenin, silahsızlanmayı esas olarak gerçekleştirme yönünde eğilim gösterdiği, sivil itaatsizlik olgusuna ilişkin kavramsal çerçevenin belirlenmesi ışığında kavramın özelliklerine ilişkin elde edilen verilerin sentezlenerek örnek eylem Tuz Yürüyüşü ve Adalet Yürüyüşü'ne ilişkin bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular Tuz Yürüyüşü ve Adalet Yürüyüşü'nde sivil itaatsizlik olgusunun nasıl konumlandığını ve örnek eylemlerin pasif direniş modeli oluşturup oluşturmadıklarına ilişkin saptamaya katkı sağlamak adına açıklanacaktır.

Anahtar sözcükler: *Sivil İtaatsizlik, Tuz Yürüyüşü, Adalet Yürüyüşü, Örnek Eylem*

ABSTRACT

CIVIL DISOBEDIENCE IN THE CONTEXT OF SAMPLE ACTION COMPARISON: JUSTICE MARCH AND SALT MARCH

Gizem AVCI

Master Thesis, Department of Political Science and Public Administration

Thesis advisor: Dr. Öğr. Üyesi Halil MUTİOĞLU

2019, XVII + 165 Pages

Civil disobedience is a type of action in which legal and political responsibilities are assumed based on the realization of the objective in the event that a reasonable number of persons who have agreed to gather around this purpose, breaking off from norms, laws and existing order, aim to take a nonviolent step.

This study aims to present an evaluation of the sample march of Salt Walk and Justice Walk by synthesizing the data obtained on the characteristics of the concept in the light of the determination of the conceptual framework on the phenomenon of civil disobedience in which the mass gathered around the common understanding of justice tends to perform on the basis of disarmament. The findings will be explained in order to contribute to the determination of how civil disobedience is located in the Salt March and Justice March and whether exemplary actions form a passive resistance model.

Key words: *Civil Disobedience, Salt March, Justice March, Case Study*

ÖNSÖZ

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Halil MUTİOĞLU'na, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca beni cesaretlendiren ve sabırla destek veren hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Lokman ZOR'a, her an desteğini esirgemediği için yol arkadaşım Burcu BÜYÜKEKMEKÇİ'ye, hırsın tükenme aracı değil, zihinleri ve terbiyeyi diri tutma amacı taşıdığını aşıl原因, en büyük öğüdünü ve mirasını kazanma şansına eriştiğim amcam Kemal YAVUZ'a ve tüm hayatım boyunca bana kendim olmayı öğreten, öğütleyen, hakkım olandan hep fazlasını, hak etmeyi bildiğim sürece bana sunan, tükenmemeyi hep artmayı öğreten babam Cumhuriyet AVCI, annem Ayten AVCI ve kardeşim Osman AVCI'ya maddi ve manevi her türlü destekleri ve fedakarlıkları için teşekkürü borç bilirim.

KISALTMALAR DİZİNİ

TBMM: *Türkiye Büyük Millet Meclisi*

AKP: *Adalet ve Kalkınma Partisi, Ak Parti*

RTÜK: *Radyo Televizyon Üst Kurulu*

MEB: *Milli Eğitim Bakanlığı*

THY: *Türk Hava Yolları*

TPAO: *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı*

BOTAŞ: *Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi*

MKYK: *Merkez Karar Yönetim Kurulu*

KHK: *Kanun Hükmünde Kararname*

MİT: *Millî İstihbarat Teşkilatı*

CHP: *Cumhuriyet Halk Partisi*

MHP: *Milliyetçi Hareket Partisi*

HDP: *Halkların Demokratik Partisi*

FETÖ: *Fetullahçı Terör Örgütü*

OHAL: *Olağanüstü Hal*

BDDK: *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu*

HES: *Hidroelektrik Santral*

AB: *Avrupa Birliği*

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
SİVİL İTAATSİZLİKTE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
1. SİVİL İTAATSİZLİĞİN TANIMLANMASI.....	5
1.1. Sivil İtaatsizlik Kavramı	5
1.2. Sivil İtaatsizlik Kavramının Özellikleri	22
1.2.1. Adil veya Ahlaki Olmayan Bir Hukuk Kuralı veya Resmi Politika	22
1.2.2. Hukuk Kuralının Amaçlı İhlali.....	22
1.2.3. Kanunu İhlal Eden İtaatsizin Cezai Sorumluluğu Kabullemesi.....	23
1.2.4. Sivil İtaatsizliğin Kişisel Çıkar Gözetmeyen Bir Eylem Olması	24
1.2.5. Sivil İtaatsizliğin Anlamlı Sayıda Kişinin Katılımıyla Gerçekleşmesi	25
1.2.6. Sivil İtaatsizliğin Şiddetsiz Olması	25
1.2.7. Sivil İtaatsizliğin Aleni Olması	26
1.2.8. Sivil İtaatsizliğin Nihai Bir Eylem Olması.....	27
1.3. Sivil İtaatsizlik Kavramının Unsurları	28
1.3.1. Yasalara Aykırılık	28
1.3.2. Alenilik ve Hesaplanabilirlik.....	29
1.3.3. Politik ve Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi	29
1.3.4. Şiddetin Reddedilmesi.....	30

1.3.5. Ortak Adalet Anlayışına ve Kamu Vicdanına Yönelik Çağrı	30
1.3.6. Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem	31
1.3.7. Eylem ve Haksızlık Arasında Makul İlişki Kıstası.....	33
1.3.8. Haksızlıklarla İlgili Çifte Standartın Kullanılmaması	33
İKİNCİ BÖLÜM.....	37
SİVİL İTAATSİZLİK KAVRAMINA ÖNCÜLÜK EDEN DÜŞÜNCELER.....	37
2. SİVİL İTAATSİZLİK KAVRAMINA ÖNCÜLÜK EDEN DÜŞÜNÜRLER.....	37
2.1. Sokrates	37
2.1.1. Yaşamı ve Kişiliği	37
2.1.2. Düşünceleri	38
2.2. Martin Luther King	43
2.2.1. Yaşamı ve Kişiliği	43
2.2.2. Düşünceleri	44
2.3. Henry David Thoreau.....	49
2.3.1. Yaşamı ve Kişiliği	49
2.3.2. Düşünceleri	49
2.4. Mahatma Gandhi	56
2.4.1. Yaşamı ve Kişiliği	56
2.4.2. Düşünceleri	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	65
SİVİL İTAATSİZLİK BAĞLAMINDA ÖRNEK EYLEM KARŞILAŞTIRMASI: TUZ YÜRÜYÜŞÜ VE ADALET YÜRÜYÜŞÜ	65
3. TUZ VE ADALET YÜRÜYÜŞÜNÜN SİVİL İTAATSİZLİK BOYUTUNUN UNSURLARI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI.....	65
3.1. Tuz Yürüyüşü	65
3.1.1. Ülkenin İçinde Bulunduğu Genel Siyasal İklim.....	69
3.1.2. Tuz Yürüyüşünün Sivil İtaatsizlik Bağlamında Değerlendirilmesi.....	71
3.1.3. Gandhi'nin Tuz Yürüyüşünde Üstlendiği Konum.....	73

3.2. Adalet Yürüyüşü	75
3.2.1. Ülkenin İçinde Bulunduğu Genel Siyasal İklim.....	75
3.2.2. Adalet Yürüyüşünün Sivil İtaatsizlik Bağlamında Değerlendirilmesi	81
3.3 Genel Değerlendirme	138
SONUÇ.....	150
KAYNAKLAR	157

GİRİŞ

Türkçe 'de sivil itaatsizlik olarak adlandırılan kavram Almanca “ziviler Ungehorsam”, İngilizce 'de “civil disobedience” olarak ifade edilmektedir. “*Sivil itaatsizlik kavramının kökleri, Eski Yunan'a değin uzanmaktadır.*” ve kavramın düşünsel tarihinin oluşması önemli düşünürlerin fikirleri ile tamamlanmıştır. Felsefi düşünce temelleri etrafında ve siyasi düzlemde bu iki kavrama yönelik bilinci yansıtabilecek olan sivil itaatsizlik kavramı literatüre 1849, “*Resistance of Civil Government*” ve 1866, “*Civil Disobedience*” metinleri ile ilk kez Henry David Thoreau tarafından kazandırılmıştır. Sivil itaatsizlik olgusuna dilimiz köklerine geliş noktasında bakıldığında, olgunun iki farklı boyutunu görmekteyiz.

Sivil itaatsizlik, makul sayıda vatandaşın seslerini duyuramadıkları, fikirlerinin dikkate alınmadığına inandıkları durumlarda veya tam tersine otoritenin yasaya uyumluluk ve anayasaya uygunluklarında ciddi bir kuşkuyla yönlendirecek politika konusunda ısrar ettiğine inandıkları durumlarında ortaya çıkmaktadır. Sivil itaatsizlik otoritenin sahip olduğu gücün herkesçe görüldüğü ve yorumlanabildiği bir ölçüde, kabul görmeyen ve karşı çıkılan duruma karşı, şiddetsiz ve ortak adalet duygusuna hizmet eder bir eylemdir.

Sivil itaatsizlik en azından bir hukuki kalıba girip şekil alabilen o kalıptan taşmayacak uygunlukta bir norm ihlali içeren, otorite gücüne karşı barışçıl yaklaşan, siyasi ve ahlaksal olarak konumlanmış bir protesto edimidir. Sivil itaatsizlik edimine dar anlamda yapılacak olan bir tanımda dikkat edilen husus edime yönelik olan öğelerin yani edimi açıklayan ve anlatan verilerin çeşitliliği ve çokluğu olacaktır. Öğelerin çok oluşu sivil itaatsizlik edimine yönelik tanımın içerisinde yer alan sivil kelimesini ve kelimenin anlam olarak ona kazandırdıklarını azaltmaktadır. Yani eylemlerin pek azı sivil olarak anılmaktadır. Bu da edimin öge çokluğundan kaynaklanmaktadır. Edime yönelik yapılacak geniş yelpazedeki tanım için ise, dar anlamda yapılan tanımın aksine, edimin öğeleri belirli bir sınır içerisinde eritilir ve edimin tanımı öğelerin çokluğu azaltılarak yapılır. Geniş tanımın çizmiş olduğu sınır ise hukuk normlarına yönelik bilinçli bir karşı gelme durumunun olması, karşı gelenin veya gelenlerin takındıkları tavrın özel olarak incelenmesi ve karşı gelme durumunun duyurulma noktasında kamuoyuna açık bir şekilde yapılması ve bunlar olurken sistemin dışına çıkılmaması gerekmektedir.

Sivil itaatsizlik olgusu beslenme kaynağını ve sonucunda kendinden toplamış olduğu gücü toplumdaki almaktadır. Çünkü gelen desteğin gücüne göre sivil itaatsizliğin bir eylem mi değil mi olduğu sorusuna yanıt bu yolla bulunacaktır.

Buyruk teker teker dağıtılır ama tek başına verilemez ve uygulaması yapılamaz. Buyruk güçlüdür. Güçlü çoğunluğun simgesidir. Mutlak olan güçlüdür ve mutlaka o buyurur. Fakat bu çoğunluğu yaratan, onu sınırlayan daha üstün bir güç vardır; uzlaşma. Görüş birliği sağlandığı zannedilen konular birbirleriyle çatışacak ve bu sorun ancak yeni bir bakış birliği ile sağlanacaktır. Bu birleşim olmadan çatışanlardan biri kendi hâkimiyetine yönelirse kat ettiği yolu geriye doğru yürüyecek demektir. Tüm bunların tarihteki en önemli vurgusu: “ herkesin herkese karşı savaşı “durumunu günümüze taşımaya başlamakla olacaktır. *Homo homini lupus... (İnsan insanın kurdudur)* Bu her zaman gelişen ve taze kalan bir durumdur. Kavga yasa durumuna sürükleniş anlaşarak, fikir birliğine varılarak gerçekleşir. Bu fikir birliğinin kurulması ve bozulması onun bir döngü içerisinde bağlı olduğu, tüm koşulların grup ve bireylerce irdelenmesiyle mümkündür. Bu irdelenmenin kendine özgü koşul ve hedefleri olan türü sivil itaatsizliktir. Sivil itaatsizlik anlaşmayı bozmadan ziyade, anlaşmaya uyumu sağlamak adına, yasa düzenini bozan, anlaşmaya mugayir emri yasanın soyut geçerliliği karinesine rağmen onu inkâr eden yalnızca sonuçlara katlanmayı davasını ileriye taşımamanın bir devamlılığı olarak gören ancak münazaanın delili olabilecek kaba kuvveti kendi temellendirmesinin dışında tutan medenice bir karşı koyma sanatıdır.

Çalışma temel olarak, sivil itaatsizlik olgusunun, kavramsal çerçevesi, özellikleri, unsurları ve olguyu savunan önemli öncülerin düşünceleri bağlamında incelenmesi doğrultusunda olgunun Tuz Yürüyüşü ve Adalet Yürüyüşü örnek eylemlerinin karşılaştırmaya tabi tutularak, nasıl konumlandığı problem cümlesinden hareket edilerek oluşturulmuştur.

Araştırması yapılan çalışmanın konusu sivil itaatsizlik olgusunun tüm boyutları göz önünde bulundurularak Tuz Yürüyüşü ve Adalet Yürüyüşü örnek eylemlerinin karşılaştırması yapılarak incelenmesidir.

Çalışmanın konu seçimine yönelik amacı; sivil itaatsizlik kavramının hemen her dönemde önemli düşünürler tarafından teoride açıklanmaya çalışılmış olması ve teoriyi aştığı noktada pratikte uygulama alanı bulabilmesi durumuna literatürde yer alan

kaynaklardan rastlanılmaktadır. Sivil itaatsizlik olgusunun bir kavram olarak tanımlanması, özellik ve unsurlarının saptanmasına ilişkin literatürde bilgi boşluğuna rastlanılmamış olması durumu gözlenmiştir. Fakat kavram ve alt başlıklarının incelenmesi yönünde literatürde rastlanılmayan boşluk, 12 Mart 1930 tarihinde Mahatma Gandhi tarafından gerçekleştirilmiş olunan 24 gün boyunca sürecek olan 400 km'lik serüven Tuz Yürüyüşü ve 15 Haziran 2017 tarihinde Kemal Kılıçdaroğlu tarafından gerçekleştirilmiş olunan 25 gün boyunca sürecek olan 433 km'lik serüven Adalet Yürüyüşü' nün sivil itaatsizlik olgusu bağlamında her iki yürüyüşe yönelik süreçlerin değerlendirmelerinin yapılması sonucunda, Tuz Yürüyüşü ve Adalet Yürüyüşü birer sivil itaatsizlik örneği olarak adlandırılabilir midir ? sorusuna aranan cevaba ilişkin oluşan literatür boşluğuna katkı sağlanmak istenmiştir. Araştırması yapılan sivil itaatsizlik kavramı değerlendirilerek, bu kavram bu iki yürüyüşte nasıl bir yerdeler ve bu yürüyüşler sivil itaatsizliğe ilişkin nasıl bir boyut izlemekteler, yürüyüşe öncü aktörler hangi konumları üstlenmekteler tüm bu veriler değerlendirilip sivil itaatsizlik bağlamında literatüre katkı sağlanmak istenmiştir.

Konu seçimi ve hazırlanma sürecinin önemi; sivil itaatsizliğin siyasal ve politik düzlemde adalet ve ahlakın temeline oturtulan bir arka planda, gerçekleştirilen yürüyüşlerin değer olgusu olarak öne çıkan isimleri, Mahatma Gandhi ve Kemal Kılıçdaroğlu' nun merkeze alınarak sivil itaatsizlik fikirlerini bütünleyici bir yapıda görmenin eksik ya da fazla gelen yönlerine cevap bulunmak istenmiş ve bu yürüyüşlerin fiili pratiğinin sivil itaatsizlik olgusu fikri temelinde olup olmadığına ve yürüyüşlerin bir pasif direniş modeli olup olmadığına ilişkin değerlendirmeye cevap aranmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sınırlılığı içerisinde örnek görüşlerden yalnızca Sokrates, Henry David Thoreau, Martin Luther King ve Mahatma Gandhi'ye yer verilmesi çalışmanın zaman kısıtlılığı ile şekillendirilmiştir. Bu nedenle özellikle sivil itaatsizlik kavramını kurucu düşünceler ve görüşler üzerinden ele almak bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.

Hazırlanan çalışmada kullanılan araştırma metodları, konuya ilişkin yürüyüşlerin karşılaştırmaya bağlı olması durumu, yürüyüşlerin basında yer alması durumu ve yürüyüşlerin aktör, oluşum ve süreçlerinin benzerliklerinin olduğu yönünde oluşan kamuoyu yargıları, yürüyüşü gerçekleştiren aktörlerin buldukları ülkelerin siyasal iklimleri ve bu aktörlerin ülkede var olan konumları göz önünde bulundurulduğunda öncelikle çalışmanın problem cümlesinde yer alan sivil itaatsizlik olgusuna ilişkin kütüphane araştırması ve literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca Adalet Yürüyüşü aktörü

Kemal Kılıçdaroğlu'nun Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı konumu ve yürüyüşe ilişkin basın organlarının süreçte üstlendiği önemli konum, siyasal yapı içerisinde yer alan diğer partilerin sürece ilişkin yorumları göz önünde bulundurularak mülakat metodu kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde, sivil itaatsizliğin kavramsal çerçevesinin saptanmasına yönelik, sivil itaatsizliğin tanımlanması yapılmıştır. Sivil itaatsizlik kavramının, Adil veya Ahlaki Olmayan Bir Hukuk Kuralı veya Resmi Politika, Hukuk Kuralının Amaçlı İhlali, Kanunu İhlal Eden İtaatsizin Cezai Sorumluluğu Kabullemesi, Sivil İtaatsizliğin Kişisel Çıkar Gözetmeyen Bir Eylem Olması, Sivil İtaatsizliğin Anlamlı Sayıda Kişinin Katılımıyla Gerçekleşmesi, Sivil İtaatsizliğin Şiddetsiz Olması, Sivil İtaatsizliğin Aleni Olması ve Sivil İtaatsizliğin Nihai Bir Eylem Olması özelliklerine ilişkin başlıklar açıklanmıştır. Akabinde sivil itaatsizlik kavramının, Yasalara Aykırılık, Alenilik ve Hesaplanabilirlik, Politik ve Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi, Şiddetin Reddedilmesi, Ortak Adalet Anlayışına ve Kamu Vicdanına Yönelik Çağrı, Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem, Eylem ve Haksızlık Arasında Makul İlişki Kıstası ve Haksızlıklarla İlgili Çifte Standartın Kullanılmaması unsurları başlıklar halinde açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, sivil itaatsizlik kavramının yönünün belirlenmesine ilişkin kavrama öncülük eden görüşlerin temsilcileri, Sokrates, Martin Luther King, Henry David Thoreau ve Mahatma Gandhi, yaşam ve kişilikleri ile düşünceleri bağlamında açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde sivil itaatsizlik bağlamında örnek eylem karşılaştırması, Adalet yürüyüşü ve Tuz yürüyüşünün değerlendirilmesine yönelik, Adalet ve Tuz yürüyüşünün sivil itaatsizlik boyutunun unsurları açısından saptanması yapılarak, Tuz yürüyüşü ve Adalet yürüyüşü açıklanmış, ülkelerin içinde buldukları genel siyasal iklim taraması yapılmış, Tuz yürüyüşü ve Adalet yürüyüşü sivil itaatsizlik bağlamında değerlendirilmiş ve Gandhi'nin Tuz yürüyüşünde, Kemal Kılıçdaroğlu'nun Adalet yürüyüşünde üstlendiği konum açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL İTAATSİZLİKTE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. SİVİL İTAATSİZLİĞİN TANIMLANMASI

“ben inanıyorum,

hatta aslında biliyorum ki;

insanın düşündükleri ve yaptıkları iyi ve güzel olan ne varsa,

bunların hepsi hükümetlere rağmen vardır,

onlar sayesinde değil.”

Emma GOLDMAN¹

1.1. Sivil İtaatsizlik Kavramı

Türkçe 'de sivil itaatsizlik olarak adlandırılan kavram Almanca “ziviler Ungehorsam”, İngilizce 'de “civil disobedience” olarak ifade edilmektedir.² “Sivil itaatsizlik kavramının kökleri, Eski Yunan'a değin uzanmaktadır.” ve kavramın düşünsel tarihinin oluşması önemli düşünürlerin fikirleri ile tamamlanmıştır.³ Felsefi düşünce temelleri etrafında ve siyasi düzlemde bu iki kavrama yönelik bilinci yansıtabilecek olan sivil itaatsizlik kavramı literatüre 1849, “Resistance of Civil Government” ve 1866, “Civil Disobedience” metinleri ile ilk kez Henry David Thoreau tarafından kazandırılmıştır.⁴ Sivil itaatsizlik olgusuna dilimiz köklerine geliş noktasında bakıldığında, olgunun iki farklı boyutunu görmekteyiz. Sivil itaatsizlik kavramının bir ad olarak anılması durumu sürekli bir direnişin, bir tavır olarak yorumlanarak hukuk normlarında da geçen bu kavramın kişilere bağımlı olmaktan

¹ Emma GOLDMAN; “Anarşizmi insan hayatına her şeyden çok değer veren bir sosyal teori ve barışın yegâne felsefesi olarak tanımlayan, Goldman, anarşizmin şiddetle özdeş bir düşünce olarak algılanmasından duyduğu rahatsızlıkla, bazı anarşistlerin şiddet eylemlerine kalkıştıklarını ancak bunun asıl sorumlusunun anarşizm değil onları şiddetli bir şekilde tahrik eden ekonomik eşitsizlikler ve siyasi adaletsizlikler olduğunu ifade eder.” Bkz. Bakır, K. (2015). Emma Goldman'ın Anarşizminde “Kadının Özgürleşme Trajedisi. Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (2), s.49-78.

² Ökçesiz, H. (2011). Sivil İtaatsizlik (Dördüncü Baskı). İstanbul: Legal Kitapevi, s.123.

³ Dağtaş E. (2008). , Türkiye'de Sivil İtaatsizlik Toplumsal Hareketler ve Basın (Birinci baskı). Ankara: Ütopya Yayınları, s.27.

⁴ Thoreau, H. D. (2016). Sivil İtaatsizlik. (Çev. Turan, C.), İstanbul: Say Yayınları, s.22.

çıkarak bir yapı haline gelerek faaliyet sürdürebilmesi ile ortaya çıkmaktadır.⁵ Sivil itaatsizlik yasanın yüceliğinin ve ortaya koyduğu hâkimiyet ile egemenliğin kayboluşunun bir göstergesidir. Sivil itaatsizlik; makul sayıda vatandaşın seslerini duyuramadıkları, fikirlerinin dikkate alınmadığına inandıkları durumlarda veya tam tersine otoritenin yasaya uyumluluk ve anayasaya uygunluklarında ciddi bir kuşkuya yönlendirecek politika konusunda ısrar ettiğine inandıkları durumlarında ortaya çıkmaktadır.⁶ Yani sivil itaatsizlik otoritenin sahip olduğu gücün herkesçe görüldüğü ve yorumlanabildiği bir ölçüde, kabul görmeyen ve karşı çıkılan duruma karşı, şiddetsiz ve ortak adalet duygusuna hizmet eder bir eylemdir.⁷

Mutlak güce sahip hükümetin halkı baskı ile yönetmesi ya da halkı yönetirken eksik taraflarının varlığının ortaya çıkması rahatsız edici boyutlara ulaştığı takdirde, mutlak gücü elinde barındıran iktidara bireyin karşı çıkması ya da itaati reddetmesi anlamına gelen sivil itaatsizlik bir eylem biçimi olarak kabul edilmektedir.⁸ Kavram olarak sivil itaatsizlik Amerikan yasalarının ruhuyla uyumluluk içerisinde olsa da Amerikan hukuk sistemi içinde yer etmesi ve bu sistem tarafından haklı gösterilme çabası, aşılması oldukça zor görünen bir durumdur.⁹

Sivil itaatsizlikte sesi çıkacak olan topluluk şiddetin diliyle değil aksine barışın diliyle konuşacaktır. Yani düşmanlıklar derin bir yapı haline gelmeyecek tamamen ortadan kaldırılacaktır buda ikna edilmek adına kullanılacak yöntemlerin çeşitlendirilmesi ile mümkün olacaktır.¹⁰ Sivil itaatsizlik kavramı yönetim sisteminin kurumları ve Amerikan Anayasası ile bağdaşır diyen yaklaşımların temel varsayımı haline gelmiştir.¹¹

Sivil itaatsizlik olgusu ve unsurları göz önünde bulundurulduğunda itaatsiz kişi, birey olarak zihni gücünü kullandığı ve bu gücü ile üretmenin bir yolunu bulabildiği anda, kendi gücünün farkına vardığı noktada ortaya çıkan sonuçlar ışığında ne denli uyumlu olacaktır, sorgulanması gerekmektedir. Birey olarak fikirlerini gün yüzüne çıkarabildiği durumlarda, toplumda daha önemli bir yere sahip olduğunu görececek olan kişi, fikirleri doğrultusunda

⁵ Anıl, Y. Ş. (2013). *Mahatma Gandhi*. (Birinci baskı). İstanbul: Kastaş Yayınevi, s. 78.

⁶ Coşar, Y. (2014). *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik* (Dördüncü Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.98.

⁷ Güner, O. S. (2013). Sivil İtaatsizlik. *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, Birikimler 4, İstanbul, s.1.

⁸ Thoreau, H.D. (2016). *Doğal Yaşam ve Başkaldırı Sivil İtaatsizlik Makalesi ve Walden Gölü*. (Çev. Çiftçi, S.). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Altıncı Baskı), s. 367.

⁹ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.119.

¹⁰ Uyanık, M. (2014). *İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtaatsizlik* (Üçüncü Baskı). Antalya: Otorite Yayınları, s.87.

¹¹ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.99.

hayır diyebilecektir. Hayır demeyi bir kez başarabilen birey, bu itirazı ile aslında sivil itaatsizlik eylemine adım atmış olacaktır.¹²

Sivil itaatsizlik normlardan, yasadan ve var olan düzenden bir amaç doğrultusunda kopar ve bu kopuş şiddete dayanmayan, yardımcı bir eylem planı ile gerçekleşir.¹³ Kavram olarak sivil itaatsizlik toplumsal düzenin birlikte adım atması noktasında, toplumsal hareketleri bünyesinde barındıran bir eylem biçimidir. Sivil toplum bu toplumsal düzenin bir adı bir telaffuzu olarak; toplumsal hareketlerde ne denli önemli bir kavram ise onun önemine eş değer olarak sivil itaatsizlik kavramında da karşımıza çıkmaktadır.¹⁴

Sivil itaatsizlik kavramının yapılan tanımlamalarını anlamlandırma ve pekiştirme bu kavramın öğelerini, düşünce ve toplumun gelişimine ilişkin açıklamalardan hareketle ifadesi tamamlanacak olan olgusal betimlemelerinin yapılması sonucunda öğelerin belirlenmesi ile mümkün olacaktır.¹⁵ Sivil itaatsizlikte şiddet bir ilke olarak iğrenilerek bakılması sebebi ile değil bir tavrın ortaya konulmasında keskin bir ifade olması sebebi ile şiddetten kaçılması gerekliliğidir.¹⁶ Edime yönelik tanımları belirli bir kümede toplama durumu tanımın sağlıklı bir biçimde yapılmasını sağlayacak ve tanımın anlaşılması noktasında öz bir yapı sağlamış olacaktır. Bu nedenle sivil itaatsizlik edimini dar ve geniş anlamda bir tanımlamaya tabi tuttukten sonra, son olarak baskın bir tanım çerçevesinde de incelemek gerekecektir. Baskın tanım noktasında sivil itaatsizlik edimine yönelik sayılan tüm tanımların dışında şiddetsizlik olgusu eklenecektir. Sivil itaatsizlik ediminin tanımına yönelik vurgulayıcı durum ön koşul olarak eylem gerçekleşirken gerek yasaya gerek hükümete gerekse bireye karşı bir eylem söz konusu olsa dahi, eylemin vicdani değerler çerçevesinde şiddetsiz olması gerekecektir.¹⁷ Sivil itaatsizlik, adaletsiz uygulama ve haksız yaptırımları ortadan kaldırmak isterken yeterliliğe erişebilmiş insan gücünün yok edilmesine yol açacak noktaları iyi hesaplayabilmektedir.¹⁸ Sivil itaatsizlik kavramını dar tanım çerçevesinde ele aldığımızda Fleisch'a göre; sivil itaatsizlik devlet gücünün, üçüncü kişilerce de açıkça görülebilir ve anlaşılabilir derecede, haksızlık olarak duyumsanan bir edimine karşı, kaba güç kullanılmadan ve kamuya açık olarak gerçekleştirilen bir protesto eylemidir. Geniş tanımda

¹² Yeniçeri, Ö. (2011). Konformizm, Yozlaşma ve İtaatsizlik. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(44), s.2.

¹³ Semiz, Y. (2010). *Türk Hukuku'nda ve Karşılaştırmalı Hukukta Vicdani Ret* (Birinci Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık, s.106.

¹⁴ Odabaşı, F. (2016). *Muhalefet Süreci Bağlamında Gençlerde Din ve Sivil İtaatsizlik Üniversite Öğrencileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. İstanbul: Rağbet Yayıncılık, s.77.

¹⁵ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.135.

¹⁶ Uyanık, *İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtaatsizlik*, s.88.

¹⁷ Aksoy, N. (2008). *Sivil Toplum ve Baskı Grupları* (Birinci Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık, s. 72.

¹⁸ Uyanık, *İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtaatsizlik*, s.87.

sivil itaatsizliğin özelliklerinden olan başlıkların sınırlı tutularak yapılan eylemlerin belirli kategorilerde anılmasını sağlamaktadır. Baskın tanıtımda ise kavrama pasifizm unsuru eklenmiştir. Bu tanımlamalardan hareketle sivil itaatsizlik, hukuk normlarının kendine boyun eğme çerçevesinde hukuk normlarına şiddetsiz itaatsizlik şeklinde doğmaktadır.¹⁹

Sivil itaatsizlik en azından bir hukuki kalıba girip şekil alabilen o kalıptan taşmayacak uygunlukta bir norm ihlali içeren, otorite gücüne karşı barışçıl yaklaşan, siyasi ve ahlaksal olarak konumlanmış bir protesto edimidir.²⁰ Sivil itaatsizlik edimine dar anlamda yapılacak olan bir tanıtımda dikkat edilen husus edime yönelik olan öğelerin yani edimi açıklayan ve anlatan verilerin çeşitliliği ve çokluğu olacaktır. Öğelerin çok oluşu sivil itaatsizlik edimine yönelik tanımın içerisinde yer alan sivil kelimesini ve kelimenin anlam olarak ona kazandırdıklarını azaltmaktadır. Yani eylemlerin pek azı sivil olarak anılmaktadır. Bu da edimin öge çokluğundan kaynaklanmaktadır.²¹ Edime yönelik yapılacak geniş yelpazedeki tanım için ise, dar anlamda yapılan tanımın aksine, edimin öğeleri belirli bir sınır içerisinde eritilir ve edimin tanımı öğelerin çokluğu azaltılarak yapılır. Geniş tanımın çizmiş olduğu sınır ise hukuk normlarına yönelik bilinçli bir karşı gelme durumunun olması, karşı gelenin veya gelenlerin takındıkları tavrın özel olarak incelenmesi ve karşı gelme durumunun duyurulma noktasında kamuoyuna açık bir şekilde yapılması ve bunlar olurken sistemin dışına çıkılmaması gerekmektedir.²²

Sivil itaatsizlik düşünce açıklamasının sözden ziyade gösterisel bir biçimde süslenerek ortaya konulduğu bir edimdir. Yani amaca uygun olduğu düşünülen edimi aktaracak olan araç başarı vaat etmeli, kabul görülebilir olmalıdır.²³ İtaat kavramında esas alınması ve değerlendirilmesi gereken nokta vicdan ve otorite kavramları olmalıdır. Vicdana yani kendi akıl verileri ve inandıklarına itaat etme biri veya bir şeye teslim olmak değildir. Otoriteye itaat ise özgürlüklerinden vazgeçtiği noktada bireyin bir temsil edene veya kuruma karşı teslim olması demek olacaktır. İtaatsizlik kavramı bu yapılan değerlendirmelere karşıt olarak doğacaktır ve teslimiyet bu noktada kabul edilmeyecektir.²⁴ Aslında bu noktaya kadar yapılmış olan tanımların geneline bakıldığı takdirde sivil itaatsizlik olgusu beslenme kaynağını ve sonucunda kendinden toplamış olduğu gücü toplumdan almaktadır. Bu sebeple

¹⁹ Güner, *Sivil İtaatsizlik*, s. 1-2.

²⁰ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.134.

²¹ Aksoy, *Sivil Toplum ve Baskı Grupları*, s. 71.

²² Aksoy, *Sivil Toplum ve Baskı Grupları*, s. 71.

²³ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.130.

²⁴ Fromm, E. (2018). *İtaatsizlik Üzerine Özgürlük Neden Otoriteye "Hayır" Demektir?* (Çev. Soysal, N.). İstanbul: Say Yayınları. (Beşinci baskı), s. 11-12.

de toplumda yer alan bireylerin doyurucu bir kısmından sivil itaatsizliğe karşı bir destek sağlanmaz ise itaatsizlik eylemi başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Çünkü gelen desteğin gücüne göre sivil itaatsizliğin bir eylem mi değil mi olduğu sorusuna yanıt bu yolla bulunacaktır.²⁵

Sivil itaatsizlik sistemin tüm alanlarına işlemiş, karışmış değil, bireysel olan haksızlığa karşı bir başkaldırı demektir. Tüm bunlar olurken kötülüğe yaklaşım asla başka bir kötülük yolunun aranması ile olmayacak aksine kötülük reddedilecek ve barışçıl yöntemler geliştirilecektir.²⁶ Şiddeti tamamı ile dışlayan bir yapıya sahip olduğu görülen sivil itaatsizlik çoklu yapıya sahip bir eylem türü olduğunu göstermektedir. Sivil itaatsizlik ortak adalet anlayışına uygun ve kolektif yapıya hizmet etmek için ortaya atılan bir kavram ve gerçekleştirilen bir eylem türü olarak silahsızlığı temel almaktadır.²⁷

Şiddetin dışında kalabilmek insanın gücü ile değil var olan başa çıkma, karşı durma, kendini o şiddetin dışında bırakabilme yeteneği ile alakalı olmaktadır. Yani kişi sivil itaatsizlik olgusunu eyleme dönüştürebilme noktasında kendini tanımalı, tanıdıktan sonra kendini şiddet eğilimli düşüncelerden temizlemeli ve bu şiddet yanlısı tarafını törpüleme yeteneğini kullanabilmelidir. Şiddet dışılığın bir uygulama alanı bulabilmesi ve herkesçe uygulanmaya başlamış olabilmesi için, uygun ortamın oluşturulması ve amaca yönelik eğitimlerin verilmesi sağlanmalıdır.²⁸

Sivil itaatsizlik olgusunda esas olan söz değil ortaya konulan ve gerçekleştirilen eylemdir.²⁹ Eylemin sözü aşarak fiili açıdan amaca uygun bir şekilde ortaya koyulmasından önceki hedef ise şeffaf bir şekilde bu eylem hareketi planını ve amacını kamuoyu ile paylaşmaktır. Sivil itaatsizlik eylem hareketlerinde çok fazla sayıda vatandaşın bir araya getirilme amacı gerçekliğini gözler önüne sermek ve sayı ne kadar fazla olursa şiddet olgusunun olmaması adına bütünlüğün sağlandığı gösterilmektedir.³⁰

²⁵ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.106-107.

²⁶ Uyanık, *İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtaatsizlik*, s.87-88.

²⁷ Tanış, A.K. (2014). *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik "Gezi Parkı Örneği"*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, İstanbul, s.4.

²⁸ Merton, T. (2017). *Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş Mahatma Gandhi'nin Yazılarından Seçmeler*. (Çev.Çiftçi, S.D.). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Üçüncü Baskı). s. 41-42.

²⁹ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.105.

³⁰ Gandhi, M. K, ve Thoreau, H. D. (2015). *Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş* (Üçüncü Baskı). İstanbul: Vadi Yayınları. s.106

Toplumda herhangi bir sebepten dolayı çıkan anlaşmazlıkların en aza indirilme amacını güden bir sistem kurulmalı ve bu sistem hem güvenli hem de sağlam olmalıdır. İşte sivil itaatsizlik kavramı bu sistemin ta kendisi olabilmektedir.³¹

Sivil itaatsizlik olgusu gerçekleşmeye başladığı andan itibaren itaatsizin, eyleme yönelik amaçlarına uygun hizmet edişi, onun eyleme karşı olan tutumu ve erdemi ile yakından ilişkilidir. Çünkü itaatsiz, toplumsal yaşamın içerisinde yer aldığı süre boyunca, iktidara karşı bir direnç içerisindedir. Bu direniş amacını gerektiği şekilde ortaya atarak savunan ve savunulan amaca uygun ve söz konusu amaçla örtüşen araçlar ile hareket eden itaatsizler vasıtasıyla mümkün olacaktır. Bu noktada Gandhi'nin söylemi; *amaç ve gerçekleştirilmesi adına geliştirilerek denenen araçlar için, birbirleri ile örtüşmeli ve birbirlerini beslemelidir*, biçiminde ifade edilmektedir. Şiddetsizliğin ve sevgi gücünün en önemli örneklerini temsil eden Gandhi birbiri ile yakın ilişkili olan araç ve amaç adına tohum ve ağaç benzetmelerini yaparak kalıcı ve köklü bir başarının şiddetsizlik olgusu ve sevgi gücü ile olması gerektiğine değinmektedir. Gandhi'nin sivil itaatsizlik anlayışı bakımından en nitelikli benzetmelerinden biri, hakikatli bir yolda yürümek amacıyla beslenen güçlü bir ağacın tohumlarının en başından sağlam bir biçimde atılmış olması yönündedir.³² Sivil itaatsizlik eyleminin gerçekleşeceği noktada itaatsizin erdemli olup olmadığı yönünde bir yorum yapılması gerekecek olursa, en önemli unsur itaatsizin tutarlı olup olmadığıdır ki, itaatsiz tutarlı olduğu kadar topluma ve içinde yaşadığı toplumsal düzene katkı sağlayacaktır. Bir itaatsiz, yurttaş olarak görevlerini yerine getirme hususunda erdemli tutumlar sergiliyor ise o yurttaş itaatkâr değil, içerisinde yaşadığı topluma ve düzene bağlı ve sorumludur denilebilmektedir.³³

Sivil itaatsizlik kavramı ilk kez 1848 yılında Amerika'da Thoreau tarafından kullanılmıştır. Son yıllarda Türkiye'de kullanılmaya başlanan kavram, 1980'li yıllarda Avrupa'da yoğun tartışma konularına sebep olmuştur.³⁴

Genel anlamı ile sivil itaatsizlik, Türkiye insanının henüz aşına olmadığı bir kavram olup, güvenlik ihtiyacı temelli yasa ve itaat ilişkisine dair insanın kendi iradesi ile karmaşaya sürüklenmiş hesaplaşmasını şiddetsizlik bağlamında irdeleyen bir yapıdır.³⁵ Sivil

³¹ Güner, Sivil İtaatsizlik, s.1.

³² Kardaş, Ü. (2008) 'Ötekiler' İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi. (Birinci baskı). İstanbul: Hayy Kitap. s. 60 .

³³ Kardaş, Ötekiler' İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi. s. 61.

³⁴ Coşar, Kamu Vicdanına Çağrı, s.9

³⁵ Nişancı, Ş. (2013). Sivil İtaatsizlik. (Birinci Baskı). İstanbul: Etkileşim Yayınları, s.3-6

itaatsizliğe ilişkin tanıma dair temel yaklaşım olumlu bir muhalefet tarzını içermektedir. Çünkü siyasal sistem, yöneten ve yönetilen ilişkileri bakımından otoritenin temel siyasal kaynaklarından biri olan lider ve otoriteye rıza gösteren vatandaş uzlaşmasının bir ürünüdür.³⁶

Sivil itaatsizlik eylemlerinin gerçekleşmesinin önünü açacak olan toplumun tümünün bir arada yaşadığı ortamda siyasal kültür kavramının oluşmuş ve oturmuş olması gerekmektedir. Bu toplumsal yaşamda eğer siyasal kimlik oluşmamışsa farklı ifade ve kimliklerin bastırılmasının önü açılacak demektir.³⁷

Sivil itaatsizlik sadece kişinin kendini ilgilendiren durum ve çıkarları, yalnızca kendince doğru bulduğu ve kabul ettiği değerleri ve kendine has inanç ve görüşleri temel olarak alamayacağı ahlaki bütünlük sergileyen bir protestodur. Kural gereği eylem önceden haberi verilmiş, akışının hesaplanabilir ve gidişatın şeffaf olduğu, kamuya açık bir durumdur ve yine kural gereği hukuk işleyişinin bütününe olan bağlılığını etkilemeksizin yalnızca tekil olan normların çiğnenmesini içermekle birlikte normun çiğnenmesi sonucu ortaya konulmuş olan hukuki sonuçlara katlanmakla yükümlüdür.³⁸

Toplumun bazı sebeplerden dolayı ayağa kalkması, durumunu ve düşüncelerini bir fiil şekline getirip bir gösteri formunda uygulamaya koyması, tüm toplum olarak harekete geçmesi zaman içerisinde düzene, işleyişe, durumlara karşı olan kızma, istememe, benimsememe, savunma duyguları ile ortaya çıkmakta ve bu durum aslında sivil itaatsizliğin gerçekleştirilmesine öncülük eden düşünce anlayışının neler olabileceğini göstermektedir.³⁹

Hak savunucusu aracın yani sivil itaatsizliğin, temsil edilmesi ve ortaya çıkan kazanımların taze tutulması, sivil itaatsizlik hareketinin sivil itaatsizliği doğuran duruma anlam kazandıracak ve sivil itaatsizliği örgütleyen yapının oluşumunu güçlendirecektir.⁴⁰

Sivil itaatsizlik otoritenin gücünün birey ve baskı grupları tarafından görülebilmesi ve anlamlandırılabilmesi noktasında, haksız olarak adlandırılan bir yaptırıma karşı şiddetsiz ve

³⁶ Uyanık, *İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtaatsizlik*, s.82

³⁷ Dağtaş, *Türkiye’de Sivil İtaatsizlik*, s.8

³⁸ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, s.122-123

³⁹ Yılmaz, A. G. (2014). Toplumsal Hareketin Kalbinde Bir Yeni Özne: Anneler Türkiye’de Cumartesi Anneleri ve Arjantin’de Mayıs Meydanı Anneleri Üzerine Karşılaştırılmalı Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. 2(1), s.57

⁴⁰ Dağtaş, *Türkiye’de Sivil İtaatsizlik, Toplumsal Hareketler ve Basın*. s.7

hesaplanabilir olarak gerçekleştirilen bir protesto eylemidir ve bu eylem siyasi ve ahlaki açıdan bir güdülemeden kaynaklanır.⁴¹ İnsanın onurunu zedeleyecek olan bir yasa adil ve meşruluğunu yitireceğinden yola çıkılarak tanımlanan sivil itaatsizlik yasallık ve meşruluk ayrımında bir itiraz özelliği göstermesi bakımından vicdani reddin kolektif alana ait tutumunun adıdır.⁴²

Yurttaşların kişisel vicdanları ve olaylara bakışlarını üstlerine yüklenen görev bilinci ile yerine getirmeleri, kişisel çıkarlarından ziyade ortak çıkarlara hizmet edip kötü olan şeylere hizmet etmeye karşı gelen ve bu kötülüğün içinde yer almayı reddedip, iyi olana ve fayda sağlayana yönelen bir istekte olması sivil itaatsizlik kavramına yaklaşımın manevi güç ile yoğurulmuş bir yanı da olduğunu gösterecektir..⁴³

Sivil itaatsizlik yasa ya da hükümete ait olan program ve politikalarda değişikliğe gidilmesi amaçlanan, şeffaf yani tüm kamu düzenine açık şiddetsiz, vicdana bağlı ve siyasi bir nitelik olma amacı taşıyan, yasaya değil yasanın tekil bir normuna karşı haksızlığın giderilmesi, ortak adalet anlayışının şiddetsiz bir biçimde savunulmasını amaçlayan bir edimdir.⁴⁴

Sivil itaatsizlik, insanlık tarihine, sıkışıp kaldığı ve içinden çıkılmaz durumda olduğu zamanların tümünde hep en çok tercih edilen yol olmakla birlikte, tarih ve olayların gidişatını değiştirerek sonuçta hep normlara karşı, fakat sonradan temize çıkmış bir eylem biçiminin adı olmak durumunda kalmıştır.⁴⁵

Sivil itaatsizlik ve hukuk sistemi ikiliğinin uyumu hukuki bir sorumluluğu ortaya çıkarmaktadır. Oluşan hukuki sorumluluk, yasaların ihlal edilmesini yasa yardımı ile haklı kılamama sorununu, sivil itaatsizliğin bir yasanın anayasaya uygunluğunu ortaya çıkarmak amacıyla yasayı ihlal etmesi eylemini eş tutarak çözümlenme amacını taşımaktadır.⁴⁶

Sivil itaatsizlikte görülmektedir ki, iktidara karşı bir direnç vardır ve bu direncin köklerinde hukuk normları yer almaktadır. Ortak adalet duygusu ile gerçekleştirebileceğiniz

⁴¹ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.130

⁴² Çınar, Ö. H. Ve Üsterci, C. (Editörler), (2014). *Çarklardaki Kum: Vicdani Red: Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.85

⁴³ Arendt, H. (2013). *Sivil İtaatsizlik. Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. (Çev. Yakup Coşar) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.86-87

⁴⁴ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.129

⁴⁵ Bove, J ve Luneau, G. (2006). *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*. (Birinci Baskı), (Çev. Ergüden, I.) İstanbul: İletişim Yayıncılık, s.28

⁴⁶ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, s.81

eylem adil olmalıdır, çünkü sivil itaatsizlik eyleminin hakikate ulaşması adil olunması durumu ile doğru orantılıdır. Hukuk normları ile mücadele edebilme gücünüz hukuku savunma gücünüz ile eş değerdir. Hukuku savunabildiğiniz noktada yasalar ile mücadele edilebilir ve karşı direnç gösterilebilir. Bunu gösterebilme yolu şiddetsizlik olgusunu barındıracak şekilde dizayn edilmiş sivil itaatsizlik hareketidir.⁴⁷

Sivil itaatsizliğin gerçekleşmiş bulunduğu norm ihlali işlevsiz bir karaktere sahiptir. Sivil itaatsizlik eylemlerinden doğup karşımıza çıkan normun işlevsiz kalması durumu, protestoyu gerçekleştirecek olan araçların şiddetten uzak olması ve sınırlanmasıdır.⁴⁸ Bir eylemde sivil itaatsizlik kavramının varlığının olup olmadığı araştırılıyor ise öncelikle o eylemin gerçekleşmiş olma sebebinin, eyleme iten unsurlar açısından bakıldığında hukuk devleti içerisinde yer alan bir normun ihlal edilmiş olması gerekmektedir. Çünkü mevcut normun ihlal edilmediği veya karşı çıkılmadığı durumlarda sivil itaatçi tam aksi şekilde normlara uygun hareket etmekte, istememekte, karşı çıkmakta, protesto etmekte ise bu bir sivil itaatsizlik olarak değerlendirilemez.⁴⁹

Sivil itaatsizlik yalnızca kişi inanç ve çıkarları temel alınarak gerçekleştirilemeyecek, genel olanı ifade eden ve genel olana hitap etmek ile birlikte nüfuz eden bir ahlaki protestodur.⁵⁰

Kitlelerin saklı yetisi olarak ortak vicdana ve bu yetiye bağlı çıkarlar noktasında bir ve bütün hareket ederek direnen, bu direnci iktidara karşı bir tutum olarak sergileyen insana yurttaş denilmesi sonucunda bu direncin bütününe de yurttaş itaatsizliği denilebilmektedir.⁵¹

Hukuk düzeninin bütününe olan bir itaatsizlikten ve ihlalden kaçınılmak ile birlikte yalnızca hukuk düzeni içerisinde yer alan tek bir kurala karşı bir protesto gerçekleştirilebilir. Burada girişilecek olan sivil itaatsizlik normun geneline değil ancak tekil bir norma karşı yapılabilir.⁵²

Eylem sürecinin işler halde olması demek bu sürece siyasal kültür yapısı bağlamında vatandaşların katılımının sağlanmış olması demektir ve sivil itaatsizlik bu noktada katılımın biçim ve boyutlarına ilişkin vatandaşlara açık ve anlaşılır bilgi sunulması önem gösterir.

⁴⁷ Kardaş, ' Ötekiler' İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi, s. 62-63-64

⁴⁸ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.124

⁴⁹ Tanış, *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik "Gezi Parkı Örneği"*, s.5

⁵⁰ Semiz, *Türk Hukuku'nda ve Karşılaştırmalı Hukukta Vicdani Ret*, s.107

⁵¹ Kardaş, ' Ötekiler' İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi. s. 65

⁵² Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.107

Buna paralel olarak da hakların ortaya çıkışı ve oluşan hakların çeşitlendirilmesi sağlanacaktır. Demokratikleşme aşamasında itici güç görevini üstlenen sivil itaatsizliğe anayasal demokrasi tarafından siyasi kültürün doğal bir boyutu olarak bakılmalıdır.⁵³ İtaatsizlik olgusu kavram olarak olumsuz bir durumu ifade etmesi sebebi ile zarar görme olasılığını doğurduğu için toplumsal yapı içerisinde ve toplumsal yapıyı bir arada tutmayı amaçlayan siyasi sistemler bünyesinde hoş görülmemektedir.⁵⁴

Sivil itaatsizlik toplumun genelince kabul görmüş olan yasaların ahlakının sorgulandığı durum ve bu durumun sivil bir olgu olarak ihlal edilmesi demektir. Kavram her çeşit gayri ahlaki yasaya karşı gelmeyi ve bu direnmenin kanuna muhalefet edişin şiddetsizlik ilkesi bağlamında olmasına işaret eder. Bize bir Satyagraha yolu oluşturur ve bu da eyleme katılan vatandaşların kanuna yönelik olan kuralları rızaları ile kabul etmeleri ve bir yaptırım ile karşılaştıklarında ortaya çıkabilecek cezai sorumluluğu öngörmüş bir biçimde kabul etmeleri gerekecektir.⁵⁵

Sivil itaatsizlik adına itaatsiz olan davranışın yönüne bağlı olarak itaatsizliğinizi gerçekleştirme adına başvuru yollarının tükenmesi halinde fiili bir direniş başlatılabilir.⁵⁶ Ortak adalet anlayışına uygunluk gösteren bir direnme eylemi olarak; birey itaatsizliği yurttaşın bu itaatsizliği yurttaş olarak üstlenmesi ve sorumluluk bilinci doğrultusunda gerçekleştirilmesi ile birlikte şiddetsiz bir itaatsizlik eylemi olmaktadır.⁵⁷ Sivil itaatsizlik genel olarak şiddetsizlik ve buna yönelik olarak barış içeren metotları kullanması yönü ile bir devrim değildir. Çünkü bir devrimciden farklı olarak itaatsizlik eylemcisi otoriteye yönelik genel çerçeveyi ve hukuk düzeninin genel meşruluğunu kabul eder. İkisinin adına ortak sayılabilecek olan dünyayı değiştirme arzularıdır.⁵⁸

Sivil itaatsizlik yasal olanı gerçekleştiren protestolara karşı hukuksal bir normun yok sayılmasıyla, yalnızca kendini düşünen ve olağan seyrinde ilerleyen hukuk bozulmalarına karşı, takdir ve bütünlüğe değer ahlaki ve siyasi bir motivasyonla, gizli kapaklı işlenen suçlara karşı, şeffaf ve kamuya açık olmasıyla, devrim ve ihtilal gibi durumlara

⁵³ Dağtaş, *Türkiye'de Sivil İtaatsizlik*, s.8

⁵⁴ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.21

⁵⁵ Gandhi ve Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.88

⁵⁶ Göze, A. (1968) XVI. Yüzyıl Düşünürlerinde Baskıya Karşı Direnme, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, (1), s.43

⁵⁷ Kardaş, 'Ötekiler' İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi. s. 65

⁵⁸ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.100

başkaldırlara karşı şiddetsiz olmasıyla normatif ve olgusal olarak karşıt durumlardan temelde ayrılmaktadır.⁵⁹

Muhalefetin pasif yapısına vurgu yapan sivil itaatsizlik yasal bir sistemi ve bu sistemin içinde aktif olarak yer almayı kabul etmenin yanı sıra otorite tarafından yapılan haksız yaptırımlara ve adaletsiz uygulamalara karşı, yasanın imkânları tükendiğinde kaba kuvvete başvurmadan vicdani değerler doğrultusunda ortaya konan, siyasi ve ahlaki motivasyonu olan düşünülerek planlanan tutum ve eylemlerin tümüdür.⁶⁰ Sivil itaatsizlik, adaletsiz ve haksız olan uygulamaya karşı yapılacak hiçbir şey kalmadığında, denenen tüm yasal yollar sonucunda girilen yasadışı bir eylemdir.⁶¹ Sivil itaatsizliğe dair bir uygulamanın anlamlı olması demek onun bir diğer tanımını ortaya koyacak ve bu da eylemin ortak çıkarlar doğrultusunda bir araya gelen insan topluluğu tarafından uygulanması olacaktır. Ve eylem bir formda dolaylı itaatsizlik olarak dar bir tanımda yer almaktadır.⁶² Sivil itaatsizlik kavramı pasif ve aktif olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmakta olan direnme hakkının somut bir örneği olmakla birlikte, tekil eylemlere yönelmiş olan ve yasanın özü olabilme özelliğini taşıyan yasa dışı fakat anayasal bir eylem türüdür.⁶³

Sivil itaatsizliğin bel kemiği olan kurucu öğelerin tartışılan kısımları eylemi gerçekleştirmek adına seçilen araçların ve belirlenen yöntemlerin, şiddetsiz ve kaba kuvvete başvurulmama kapsamında olması bu açıdan da güç ilişkilerinin değerlendirilmesi olmaktadır.⁶⁴ Toplumun yeniden yapılandırılması sürecinde esas olan unsur toplumu yeniden yapılandırırken sürece ilişkin aranan yeni yollar nelerdir ve bu yollar hangi araçlar doğrultusunda elde edilmektedir bunlar gösterilmektedir. Birey talep ettiği hakkı bu yeniden yapılandırma sürecinde iradesi doğrultusunda sivil itaatsizlik olgusu olarak kullanmaktadır.⁶⁵

Birbirine çeşitli kaynak ve eserlerde bağlı tutulan vicdani ret ve sivil itaatsizlik kavramları aslında “kan” ile sonuçlanan eylemlere, silah ile cevap verilen haksızlıklara ve şiddet barındıran tepkilere karşı gelmeleri ile bağlantılı olup Türkiye’de de bu duruma karşı duruş sergileyen ve dayatılan yaşam koşullarına rağmen hala ayakta kalmaya çalışan

⁵⁹ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.133

⁶⁰ Uyanık, *İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtaatsizlik*, s.86

⁶¹ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.11

⁶² Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.84

⁶³ Ekici, A. (2013). Direnme Hakkı, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, Birikimler 4, İstanbul, s.86

⁶⁴ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.129

⁶⁵ Kardaş, ‘Ötekiler’ İçin *Sivil İtaatsizlik Rehberi*. s. 66

kesimler bulunmaktadır. Yani direnen bu kesim aslında sivil itaatsizliği diğer tüm eylem türlerinden ayrı tutma savaşı vermekte ve vicdani ret kavramından farklı olarak kan ve şiddetten uzak durmaya çalışmaktadır.⁶⁶

Kimi çevrelerce vicdani ret konusunun sivil itaatsizlik olarak tanımlandığı yorumları ve bu yönde sonuçların elde edildiği saptanmış olsa da, sivil itaatsizlik sonuçları ve yaptırımlarından korkmaksızın kanunlara karşı direnme isteğidir.⁶⁷ Yasal olmaktan uzak fakat meşru olmaya yakın duran sivil itaatsizlik, unsurları ve özellikleri göz önünde bulundurulduğunda; şiddetsiz olması sebebiyle diğer eylem türlerinden farklılık göstermektedir.⁶⁸ Sivil itaatsizlik ve vicdani ret olgusuna ilişkin bir karşı söyleyişte çıkacak sonuca göre de sivil itaatsizlik yasal düzene ve yasal normlara karşı, daha doğru bir söylemle düzen içerisinde yer alan süreçlerin tam ve eksiksiz yapılmaması sebebine karşı duran bir hareket olma haline gelmektedir.⁶⁹ Sivil itaatsizlikle arasındaki benzer ya da farklı yönlerin varlığı göz ardı edilmeksizin vicdani ret olgusunun, sivil itaatsizlik tanımlamalarına ışık tutabileceği durumu gözetilmektedir.⁷⁰

Sivil toplum olgusunun devimselliği ile sivil itaatsizlik fiillerinin yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Sivil toplum alanının gücünü pekiştirerek ilerlemesi ve hareket alanını genişletebilmesi işleyen bir demokrasi yapısı ve esaslı bir demokratik gelenek katkıları ile mümkün olabilmektedir. Fakat belirli konularda görüş dile getirmenin kısıtlanması veya engellenmesi, hukuk devleti uygulamalarının gerektiği ölçü ve şekilde gerçekleştirilememesi ve kimi toplumsal hareketlerin yanı sıra sivil itaatsizlik gösterilerinde eylemi harekete geçirenlerin maruz kaldığı şiddet durumları Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sivil toplum olgusunun gelişim ve ilerlemesini yavaşlatmakta ve çoğu zaman engellemektedir.⁷¹ Bir toplumsal hareket olarak adlandırabileceğimiz sivil itaatsizlik eylem türü daha aktif ve ortak fayda ile işleyen bir yasayı ortaya çıkarabilmek adına o hukuk normuna karşı çıkmış ve ihlal etmiş olabilmektedir.⁷²

⁶⁶ Yumlu, S. (2011). Bir Vicdani Ret Örneği: Molokanlar, *Radikal Politika Dergisi*, s.125

⁶⁷ Turhan, K. (2008). *TSK ve Ulus Devleti Hedef Alan Vicdani Ret* (Birinci Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s.15

⁶⁸ Tanış, *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik "Gezi Parkı Örneği"* s.1

⁶⁹ Mutlu, E. İ. (2015). Uluslararası Hukuk Ve Vicdani Ret I: Ruhani İnanç-Kamusal Yükümlülük Dengesinde Vicdani Ret Ulusal Sorunsalının Uluslararasılaşması, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (5), s.36

⁷⁰ Demir, H. S. (2011). Vicdani Ret Hakkı, *Ankara Barosu Dergisi*, (4), s.272

⁷¹ Dağtaş, *Türkiye'de Sivil İtaatsizlik*, s.8

⁷² Yılmaz, *Toplumsal Hareketin Kalbinde Bir Yeni Özne: Anneler Türkiye'de Cumartesi Anneleri ve Arjantin'de Mayıs Meydanı Anneleri Üzerine Karşılaştırılmalı Bir Analiz*, s.57

Sivil toplum olgusunun gelişim gösterdiği bir sistem içerisinde bireylerin haklarına ilişkin çalışmalar var ve bağımsız bir toplumsal alan oluşuyor demektir. Bireylerin haklarının gözetildiği, bağımsız bir toplumsal alan varlığı da sivil itaatsizlik eylemlerinin gerçekleşme alanı bulacağına işaret etmektedir. Bu bağlamda başarı göstermiş bir sivil toplum olgusu varlığı o ortamda sivil itaatsizlik eylemine ilişkin cesaret alanı oluşturabilmektedir.⁷³

Günümüzün genel görünüş ve özelliği haline gelen itaatsizlik ve bunun bir göstergesi olarak otoriteyi yok sayma sivil itaatsizlik kavramının itaatsizliğin özel bir hali olduğunu bizlere göstermektedir. Sivil itaatsizlik hareketleri kamunun gözü önünde ve şeffaf bir şekilde yapılması sebebiyle işlenen cezaların kaynağı olarak görülmektedir.⁷⁴ İnsanlığın var oluşu ile birlikte ortaya çıkmaya başlayan yapılar, seslerin yükselmesinin engellenmesi amacıyla, birlik ve bütünlüğü sağlama doğrultusunda kurulmuş olan bu yapılar genel hatları ile adlandırılmaları sürekli değişiklik gösterse de kendilerine işleyen bir mekanizma olarak bakıldığı görülmektedir. Bu mekanizmalara itaat etmeniz durumunda sizler erdemli sayılmakla birlikte, başkaldırı ve itaatsizlik eylemlerine girişmiş iseniz artık birer ahlaksız olacaksınız. Fakat unutulmamalıdır ki bu var oluş hikâyesi bir başkaldırı eylemi ile vuku bulmuş ise bir eğilme ve kabul etme eylemi ile son bulabilecektir.⁷⁵

Eylemlerin itaatsizlik üzerinde var olan boyutlarına bakılması aslında tüm süreci karşıtları ile değerlendirme aşamasından geçmektedir. İtaatsizlik olgusuna diyalektik pencereden bakılması, kabul edilerek uyulan kurallar ile karşı çıkılıp görmezden gelinen kuralların eksik ve fazlaları karşılaştırıldıklarında bu iki karşıtlık arasında uyumsuzluk varsa herhangi bir kurala gösterdiğiniz itaat eylemi, farklı diğer bir kural için itaatsizlik eylemi olarak baş gösterecektir.⁷⁶

Sivil itaat, otoriteyi adaletli olması ve hukuk devleti ilkelerine uygun adımlar atmasını isteme sebebi ile bir siyasi eylem olarak, adeta yasaya bağlı kuralları çiğneyerek onu tehdit eder.⁷⁷

⁷³ Mutioğlu, H. ve Gözcü, F. (2004). Küreselleşme Gerçeği/Sivil Toplum Miti, *I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi* (4-6 Haziran), Çanakkale Onsekiz Mart üniversitesi Basımevi. s. 62

⁷⁴ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.97

⁷⁵ Fromm, *İtaatsizlik Üzerine Özgürlük Neden Otoriteye "Hayır" Demektir?* s. 9

⁷⁶ Fromm, *İtaatsizlik Üzerine Özgürlük Neden Otoriteye "Hayır" Demektir?* s. 10-11

⁷⁷ Macit, M. H. (2007). Şiddet İçermeyen Bir Eylem: John Rawls 'da Sivil İtaatsizlik, *KKEFD/JOKKEF*, (16), s.135

Sivil itaatsizlik ve direnme özellikle şiddeti reddetme unsuru açısından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Çünkü direnme kuvveti kullanarak beslenmektedirler.⁷⁸ Sivil itaatsizlik eylem ve uygulamada kolay olarak uygulamaya konulamayan ve tanınmayan fenomenlerdir.⁷⁹ Politik bir eylem olarak sivil itaatsizliğe ilişkin eylemin adalet ilkelerinden yola çıkarak bu ilkeleri haklılık sonucuna vardırması eylemin direnme kuvvetini esas almaktadır.⁸⁰

Sivil itaatsizlik teorisini anayasal formda ele alacak olursak; teori tamamen bir karşı hareket etme biçimidir ve diğer muhalefet biçimlerinden demokratik otoriteye yönelme tarzı olarak ayrılmaktadır. Sonraki durumda itaatsizliğin yapılış amaçları, gerekçeleri ortaya konup ve adil olan toplumsal düzen esas alınarak sivil itaatsizliğin hangi koşullar altında haklılık sergileyeceği tespit edilmektedir. Tabii diğer önemli nokta şudur ki anayasal sistem içerisinde sivil itaatsizliğin rolü ve bu rolden yola çıkarak onun bir eylem olarak özgür toplumdaki uygunluğu izah edilmelidir.⁸¹

Bir araya gelen topluluk harekete öncülük ederken dikkat etmelidir. Çünkü, eylem asla şiddete meyilli olmayacak ve hareketin ilerlemesi adına belirlenmiş olan yol ve yöntem uygulanırken gerginlik ortamı oluşmayacaktır ve insanlığın ırk düşmanlığına yönelik tavrının sivri yönleri törpülenecek ve kardeşlik, barış ortamı hâkim olacaktır.⁸²

Sivil itaatsizlik çağdaş bir tavır olmakla birlikte yeni bir düzen, yeni bir hukuk ve devlet formu tipinde karşımıza çıkmaktadır. Özgürlük kavramı ideolojinin parçası olarak görülmekte ise ve bu bütünlüğü sağlayacak olan diğer yapı taşlarının kültür ve temel insan hakları ile pekişmesi hukukun korunuyor ve savunuyor olduğunu göstermektedir.⁸³

İtaatsizliğin imkânsız gibi görünmesi ya da çoğu bireyin itaatsiz olmaya karşı olan tavrının varlığı, onu itaat etmeye yakınlığa taşıyan şeylerin gücü aslında bireyin kendisini itaat ettiği sürece güvende olacağını ve daima korunacağını düşünmesi ile alakalı olacaktır. Kişi itaatsizlik kavramını başarı ile gerçekleştirmeyi onaylayacağı durumda yalnız kalabilmeyi

⁷⁸ Şeker, B. ve Batmaz, G. (2013). İnce Memed ve Sivil İtaatsizlik. Yazılı Bildiri, *Umut Vakfı Araştırma Merkezi IV. Hukukun Gençleri Sempozyumu*. İstanbul. s.5

⁷⁹ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.118

⁸⁰ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.59

⁸¹ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.57

⁸² Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.28

⁸³ Uyanık, *İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtaatsizlik*, s.86

göze almayı gerçekleştirebilmeli ve hatalarından doğacak sonuçlara karşı cesaretli olmalıdır.⁸⁴

Sivil itaatsizlik, hükümetin esas aldığı politikayı ve yasayı değiştirmeye yönelik tutum içerisinde olan, kamuoyu önünde gerçekleştirilen, şiddetsizlik unsurunu esas alan, vicdan gerekliliğini savunan fakat tüm bunlara rağmen yasaya karşı ama yasayı çiğnememe durumunu savunması gereken bir eylemdir.⁸⁵ Uyumlar yumağında itaatsizlik olgusu adına bir değerlendirme yapılması gerekirse, sivil itaatsizlik ile konformizm arasındaki ilişki için ters yönlü bir ilişki içindedirler denilebilmektedir.⁸⁶ Sivil itaatsizlik, sizin hayatınız adına verdiğiniz kararlar sürecine kendinizi mi yoksa başkalarını mı esas alarak cevap verdiğiniz sorusunu esas alır ve sivil bir toplum olma gerekliliğinde kararlarınızı özgürce alırken, aldığınız kararlara hiçbir otoritenin baskı ve zorlaması olmadığı durumunu öngörmektedir.⁸⁷ Rol olarak sivil itaatsizlik eylemini gönül esaslı yapan kuvvetlerin, yeni bir oluşum ve aktif bir hareket olarak dinamikliğine rağmen eski olan her gelenekle iç içe geçmiş bir yapı ve özellikle olması sebebiyle önemli bir yerde durmaktadır.⁸⁸ Yurttaşlar temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilişi karşısında kayıtsız, tepkisiz ve sessiz bir şekilde ayakta kalmaya çalışmakta fakat bundan dolayı bir rahatsızlık yaşamamaktadırlar.

Sistemin yasalarına aykırı olma durumu sivil itaatsizlik olgusunu diğer muhalefet tarzlarından ayırmakla birlikte sivil itaatsizlik, kişilerin kimliklerini hiyerarşik genel ve tüzüklerle ortaya koyup, ortaklaşa bir topluluk oluşturma amacını güden gizli örgütlenmeleri, şeffaf olmayan yapıları onaylamamaktadır.⁸⁹ Eğer direnme duygusu, sevgi duygusunun temeline karışır ise sevgi duygusu zedelenir ve yok olmaya doğru gider. Sevgi duygusunun direnme duygusuna karışması onu ortadan kaldırır ve bu duygu yok olduğunda direnme duygusundan doğan baş kaldırır ve boyun eğmeme durumu şiddet olgusunu beraberinde getirir ve sonucunda şiddetin doğduğu yer, kudretli olanın olduğu yer olarak karşımıza çıkacaktır.⁹⁰

⁸⁴ Fromm, *İtaatsizlik Üzerine Özgürlük Neden Otoriteye "Hayır" Demektir?* s. 14

⁸⁵ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.58

⁸⁶ Yeniçeri, *Konformizm, Yozlaşma ve İtaatsizlik*, s.1

⁸⁷ Altunel, M. (2011). Sivil İtaatsizlik ve Mohandas Gandhi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (93), s.445

⁸⁸ Rawls, J. (2013) *Sivil İtaatsizliğin Rolü. Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. (Çev. Yakup Coşar) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.116

⁸⁹ Uyanık, *İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtaatsizlik*, s.86

⁹⁰ Hunt, J. D. (2018). *Tolstoy ve Gandhi Mektuplaşmaları*. (Çev. Biçici, F.). İstanbul: Ofset Yapımevi. (Birinci Baskı). s. 49

Sivil itaatsizlik fiilleri vatandaşların günümüz özlemlerine yanıt vermeye devam etmekte ve fiil genellikle şiddetsizlik, haksızlıklarla ilgili çifte standartın kullanılmaması, ortak adalet anlayışı gibi özellikleri ile sivrilmiştir.⁹¹

Sivil itaatsizlik modern demokrasilerde giderek ivme kazanmakla birlikte göz ardı edilemeyecek bir gerçeklik olarak hukuk ile bağdaşır anlayışı üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır.⁹²

Fikri düzey esas alındığı takdirde genel bir örtüşme gerekliliği şart olmamakla birlikte bazı durumlarda çakışmanın yaşanması ve kafa kafaya gelme durumlarının yaşanması mümkündür. Sivil itaatsizlik eylemlerinin varlığını görebilmek ve bu eylemlerin gerçekleşmesi yargının bağımsızlığını gerektirmektedir çünkü sivil itaatsizlik kamu vicdanına ters düşen durumları hukuk ve politika alanlarından kaldırmaya, yok etmeye yönelmektedir.⁹³

Protesto edilen devlet yaptırımlarının üçüncü kişilerce görülmesinin sağlanması ve eleştirilen bu yaptırımların kişilere anlaşılır bir biçimde aktarılması aynı zamanda içerisinde kaba kuvveti barındırmayışı sivil itaatsizliği karşıt durumlardan ayrı tutan sebeplerdendir.⁹⁴

Sivil itaatsizliğin politik sistemimiz içerisinde kamu yararına bir eylem haline getirilmesi, ona kurum sıfatının verilmesi hukuki incelemelerin başarısız olma durumları karşısında en iyi çare olabilme konumundadır.⁹⁵

Sivil itaatsizlik simgeleştirilerek, olgu olarak üzerine yüklenen anlamın ülkelere ve onların bayraklarına yöneltmesi ile eyleme, görüşe ve bir takım tutumlara aykırılık kazandırma da araç olarak kullanılması göze çarpan bir husus olmaktadır.⁹⁶ Sivil itaatsizlik vatandaşların özlerini sorgulamalarının bir yardımcısı, demokrasinin ilerlemesinin bir aracı; doğru olana yürümede ilk adımın sağlamlığının tespiti ve doğruya her adımda daha çok yaklaşmanın imkânı olarak görülebilir.⁹⁷ Sivil itaatsizlik kavramına ilişkin genel bir tanım

⁹¹ Dağtaş, *Türkiye’de Sivil İtaatsizlik*, s.13

⁹² Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.104

⁹³ Uyanık, *İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtaatsizlik*, s.89

⁹⁴ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.133

⁹⁵ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.120

⁹⁶ Kurtbaş, İ. (2017). Sivil İtaatsizlik Ve Meşruluğu Sorunu, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (44), s.438

⁹⁷ Dağtaş, *Türkiye’de Sivil İtaatsizlik*, s.9

yapılabilmesi için bu kavramın başlangıç noktasına bakılmalıdır ki asıl hedef nokta otorite olarak görülmektedir.⁹⁸

Sivil itaatsizlik kavramına dair farklı bir yaklaşımı da devlet ve onun emri altında çalışan memurlar, vatandaşları kendi düzenlerinden ve doğal yaşantılarından koparıp adeta kendi köleleri haline dönüştürmektedir. Çünkü kendi doğasında yaşamayan her bitkinin öleceği gibi insanlar da doğal durumlarından ayrıldıklarında farklı davranışlar içerisine girmektedirler. Bu noktada sivil itaatsizlik, vatandaşlara karşı takınılan adaletsizlik tavrını yok etmek ya da en aza indirmek için haksızlıklara karşı dik duruş ve kamusal alanda güçlü bir karşı koyuşu sağlar.⁹⁹ Türkiye’de sivil itaatsizliğin ne olduğuna dair tam bir açıklama olmamakla birlikte, yapılan eylemlerin hangisi sivil itaatsizlik olarak adlandırılır, sivil itaatsizlik ile neye ulaşılır ve ne amaçlanır tüm bunlara dair az sayıda kaynak ve 1992 Aralık İstanbul Alman Kültür Merkezi’nde yapılan sempozyum dışında kapsamlı bir veriye henüz ulaşamamıştır.¹⁰⁰

Doğal ödev ve yükümlülüklerin temellenmiş olduğu içerik sivil itaatsizlik teorisinin çerçevesinde şekillenmiş olup, ciddi büyüklükte adaletsizlikler yaşansa da teori adil toplumlar için geçerlidir. Bu bağlamda sivil itaatsizliğin devlet karşısındaki rolü ve bu güce uyumluluğu önemlidir.¹⁰¹

Sivil itaatsizlik kavramını haksızlıklara karşı bir şiddetsiz direnme modeli olarak ele alan ve bunu ilk kez gerçekleştiren kişi olarak adlandırılan Henry David Thoreau, aslına bakılırsa ilk olmasının yerini Sokrates’e bırakmaktadır. Çünkü sivil itaatsizliğin kavramsal olarak varlığını yansıtmaması ve bir eylem olarak ilk izlerine rastlanması Sokrates’in yargılanma sürecinde görülmektedir. Kavramın temel izleri bu iki düşünür Sokrates ve Henry David Thoreau’ ya dayanıyor olsa da pasif bir direnme modeli olan sivil itaatsizliğin fiili bir eylem olarak şiddetsiz bir savunma silahı haline gelmiş olması durumu Mahatma Gandhi ile karşımıza çıkmaktadır.¹⁰²

⁹⁸ Odabaşı, *Muhalefet Süreci Bağlamında Gençlerde Din ve Sivil İtaatsizlik Üniversite Öğrencileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, s. 78

⁹⁹ Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.24

¹⁰⁰ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.10

¹⁰¹ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*, s.55

¹⁰² Tanış, *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik “Gezi Parkı Örneği”*, s.1-2

1.2. Sivil İtaatsizlik Kavramının Özellikleri

Sivil itaatsizlik eylemi özellikleri açısından, genel olarak, eylem amaca uygun olmalı, eylemle ulaşılmak istenen hedef arasında geçerli ilişki bulunmalı, yasal yollar tüketilmiş olmalı ya da başvurudan bir sonuç alınamayacağı konusunda yaygın bir kanı bulunmalı ve eylemci, eyleminin sonucuna katlanmalıdır.¹⁰³

1.2.1. Adil veya Ahlaki Olmayan Bir Hukuk Kuralı veya Resmi Politika

Adil, meşru veya ahlaki olmayan bir hukuk normu veya resmi bir politika eğer kanunu ihlal ediyorsa bunu protesto etmek sivil itaatsizlik eyleminin temelini oluşturmakla birlikte söz konusu özellik toplumun adalet duygusuna seslenerek bir eylem biçimi olarak bireylerin bir arada bulunması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.¹⁰⁴

Rawls, itaatsizliğin temelini özgürlüklerin kısıtlanması olarak açıklarken¹⁰⁵, bu ilkenin zedeleniyor oluşu hukuk kuralını resmi politikayı adil ve ahlaki olma özelliğinden saptırmakta ve haklara zarar vermektedir.¹⁰⁶

1.2.2. Hukuk Kuralının Amaçlı İhlali

Eylem biçiminde bir görünümü olan sivil itaatsizlik, hukuk kuralının kişisel veya toplumsal amaçlar doğrultusunda ihlal edilmesiyle ilişkili olup¹⁰⁷, bu ihlal eylemsel boyutta değil yalnızca sembolik boyutu ile sınırlı kalıp, ihlali gerçekleştiren kişi tarafından suç işlemeye başlamadan önce protesto edilen hukuk kuralına dikkat çekmek amacıyla başka bir hukuk kuralını ihlal etmektedir.¹⁰⁸

İhlal özünde adil ve ahlaki olmayan hukuk kuralına ve resmi politikaya dikkat çekerken kural veya politikanın sivri unsurlarını törpülemeyi, bir yönüyle değiştirmeyi ve çoğunlukla onu ortadan kaldırma fikrini benimserken doğrudan bir suç niteliği olmaktan

¹⁰³ Taşkın, A. (2004). Baskıya Karşı Direnme Hakkı, *TBB Dergisi*, (52), s.60

¹⁰⁴ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.108

¹⁰⁵ Candan, K. ve Bilgin M. (2011). Sivil İtaatsizlik. *Yasama Dergisi*, (19), s.60

¹⁰⁶ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.108

¹⁰⁷ Ayhan, A. Ve Çakmak, F. (2015). Demokratik Bir Çıkış Yolu Olarak Sivil İtaatsizlik İçin Şiddet Olgusu Ve Hukuksuzluk Paradoksu. *Intermedia International E-Journal Of Communication Sciences*. 2(2), s.1

¹⁰⁸ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.109

uzak tutularak kurala itaati reddedip¹⁰⁹ çoğunluğun tepkisini meydana çıkarmayı amaçlar fakat sivil itaatsizliğin yasadışı olma özelliği ortadan kalkmış olmaz.¹¹⁰

Sivil itaatsizlik kavramının temelinde oluşan itaat etmeme durumu eylemi bütüncül olarak görmeden uzaklaştırarak itaati yalnızca anayasaya ve diğer hukuk kurallarına ilişkin olarak sınırlayıp gücü toplumdaki fikrinden uzaklaşmaksızın kanun ve anayasayı yok etme durumu itaatsizlik eylemini güçsüz kılacağı gibi itaatsizliğin özünü oluşturan temel unsurları ortadan kaldıracaktır. Ancak yıkıcı bir özellik göstermeyecek yapıcı rolüne vurgu yaptıracak olan bir hak talebi durumuna gelecektir.¹¹¹

1.2.3. Kanunu İhlal Eden İtaatsizin Cezai Sorumluluğu Kabulmesi

Bir hukuk normunun amacına yönelik olarak kendi çıkarları doğrultusunda görmezden gelen sivil itaatsiz çıkarları doğrultusunda ihlalini sağladığı durumun yasanın dışında kaldığını bildiği gibi bu eylem sonucunda bir cezai yükümlülüğe sahip olduğunu da bilmektedir.¹¹² Başkaldırı durumunu ortaya çıkaran itaatsiz kişi eylemi sonucunda karşılaşacağı tüm cezai sorumlulukları, onları uygulamaya koyarken rahat olduğu kadar uygulama sonrasında tavırları ile de düşünce yapısındaki rahatlığı fonksiyonel olarak tavırlarında da sergilemektedir.¹¹³

Basit bir ifade ile kanunu ihlal eden, itaatsizin cezai sorumluluğunun açıklanması durumunda, itaatsizliği sivil bağlamda gerçekleştiren kişi cezadan kaçamaz.¹¹⁴

Sivil itaatsizlik eyleminin niteliklerine ilişkin, eylemin amacına uygun olarak gerçekleştirildiği ya da gerçekleştirilmediği konusunda varsayımda bulunulması, eylemin ölçütlerine bakılarak sağlanmaktadır. Bu ölçütlerden birisi de kişisel olarak veya baskı grupları ile birlikte gerçekleştirilen itaatsizlik eyleminin sorumluluklarının birey tarafından üstlenilmesi olmaktadır. Hukuksal açıdan eylemlerinden dolayı doğan cezai

¹⁰⁹ Taşkın, Baskıya Karşı Direnme Hakkı, s.38

¹¹⁰ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.109

¹¹¹ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.110

¹¹² Anbarlı, Ş. (2007). Baskıya Karşı Direnme Biçimi Olarak Sivil İtaatsizlik ve Meşruluğu Sorunu, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), s.85-86

¹¹³ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.110

¹¹⁴ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.110

sorumluluklarını reddetmemeyi gerçekleştirebilen itaatsiz, cezadan kaçmadığı sürece eylemini başarıya ulaştırabilecektir.¹¹⁵

Sözü edilen itaatsizliğin karşısında, itaatsizliğe karşı uygulamada yasaca yer verilmiş¹¹⁶ ve yasa uygulayıcıları tarafından uygulanması sabit görülmüş mevcut yasal müeyyidenin itaatsizlik eyleminde bulunan kişi tarafından da kişisel planda bireyce kabul edildiği sabit olmalıdır.¹¹⁷ Zira aksi takdirde itaatsizin sivil boyutu, sivil itaatsizliğin teorik arka planında silikleşecektir.

İtaatsiz kişinin cezai sorumluluğu kabullenme durumu, yine aynı kişinin hukuk normuna karşı genel bağlılığıyla yakından ilişkili bir konum arz etmektedir.¹¹⁸

Sivil itaatsizlikte bulunan kişi, hukuk kuralının adil ve ahlaki boyutuyla ilgilenip toplumsal sorumluluk sahibi olduğunu ilan etmekte¹¹⁹ ve bu sorumluluğu gereği hukuka saygısız bir birey olmaması gerektiği durumunu göz ardı etmeden eylemi adına yaptığı tüm fiili hareketlerden sorumlu olacak ve tutumlu davranışlar sergileyerek cezai sorumluluğu vicdan unsuru ile kabullenecektir.¹²⁰

1.2.4. Sivil İtaatsizliğin Kişisel Çıkar Gözetmeyen Bir Eylem Olması

Sivil itaatsizlik niteliği gereği toplumsal alana ilişkin adil olmayan, ahlak dışı yahut haksız düzenlemelere karşı oluşturulan bir tepkisellik içerdiği yönü ile dikkate alındığında, itaatsizliğin temel kaynağını oluşturan karşı duruşun özünde toplumsal açıdan bir haksızlığa engel olma düşüncesinden hareket etmektedir. Bu nedenle itaatsizlik, bireysel bir menfaat sağlama düşüncesinden değil, toplumsal iyiye doğru otoriteyi hareket ettirme düşüncesinden beslenmektedir.

Gücünü toplumdan alan sivil itaatsizlik bireyselliği bir kenara bırakıp, toplum çıkarını ne kadar ön planda tutarsa eylem gücü ve eyleme katılım o oranda fayda sağlayacak¹²¹, güçlü olacak ve kişisel düşüncelerden arındırılmış toplumsal iyiye yönelmiş olacaktır.¹²²

¹¹⁵ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*, s.167

¹¹⁶ Küçüktaşdemir, Ö. (2016). Ceza Hukuku Bağlamında Sivil İtaatsizlik Üzerine Bazı Değerlendirmeler, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(4), s.2216

¹¹⁷ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.111

¹¹⁸ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.111

¹¹⁹ Küçüktaşdemir, Ceza Hukuku Bağlamında Sivil İtaatsizlik, s.2213

¹²⁰ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.111

¹²¹ Ekici, *Direnme Hakkı*, s.83

Eylemlerinin maddi ve manevi tüm boyutlarından sorumlu olan itaatsiz kişi, gerçekleştireceği eyleme dair öncelikle kişisel çıkarlarını görmezden gelerek, eylemin toplum çıkarı ve faydası gözetip gözetmediğini değerlendirmeli ve birey olarak kendi çıkarlarını bir kenara bırakmalıdır.¹²³

Direnışı aktif olarak sürdürme amacı güdülmüş ise direnme ancak sivil itaatsizlik kavramının unsur ve özelliklerine uygun olarak gerçekleştirilmesi durumu ile mümkün olacaktır. Bu aktif direnme eylemine bir öge olarak fayda sağlayacak olan sivil itaatsizlik kavramında yeri olan sivil kelimesi direnme hareketine ve itaatsizlik eylemine kişisel çıkar gözetmeyen bir eylem olma özelliğini getirmektedir.¹²⁴

1.2.5. Sivil İtaatsizliğin Anamlı Sayıda Kişinin Katılımıyla Gerçekleşmesi

Bir sivil itaatsizlik eylemini diğer eylem biçimlerinden ayıran özelliklerden biri de anlamlı sayıda kişinin katılımıyla gerçekleşmesidir. Anlamlı sayıda kişinin katılımı sivil itaatsizlik eyleminin kitlesel yönünü teşkil etmekte¹²⁵ ve temel itaatsizlik nedeninin kitlesel boyutta ifade edilmesi toplumsal açıdan bir farkındalık oluşturmakta, bu farkındalık gücü ve işlevselliği arttırmaktadır.¹²⁶

Kitlesel olarak katılımı sağlayanların sayısı karşısında durulan haksız eylem veya işlemin, adil olmayan düzenin toplumu ne kadar etkilediği ile ilişkili olup eylem, toplumsal dayanışma üzerine kurulu olmalı¹²⁷, bunun sonucunda sivil itaatsizliğin bir tür dayanışma olduğu fikri ortaya çıkmaktadır.¹²⁸

1.2.6. Sivil İtaatsizliğin Şiddetsiz Olması

Bir önceki bölümde bahsedilen, sivil itaatsizlik tanımlarının tümünde görüldüğü üzere, kavramın fikri temeli şiddetsizlik üzerine inşa edilmiştir. İtaatsizlik tarafından şiddetin dışlanması¹²⁹ anayasanın tümünü ya da anayasanın temel işleyişine ilişkin hukuk normunu değil anayasaya bağlı olarak otoriteden kaynaklanan yasa koyucunun tekelinde dizayn edilmiş spesifik konular ilişkin yasal düzenlemelere tekil bağlamda bir itaatsizlik

¹²² Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.111-112

¹²³ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*. s.167

¹²⁴ Anıl, *Mahatma Gandhi*, s. 218

¹²⁵ Anbarlı, *Baskıya Karşı Direnme Biçimi Olarak Sivil İtaatsizlik*, s.77

¹²⁶ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.112

¹²⁷ Candan ve Bilgin, *Sivil İtaatsizlik*. s.66

¹²⁸ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.113

¹²⁹ Güner, *Sivil İtaatsizlik*, s.273

eylemini güçlü kılarak şiddetten uzak oluşu ile makul bir görünüm kazandırma amacı söz konusudur.¹³⁰ Şiddet içeren her eylem gerçekleştiği platformda herkesçe korku, endişe, öfke gibi duygu geçişlerini yansıtmaması sebebi ile bir saldırı ortamı yaratmaktadır. Bu ortamın varlığı sivil itaatsizlik eyleminin başarı oranını düşürecek ya da tamamen ortadan kaldıracaktır. Bu nedenle sivil itaatsizlik eylemi amaç olarak zaten şiddete şiddetle karşı koymayı dahi reddetmesi sebebi ile şiddetsiz bir ortamın varlığını benimser ve amacına ulaşmak için engelleri aşır, sorunlara kalıcı çözümler bulmak için şiddeti reddeder.¹³¹

Sivil itaatsizlik kavramı şiddetle bağdaştırılmamalıdır. Çünkü başvurulacak yolun şiddet olması durumu toplumu sivil itaatsiz durumdan uzaklaştıracak ve eylem ya zayıflayacak ya da başarısız olacaktır.¹³²

Sivil itaatsizlik kavramının en önemli özelliklerinden biri olan şiddetsizlik olgusu, bu kavramın bel kemiği olarak, eylemin gerçekleştirildiği tarafa karşı saygı gösterdiğini eylem boyunca gösterebilmekle birlikte, karşı taraftan gelen müdahale kanal veya araçları her ne boyutta olursa olsun, amaca uygun ve toplum çıkarı gözeterek yapmış bulunduğu eylemine dair kendi müdahale yolları şiddetten arınmış olmalıdır.¹³³

Hükümet etme gücüne sahip tarafın, çarkları içerisinde yer alan düzende oluşturulmuş olan belirli bir yasaya karşı aykırı olabilen sivil itaatsizlik eylemi, belirli bir hukuk normuna karşı direnir fakat diğer tüm yönleri ile hukuk kurallarına uymak ve kabul etmek zorundadır. Bu nedenle direnme eylemi, yasalara karşı çok yönlü olamayacağı için, bunu ancak ve ancak şiddet dışı olabilmeyi sağladığı ölçüde başarabilmektedir.¹³⁴

1.2.7. Sivil İtaatsizliğin Aleni Olması

Tanımı gereği sivil itaatsizlik alenidir ve protesto ettiği hukuk normunu adil, ahlaki ve meşru olmama yönünden eleştirdiği için dikkat çekmeyi amaçladığı nokta da aleni olması¹³⁵, insanların dikkatini haksız olana yöneltip bu haksızlığı gidermek için aleniyet kavramını itaatsizlik eyleminin merkezine oturtuktan sonraki aşamada kamuoyuna yaptığı çağrıyla güçlü kılmak adına eylemi cezai sorumluluk bağlamında gizli kılmaya

¹³⁰ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.113

¹³¹ Tanış, *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik "Gezi Parkı Örneği"*. s.15

¹³² Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.114

¹³³ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*. s.167

¹³⁴ Anıl, *Mahatma Gandhi*, s. 221

¹³⁵ Küçüktaşdemir, *Ceza Hukuku Bağlamında Sivil İtaatsizlik*, s.22

çalışmamalıdır.¹³⁶ Sivil itaatsizlik eylemleri anayasal fakat yasa dışı eylemler olarak yasaya aykırı olması sebebi ile eylemlerin gizliliği esas alınmalı iken tam tersine açık bir şekilde gerçekleştirilen eylemlerdir. Sivil itaatsizlik eylemleri gizli olmasının aksine eylemler gerçekleşmeden önce, eylem kararının amaçları doğrultusunda, zamanı ve sürecin nasıl ilerleme göstereceği belli olduktan sonra eylem kamuoyuna duyurulmalıdır.¹³⁷

Toplumunu oluşturan bireyler itaatsizliklerini güçlü kılmanın aracını aleniyet olarak görecektir ve eylemleri ne kadar aleni ise o ölçüde meşru olacağı fikrini, temel alarak, meşruluğu sağlanmış olan eylem kamuoyundan olumsuz bir tepki almadan, toplumu aleniyet duygusu kazandırılmış bir toplum yapısına çevirerek harekete geçirecektir.¹³⁸ Yapılacak olan eylemin bir çağrısı olan bu direnme durumu, çağrı olma, toplanma, bir araya gelme durumu göz önüne alınarak uygun bir iletişim ortamını içermek zorunda olması sebebi ile anlaşılır olmalıdır. Yani bir sivil itaatsizlik eylemi mutlaka kamuoyu ile paylaşılmış ve kamuoyunca anlaşılmalı olmalıdır.¹³⁹

1.2.8. Sivil İtaatsizliğin Nihai Bir Eylem Olması

Sivil itaatsizliğin nihai bir eylem olması ile kast edilen; insani ve kurumlara yönelik tüm gidilecek yollar, izlenecek yöntemler ve sergilenecek tavırlar tükendikten sonra, nihai bir eylem oluşu yoluna varılacaktır.¹⁴⁰ Çünkü yasal olana dair tükenen tüm olanaklar bir sonraki adımda vatandaşın sivil itaatsizliğe ve itaatsizliğin nihai bir eylem olması sonucuna vardıracağıdır.¹⁴¹

Vatandaşlar tarafından dile getirilen taleplerin hukuki yollara bağlı olarak ileri sürülmesi her zaman mümkündür. Fakat her zaman durumu sonuca vardiıramayacak olması sebebiyle sivil itaatsizliğe başvurmada hukuki yolların tükenmesi durumu beklenmemelidir. Çünkü bu durum eylemi tek başına meşru kılmayacak ve her zaman farklı sonuçlar elde etme ihtimalini doğuracaktır.¹⁴²

¹³⁶ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.114

¹³⁷ Tanış, *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik "Gezi Parkı Örneği"*. s.18

¹³⁸ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.115

¹³⁹ Tanış, *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik "Gezi Parkı Örneği"*. s.19

¹⁴⁰ Altuntaş, U. (2015). Demokratik Bir Direnme Biçimi Olarak Sivil İtaatsizlik: John Rawls Ve Jürgen Habermas Tartışması Ekseninde Meşruluk Analizi. *Akademik Bakış Dergisi*, (52), s.415

¹⁴¹ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.115

¹⁴² Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.116

1.3. Sivil İtaatsizlik Kavramının Unsurları

Kavram olarak sivil itaatsizliğin ögelerine yani unsurlarına yönelik olarak yapılacak olan başlık ayrımları ve bu ögelerin açıklamaları ışığında sivil itaatsizlik kavramının tanımına ilişkin daha doğru yargılara varılabilmektedir. Sivil itaatsizlik kavramının ögelerine ilişkin tespit edilmeye çalışılan unsurlar farklı yazarların farklı çözümlenmeleri ile incelendiğinde genel hatları ile aşağıda belirtilmiş olunan başlıklar altında toplanmaktadır.

1.3.1. Yasalara Aykırılık

Haksız bir uygulamaya karşı gerçekleştirilen sivil itaatsizlikte bütün yasal yollar denedikten sonra girişilen yasadışı bir eylem varlığı söz konusu olup bu eyleme girişmenin anlamı ise yasadışı örgütlenmeyi ya da böyle bir eylemi savunmayı gerektirmez. Sivil itaatsizlik eylemcisi, toplumsal sözleşmeyi yürüdüğü yolda esas almalı ve anayasal düzenin temel ilkelerine itirazda bulunmaksızın sivil itaatsizliği meşru bir eylem¹⁴³ durumuna getirmeyi amaç edinmelidir.¹⁴⁴ Sivil itaatsizlik kavramının yasadışılık özelliğine bakılacak olursa bir eylem olarak sivil itaatsizlik anayasaldır fakat yasadışıdır. Çünkü anayasal düzene uygunluğu yani yasal oluşu ile hukuka uygun oluşunun kamu tarafından desteklenmesi yani meşruiyet çizgileri arasında kalmaktadır.¹⁴⁵

Sivil itaatsizlik eylemini gerçekleştiren birey ya da baskı grupları belirli bir düzende işlerlik kazanmış olan, toplumu ilgilendiren sözleşmeye karşı gelmemelidir. Aksine eğer o toplumsal sözleşmeye karşı bir ihlal durumu var ise bu ihlal durumuna karşı bir direnme gösterir ve bunu yasadışılık yolu ile gerçekleştirmektedir.¹⁴⁶

Sivil itaatsizlik hareketi gerçekleştirilmeye başlandığında, arka planda yer alan durum eylemcilerin ortak amaçları doğrultusunda hareket etmelerinden geçmektedir. Bu amaç veya amaçlar mevcut otoritenin yasalarına karşı aykırılık değil belirlenen bir yasına karşı aykırılık durumudur.¹⁴⁷

¹⁴³ Altuntaş, Demokratik Bir Direnme Biçimi Olarak Sivil İtaatsizlik, s.406

¹⁴⁴ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.10

¹⁴⁵ Tanış, *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik "Gezi Parkı Örneği"*. s.13

¹⁴⁶ Odabaşı, *Muhalefet Süreci Bağlamında Gençlerde Din ve Sivil İtaatsizlik Üniversite Öğrencileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, s. 97

¹⁴⁷ Anıl, *Mahatma Gandhi*, s. 220

Anayasal düzen ve yasalar itaatsizliği meşru kılma durumuna getirdiği ölçüde güçlüdür. Güce sahip olan ve sorgulanamaz durumda olan gücünü ancak ve ancak yasalardan alması sebebiyle devlet değil, aksine hukuktur.¹⁴⁸

1.3.2. Alenilik ve Hesaplanabilirlik

Sivil itaatsizlik kavramı, yasanın dışında kalıyor olmasına rağmen yasaya karşı ve itaatsizliğin gerçekleşecek olduğu topluma karşı gizli değil açık ve aleni bir eylemdir. Alenilik olgusu, eylemin yeterli sayıda bir kitle ile yapılmasından dolayı algılanabilirliği açısından kamuoyuyla doğrudan ilişki arz etmekle birlikte eyleme katılanlar kendilerini ve eylemin kendisini açık ve anlaşılır boyutta gerçekleştirmelidir.¹⁴⁹

Sivil itaatsizlik eyleminin gerçekleştirilmesine karar verildiği anda, karar verilmiş olunan söylem ve amaçların, eylemin son bulduğu noktada da revize edilmemiş ve aynı kalmış olması gerekmektedir. Söylem ve amaçlar tutarlı olduğu ölçüde hesaplanabilirlik durumunu gösterir. Hesaplanabilir durumda olan eylem seyri ve sonuçları, tutarlı olduğu durumda aleni ve açık bir eylem şeklinde sürdürülmüştür denilebilmektedir.¹⁵⁰

Hesaplanabilirlik ise, eylemin başında belirlenen amaç ve amaca yönelik izlenen yolun eylemin sonuna gelindiğinde de birbirleri ile makul derecede örtüşür vaziyette olmasını ifade etmekle birlikte eylemcilerin samimiyet, inandırıcılık ve eylem ve söylemlerinin uyumluluğu ile doğrudan ilişkilidir.¹⁵¹

1.3.3. Politik ve Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi

Sivil itaatsizlik eylemcisi, birey ya da grup eylemlerinin politik sorumluluğunu üstlenerek kamuoyunun gözleri önünde yer alıp hedef ve eylemler akışı doğrultusunda tespit edilir ve açıklanır. Bu yönü ile açıklaması yapılmış olunan hedef eylem sonunda politik

¹⁴⁸ Schmitt, C. (2016). *Siyasi İlahiyat*. (Beşinci Baskı). (Çev. Zeybekoğlu, A. E.) Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, s.59

¹⁴⁹ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.11

¹⁵⁰ Odabaşı, *Muhalefet Süreci Bağlamında Gençlerde Din ve Sivil İtaatsizlik Üniversite Öğrencileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. s. 98

¹⁵¹ Odabaşı, *Muhalefet Süreci Bağlamında Gençlerde Din ve Sivil İtaatsizlik Üniversite Öğrencileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. s. 99

sorumluluktan kaçmayarak eylemi inkâr etmez. Politik sorumluluğun yanı sıra cezai yaptırımına karşı da bir direnme göstermemektedir.¹⁵²

Kamuoyuna çağrı yapılmış ve açık bir şekilde haksızlıklardan doğan durumlara karşı gerçekleştirilme amacı doğmuş olan sivil itaatsizlik eylemi için eylemde bulunan itaatsizlerin eyleme başlarken sahip oldukları kararlılık duygularının ve eylemi her ne olursa olsun sonuna kadar savunacak olma durumları göz önünde bulundurulduğunda eylemci, sivil itaatsizlik eyleminin sonucunda bu eylemin siyasal ve hukuki her sorumluluğunu üstlenmelidir.¹⁵³

1.3.4. Şiddetin Reddedilmesi

Şiddetin ne olduğu, sınırının nerede başladığı soruları sivil itaatsizliğin asli özelliklerinden biri olan şiddeti reddetme ifadesini sembolik boyutta karşımıza çıkararak protestonun “barışçı ve ortak adalet”¹⁵⁴ anlayışına uygun bir çerçevede kamu vicdanına dokunan araçlarla yapılmasını sağlayacaktır.¹⁵⁵

Şiddetin reddedilmesi, düşmanlıkları giderme, karşıtını yok etme ve bir noktada karşında duranı yanında durmaya ikna etme yöntemi olarak düşünüldüğü için, itaatsizliğin kaynağını oluşturan ihtilafın şiddet içermeksizin sulh yoluyla çözümüne ulaşmada, sivil itaatsizlik şiddet uygulama vasıtası ile hedefe ulaşma yöntemi ile uyumsuzdur.¹⁵⁶

1.3.5. Ortak Adalet Anlayışına ve Kamu Vicdanına Yönelik Çağrı

Sivil itaatsizlik kamu vicdanına yönelik bir çağrı olması sebebiyle çoğunluğu içermekle birlikte çoğunluğa yapılan bir çağrı tüm kamuoyuna gönderilen bir mesaj olması¹⁵⁷ niteliğinden kaynaklı bir biçimde, çağrı toplumda ortak bir adalet anlayışının varlığını temel almaktadır.¹⁵⁸ Hiçbir birey diğer birey veya bireylerin inançları doğrultusunda yaşamamaktadır. Bu durum sonucunda oluşacak olan kaos ortamı ve gerçekleşecek olan kavgalar için sivil itaatsizlik eylemine başvurulmamaktadır. Çünkü eylem olarak sivil itaatsizlik bazı temelleri benimsemesi sebebi ile asla bireysel çıkarlar

¹⁵² Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.11-12

¹⁵³ Tanış, *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik “Gezi Parkı Örneği”*. s.25

¹⁵⁴ Şahin, Y. (2017). Sosyal Medya Araçlarının Sivil İtaatsizlik Bağlamında Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), s.180

¹⁵⁵ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.12

¹⁵⁶ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.12

¹⁵⁷ Yavaşgel, E. Bir İletişim Genörneği: Sivil İtaatsizlik. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, s.405

¹⁵⁸ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.12

uğruna ortaya çıkan durumlarda bir eylem türü olarak karşımıza çıkmamaktadır. Sivil itaatsizlik birey çıkarlarından ve grup çıkarlarından ziyade, ortak adalet anlayışını benimseyerek toplumu ve sayıca fazlalığın üstün olduğu tarafı temel almaktadır. Bu nedenle ortak adalet anlayışına uygun bir eylem türüdür ve seslendiği, hitap ettiği kesim kamu vicdanı olmaktadır.¹⁵⁹

Adalet, Antik Dönemde eşitlik düşüncesi ile eşit bir özde hareket eden bir kavram olarak karşımıza çıkmakta, daha sonraki süreçlerde Hobbes'ta sözleşmeye uyma düşüncesi ile yer almakta ve sonrasında Aydınlanma ile birlikte Kant'ın yer verdiği ilke doğrultusunda herkese payına düşenin verilmesinden yola çıkarak bugün pozitif hukuk içindeki alanına ulaşan bir kavram ve olgu olarak ifade edilmektedir.¹⁶⁰ Adalet kavramının tanımlanmasında herkese payına düşenin verilmesi düşüncesi ortak adalet anlayışı bağlamında kamuda yaratacağı vicdan duygusu ile bireysel çıkarları veya diğer üyelerin haklarının gaspına yol açacak grup çıkarları ile temellendirilemez.¹⁶¹

Adalet anlayışının hem ortaklık hem de başta bireysellik olgularını bünyesinde barındırması haklar arasındaki eşitliklerden doğmakta olup, eşit olarak temsil edilmelerini, haklarını savunularını eşit şartların temellendiği bir platformda yapacak olmaları ve adaleti anlamalarını kendi haklarını savunuş biçimleri ile anlamlandırmalarını içeren bir durumdadır.¹⁶²

Kamuya açıklık unsurunu içerisinde barındıran sivil itaatsizlik eylemi, aslında kamuya açık bir şekilde, şeffaf yapıyor oluşundan kaynaklı bir sebebin sonucu olarak, yaşanan olaylara karşı yalnızca olayın içerisinde yer alan mağdur kişiye yönelmesi taraftarı değil, bir genelleme yaparak, tüm ortak çıkarları savunan toplumun bütün bireylerinin bir gün mağdur olabilme ihtimaline değinerek kamu vicdanına çağrıda bulunur.¹⁶³

1.3.6. Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem

Sivil itaatsizlik eylemi, adil olup olmadığının belirlenemediği bir sistemde toplumsal ilişkilerinin bütününe değil, haksızlıkların tek tek hepsini inceleyip sistemin tümüne yönelik

¹⁵⁹ Tamış, *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik "Gezi Parkı Örneği"*. s.23-24

¹⁶⁰ Güriz, A. (1990). Adalet Kavramı. *Anayasa Yargısı Dergisi*. 7(1), s.17

¹⁶¹ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.13

¹⁶² Rawls, J. (2006). *Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*. (İkinci Baskı). (Çev. Evrim, G.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.126-127

¹⁶³ Akbal, İ. (2017). *Sivil Toplum*. (Birinci Baskı). İstanbul: Çizgi Kitabevi. s. 167

bir karşı çıkış tavrını takınarak karşı çıkılan ya da istenen şeylerde ortaklık kurulması nosyonuna bağlı olarak eylemini kurgulamaktadır.¹⁶⁴ Bu noktada, unutulmaması gereken diğer önemli bir husus da sivil itaatsizlik eylemi içerisinde sisteme yönelik tavrın sistemi ortadan kaldırmaya yönelik değil sistemdeki haksızlıkların giderilmesine yönelik olarak amacın kurgulanması gerekliliğidir.

Sivil itaatsizlik örgütlenmelerinin ömürleri haksızlığın giderilmesi ile sınırlı kalıp ortak ve somut bir hedef etrafında geçici olarak birleşen insanların sorun çözümlüce dağılmaları süreci ile birlikte sona erer. Örgütlenmeler farklı dünya görüşlerinin bir arada toplandığı bir sistemi ifade etmesi sebebiyle adem-i merkeziyetçi, taban inisiyatifine dayanan, demokratik örgütlenmeler olmaktadır. Sözü edilen olgular, tekil haksızlıklara karşı ortak eylem unsurunu meydana getiren temel ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁵ Haksız bir hukuk normun ve eşitlikten uzak bir yasanın varlığı söz konusu ise bu haksız ve adaletsiz olan yasanın, uygulamanın iyileştirilmesi veya değiştirilmesi için ortaya çıkan eylem türü olarak bildiğimiz sivil itaatsizlik eğer bir hukuk normunu ihlali söz konusu ise sivil itaatsizlik ancak ve ancak bu savunmasını ve karşı duruşunu hukuk normunun yer aldığı sistemin tamamına değil yalnızca haksızlığı giderecek olan eylemin ortak eylem oluşuna dikkat ederek tekil haksızlıklara karşı olarak yapmaktadır.¹⁶⁶

Tekil haksızlıklara karşı ortak eylemle bu haksızlığın karşısında durma durumu benzer tarafları ve değerlendirilmelerinin mümkün olduğu vicdani red kavramı ile birlikte savaşa, savaşa gelen şiddete karşı çıkma durumu, sivil itaatsizlik kavramı ile benzerlik taşıyabilmektedir.¹⁶⁷

Sivil itaatsizlik kavramı aynı amaçları savunan ve onun etrafında toplanmış olan bir grubun ancak ve ancak gruba mensup üyesi olarak ortaya çıkmakla birlikte, öncülük edecek kişileri bünyesinde barındıran ve öncülük edenlerin de kişisel değil ortak çıkarları benimseyen bir düşünce tarzında olmaları sağlanmaktadır.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Akbal, *Sivil Toplum*, s.168

¹⁶⁵ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.14

¹⁶⁶ Tanış, *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik "Gezi Parkı Örneği"*. s.20

¹⁶⁷ Soydan, B. (2013). *Türkiye'de Anarşizm*. (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, s.155

¹⁶⁸ Göker, G. (2008). *Basının Vicdani Reddi. Türkiye'de Sivil İtaatsizlik, Toplumsal Hareketler ve Basın*, (Der. Dağtaş, E.), Ankara: Ütopya Yayınevi, s.283-284

1.3.7. Eylem ve Haksızlık Arasında Makul İlişki Kıstası

Sivil itaatsizlik, haksızlıkların yok edilmesi ve önüne çıkacak olan engellerin aşılması ile birlikte ciddi haksızlıkların vicdani boyutta şiddetsizlik ilkesi ile başarıya ulaşmasını sağlamakta önemli bir yer teşkil etmekte olan eylem veya eylemsizlik modellerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Eylemlerin ciddi haksızlıkları içerecek olması, eylemin ölçülü, amaca uygun ve karşı çıkılan haksızlıkla makul oranda bir ilişki içerisinde olup eyleme karar verildiği anda eylemin tamamen hedefe yönelik ve çatışma sonunda ortaya çıkması istenen duruma da uygunluğu ile mümkün olacaktır.¹⁶⁹ Bir sivil itaatsiz gerçekleştirileceği eyleminde, bu eylemin amaçları doğrultusunda en önemli hususun eyleme sebep veren haksızlığın etkilediği kitlenin varlığı, etkilenen kitlenin haksızlıktan dolayı içerisinde buldukları durumun ciddiyeti, gördükleri zarar ile gerçekleşen eylemin tüm araçları ve amaçlarının örtüşüyor olması durumu göz önünde bulundurulmaktadır.¹⁷⁰

1.3.8. Haksızlıklarla İlgili Çifte Standartın Kullanılmaması

Kamunun vicdanına seslenen kamuda ve kamuoyunun tümünde ortak adalet olgusuna vurgu amacını güden sivil itaatsizlik eylemcisi veya planlayıcısı haksızlıklara karşı çifte standart kullanamaz.¹⁷¹ Zira çifte standart haksızlığın oraya çıktığı çekirdek hakkı zedeleyici boyutta meydana gelme durumunda hakkın özünün suç ile ihlal edilmesi sonucunu doğuran ve hakkın haksızlığa karşı korunması kapsamında başkaca bir hakkın özünü zedeleyebilir. Bu anlamda, sivil itaatsizliğin uygulandığı yahut uygulanması hedeflenen haksızlık alanı başka bir hakkı ortadan kaldırmaya ya da başka bir hakkı zedelemeye yönelik olmaz. Bir sivil itaatsizlik eylemi kapsamında, işkenceye karşı çıkılıyorsa; işkencenin kime yapıldığına ya da kim tarafından yapıldığına bakılmaksızın karşı çıkılır.¹⁷² “Bir sivil itaatsiz için haksızlık haksızlıktır.” Sivil itaatsizliğin gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği yerde ortak adalet anlayışı ve kamu vicdanı olması sebebi ile esas alınan birey değil toplumdur. Topluma yönelme durumu ve toplumun faydasını göz önünde bulundurma durumu haksızlığa karşı sivil itaatsizin tutumunun bağımsız olarak düşünmesi ve eyleme o şekilde

¹⁶⁹ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.15

¹⁷⁰ Tanış, *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik “Gezi Parkı Örneği”*. s.22

¹⁷¹ Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.15

¹⁷² Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı*, s.16

hazır olması durumu önemli olmaktadır. Yani yapılan haksızlığa karşı sivil itaatsiz yalnızca haksızlık olarak bakmalı ve yapılan haksızlıklara karşı bir sınıflandırması olmamalıdır.¹⁷³

Sivil itaatsizlik eyleminin başarılı olabilmesi için itaatsizliği gerçekleştirecek topluluğun haksızlıklara haksızlık olarak bakmaları ve yapılan haksızlıkları kim tarafından yapıldı, kime karşı yapıldı şeklinde bir sınırlamaya tabi tutmadan yapmaları gerekmektedir.¹⁷⁴

Sivil itaatsizlik, Türkiye insanının henüz aşına olmadığı bir kavram olup, güvenlik ihtiyacı temelli yasa ve itaat ilişkisine dair insanın kendi iradesi ile karmaşaya sürüklenmiş hesaplaşmasını şiddetsizlik bağlamında irdeleyen bir yapı olarak yöneten ve yönetilen ilişkileri bakımından otoritenin siyasal kaynaklarına öncülük eden lider ile liderin otoritesine rıza gösteren vatandaşın uzlaşmalarının bir toplamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivil itaatsizlik sadece kişinin kendini ilgilendiren durum ve çıkarları, yalnızca kendince doğru bulduğu ve kabul ettiği değerleri ve kendine has inanç ve görüşleri temel olarak alamayacağı ahlaki bütünlük sergileyen bir protestodur. Çünkü sivil itaatsizlik kavramının tanımlanmasının asıl kaynağı ortak adalet anlayışına hizmet etme ve girilen eylem sonucu toplum adına fayda sağlama amacı gütmektedir. Bu nedenle de sivil itaatsizlik eylemine ilişkin kural gereği eylem, önceden haberi verilmiş, akışının hesaplanabilir ve gidişatın şeffaf olduğu, kamuya açık bir durum olmalı ve yine kural gereği hukuk işleyişinin bütününe olan bağlılığını etkilemeksizin yalnızca tekil olan normların çiğnenmesini içermekle birlikte normun çiğnenmesi sonucu ortaya konulmuş olan hukuki sonuçlara katlanmakla yükümlü olmalıdır.

Toplumun bazı sebeplerden dolayı ayağa kalkması, durumunu ve düşüncelerini bir fiil şekline getirip bir gösteri formunda uygulamaya koyması, tüm toplum olarak harekete geçmesi zaman içerisinde düzene, işleyişe, durumlara karşı olan kızma, istememe, benimseyememe, savunma duyguları ile ortaya çıkmakta ve bu durum aslında sivil itaatsizliğin gerçekleştirilmesine öncülük eden düşünce anlayışının neler olabileceğini göstermektedir. Sivil itaatsizlik yasa ya da hükümete ait olan program ve politikalarda değişikliğe gidilmesi amaçlanan, şeffaf yani tüm kamu düzenine açık şiddetsiz, vicdana bağlı ve siyasi bir nitelik olma amacı taşıyan, yasaya değil yasanın tekil bir normuna karşı haksızlığın giderilmesi, ortak adalet anlayışının şiddetsiz bir biçimde savunulmasını

¹⁷³ Tanış, *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik "Gezi Parkı Örneği"*. s.24

¹⁷⁴ Odabaşı, *Muhalefet Süreci Bağlamında Gençlerde Din ve Sivil İtaatsizlik Üniversite Öğrencileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. s. 100

amaçlayan bir edimdir. Bir eylemde sivil itaatsizlik kavramının varlığının olup olmadığı araştırılıyor ise öncelikle o eylemin gerçekleşmiş olma sebebinin, eyleme iten unsurlar açısından bakıldığında hukuk devleti içerisinde yer alan bir normun ihlal edilmiş olması gerekmektedir. Çünkü mevcut normun ihlal edilmediği veya karşı çıkılmadığı durumlarda sivil itaatçi tam aksi şekilde normlara uygun hareket etmekte, istememekte, karşı çıkmakta, protesto etmekte ise bu bir sivil itaatsizlik olarak değerlendirilemez. Bir eylem adına sivil itaatsizlik olgusunun varlığına ilişkin bir saptama yapılabilmesi için eylemin sivil itaatsizlik kavramının özelliklerine uygunluğunun ne derece var olduğu ortaya çıkarılmalıdır. Bu nedenle sivil itaatsizlik eylemi, adil, meşru veya ahlaki olmayan bir hukuk normu veya resmi bir politika eğer kanunu ihlal ediyorsa bunu protesto etmek sivil itaatsizlik eyleminin temelini oluşturmakla birlikte söz konusu özellik toplumun adalet duygusuna seslenerek bir eylem biçimi olarak bireylerin bir arada bulunması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu da sivil itaatsizlik eyleminin *Adil veya Ahlaki Olmayan Bir Hukuk Kuralı veya Resmi Politika* özelliğini taşımaktadır. Bir diğer husus, eylem biçiminde bir görünümü olan sivil itaatsizlik, hukuk kuralının kişisel veya toplumsal amaçlar doğrultusunda ihlal edilmesiyle ilişkili olup, bu ihlal eylemsel boyutta değil yalnızca sembolik boyutu ile sınırlı kalıp, ihlali gerçekleştiren kişi tarafından suçu işlemeye başlamadan önce protesto edilen hukuk kuralına dikkat çekmek amacıyla başka bir hukuk kuralını ihlal etmektedir. Bu da sivil itaatsizlik eyleminin *Hukuk Kuralının Amaçlı İhlali* özelliğini göstermektedir. Sivil itaatsiz çıkarları doğrultusunda ihlalini sağladığı durumun yasanın dışında kaldığını bildiği gibi bu eylem sonucunda bir cezai yükümlülüğe sahip olduğunu da bilmektedir. Bu yönü ile sivil itaatsizlik eylemi, *Kanunu İhlal Eden İtaatsizin Cezai Sorumluluğu Kabullemesi* özelliğini göstermektedir. Sivil itaatsizlik, bireysel bir menfaat sağlama düşüncesinden değil, toplumsal iyiye doğru otoriteyi hareket ettirme düşüncesinden beslenmektedir. Çünkü sivil itaatsizlik eylemi, *Kişisel Çıkar Gözetmeyen Bir Eylem Olma* özelliğini taşımaktadır. Anlamlı sayıda kişinin katılımı sivil itaatsizlik eyleminin kitlesel yönünü teşkil etmekte ve temel itaatsizlik nedeninin kitlesel boyutta ifade edilmesi toplumsal açıdan bir farkındalık oluşturmakta, bu farkındalık gücü ve işlevselliği arttırmaktadır. Bu yönü ile sivil itaatsizlik eylemi, *Anlamlı Sayıda Kişinin Katılımıyla Gerçekleşmesi* özelliğini taşımaktadır. Şiddet içeren her eylem gerçekleştiği platformda herkesçe korku, endişe, öfke gibi duygu geçişlerini yansıtması sebebi ile bir saldırı ortamı yaratmaktadır. Bu ortamın varlığı sivil itaatsizlik eyleminin başarı oranını düşürecek ya da tamamen ortadan kaldıracaktır. Bu nedenle sivil itaatsizlik eylemi amaç olarak zaten şiddete şiddetle karşı koymayı dahi reddetmesi sebebi ile şiddetsiz bir ortamın varlığını benimser ve amacına ulaşmak için

engelleri aşıp, sorunlara kalıcı çözümler bulmak için şiddeti reddeder. Buradan hareketle, sivil itaatsizlik eylemi, *Şiddetsiz Olma* özelliğini taşımaktadır. Tanımı gereği sivil itaatsizlik alenidir ve protesto ettiği hukuk normunu adil, ahlaki ve meşru olmama yönünden eleştirdiği için dikkat çekmeyi amaçladığı nokta da aleni olmalıdır. Bu yönü ile sivil itaatsizlik eylemi, *Aleni Olma* özelliğini taşımaktadır. Sivil itaatsizlik için, insani ve kurumlara yönelik tüm gidilecek yollar, izlenecek yöntemler ve sergilenecek tavırlar tükendikten sonra, nihai bir eylem oluşu yoluna varılacaktır. Bu yönü ile sivil itaatsizlik eylemi, *Nihai Bir Eylem Olma* özelliğini taşımaktadır. Kavram olarak sivil itaatsizliğin öğelerine yani unsurlarına yönelik olarak yapılacak olan başlık ayrımları ve bu öğelerin açıklamaları ışığında sivil itaatsizlik kavramının tanımına ilişkin daha doğru yargılara varılabilme noktasında, sivil itaatsizlik kavramının *Yasalara Aykırılık, Alenilik ve Hesaplanabilirlik, Politik ve Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi, Şiddetin Reddedilmesi, Ortak Adalet Anlayışına ve Kamu Vicdanına Yönelik Çağrı, Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem, Eylem ve Haksızlık Arasında Makul İlişki Kıstası ve Haksızlıklarla İlgili Çifte Standartın Kullanılmaması* unsurları açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde sivil itaatsizlik kavramına yön verebilmek adına, sivil itaatsizlik kavramına öncülük eden düşünürler, Sokrates, Martin Luther King, Henry David Thoreau ve Gandhi'nin yaşam, kişilik özellikleri ve düşüncelerine değinilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL İTAATSİZLİK KAVRAMINA ÖNCÜLÜK EDEN DÜŞÜNCELER

2. SİVİL İTAATSİZLİK KAVRAMINA ÖNCÜLÜK EDEN DÜŞÜNÜRLER

Sivil itaatsizlik kavramına öncülük eden görüşler kapsamında geniş bir yazar yelpazesi bulunmakta olup Sokrates, Henry David Thoreau, Martin Luther King ve Mahatma Gandhi ele alınacaktır.

2.1. Sokrates

*“Üzerinde düşünülmemeyen bir hayat,
yaşanmaya değmez.”*

Sokrates

2.1.1. Yaşamı ve Kişiliği

Sokrates; (MÖ 469; Atina-MÖ 399,Atina), Antik Yunan filozofudur. Özel yaşamına ilişkin fazla bir şey bilinmemekle beraber; alçakgönüllü olduğu, alışkanlıklarından ve felsefeden başka bir uğraşı olmadığı bilinir. Sokrates, başta öğrencisi Platon olmak üzere Yunan gençleri üzerinde özentiye varan derecede yükselen bir etki yaratır. Sokrates'in yaşamının en belirgin olaylarından biri MÖ 399 yılında hakkında açılan davadır. Platon'un Sokrates'in Savunması adlı eserinde anlattığı kadarıyla Sokrates, şehrin tanrılarına inanmamak onların yerine başka tanrılar koymak ve böylece gençliği zehirlemekle suçlanır. Sokrates bu suçlamalar sonucunda ölüme mahkûm edilir. Sokrates, yazılı bir kaynak bırakmamıştır. Yaşamı ve düşünceleri ile ilgili bilgiler Aristophanes, Platon ve Ksenophon gibi ardıllarının yazdıkları ve Sokrates'in ölümünden sonra dünyaya gelen Aristoteles'in dolaylı anlatımlarıyla günümüze ulaşmıştır.¹⁷⁵

¹⁷⁵ Evlice, A. (2014). Sokrates'in Savunmasına Hukuki Bir Yaklaşım. *Hukuk Gündemi Dergisi*, 2, s.44-45

Atina'da doğup, yine orada ölen Sokrates, MÖ 469 – 399 yılları arasında yaşadığı belirtilen, Antik Yunan felsefesinin kurucu düşünceleri arasında yer etmiş ve bu anlamda da ardıllarına önemli ölçüde öğreti bırakmış filozoflardan biridir.¹⁷⁶

Sokrates inandığı ölçüler içinde yaşamını sürdüren ve bu doğrultuda ölümü göze alan ilk büyük filozoflardan biri olarak karşımıza çıkmakta¹⁷⁷, konumuz çerçevesinde, felsefi yaşamı ve kişiliği hakkında bizi ilgilendiren husus; baldıran zehri içerek ölüme mahkûmiyeti ile sonuçlanan davada, O'na yüklenen suç ile verilen cezanın infazı karşısındaki tutum ve düşünceleridir.¹⁷⁸

Sokrates'in ünlü doğurtma yönteminin kaynağını, annesinin ebe oluşundan yola çıkarak kurguladığı, askeri başarılarının felsefi temelinde cesareti açısından hayatına yön verdiği yönünde düşünceleri ileri süren görüşler karşımıza çıkmakla birlikte, bu bilgilerin Platon tarafından Sokrates'in yaşamı ve felsefi yönünde ilişki kurma amacıyla, çarpıtılarak verildiği yönünde görüşlere de rastlanmaktadır.¹⁷⁹

2.1.2. Düşünceleri

Baldıran zehri içerek ölüme mahkûm edilmesi ile sonuçlanan davada, O'na yüklenen suç ve verilen cezanın infazını kabullenen Sokrates'in tutum ve düşüncelerine yönelik olarak itaatkâr bir yurttaş olup olmadığı tartışmaları Sokrates'in itaatkâr bir sivil itaatsiz olup olmadığı da sorgulanmaktadır. Tek başına güçlü olan bir yasayı çiğnemekle göstermiş olduğu itaatsizliğe karşı uygulamaya geçirdiği eyleme verilen cezaya razı olmak doğrultusunda gösterdiği itaat çağımızın sözleşme ve uzlaşma kuramlarına, hukuk devleti çerçevelerine ve demokrasiyi temsil ediş şekline dikkat çeken bir anlam taşımaktadır.¹⁸⁰

Sivil itaatsizlik kavramının bir tavır olarak incelenmesine yönelik yapılacak olan değerlendirmelerde Sokrates'in sivil itaatsizlik görüşlerine ayrı bir parantez açılması zorunludur. Sokrates'i sivil itaatsizlik kavramı çerçevesinde anlamlandırmak adına

¹⁷⁶ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.23

¹⁷⁷ Arslan, A. (2006). *İlkçağ Felsefe Tarihi II: Sofistler'den Platon'a*. (Birinci Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.83

¹⁷⁸ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.23

¹⁷⁹ Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, s.85

¹⁸⁰ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.24-25

yapılacak olan her varsayım Sokrates'in tavrı ve düşüncelerini bir eylem boyutunda gerçekleştirdiği sonucunu doğuracaktır.¹⁸¹

Sokrates, kendi düşünceleri doğrultusunda, O'na göre adil olan davranışlarını engelleyen ve en azından kendinin kendi içinde haksız olduğuna inandırdığı doğrultuda haksız olan yasaya itaat etmek istememiş fakat cezayı adil saydığından dolayı itaat göstermiştir. Bunların tümünü yaparken yasayı izleyen göz konumunda olmayı reddetmiş ve yasayı izliyor olmanın bir itaatsizlik olduğunu dile getirmiştir.¹⁸²

Sokrates yaşamı boyunca doğru bildiklerini söylemekten çekinmeyen bir birey olmuş ve bunu daha çok insana aktarmak istemiştir. Halk meclislerinde görev aldığı sıralarda oligarşik ve tiran yönetimlerin haksız yaptırımlarına karşı gelerek her türlü baskı ve zulmün karşısında durmuş, halkı da bu yönde bilinçlendirmeye çalışmıştır. Düşüncelerini aktarmaya yönelik herhangi bir okul kuramamış veya felsefi bir okul bünyesinde bağlılık gösterememiştir. Sokrates düşüncelerini aktarmak daha yoğun sayıda insan kütlelerine hitap edebilmek için sokakları seçmiştir. İnsanlara öğrendikleri her bilginin doğru olup olmadığına dair bir araştırma yapılması gerektiğini öğütlemiş ve onlara sürekli düşünmeyi, sorgulamayı öğretmiştir. Kendi ifadesi ile bunların tümünü yaparken kendisi için “*tanrı tarafından herkesi uyaran bir at sineği*” gibi olduğu nitelemesini kullanmaktadır.¹⁸³

Sokrates'in ceza karşısında sergilemiş olduğu itaat tavrı cezayı ne sebeple adil saydığına ilişkin düşünceleri doğrultusunda sivil itaatsizliğin yaptırım gücünün anlamlandırılmasına ve değerinin ölçülmesine yardımcı olmaktadır.¹⁸⁴

Sokrates her zaman ahlaka ve ahlaki doğruluğa önem veren bir düşünür olmuştur. Kendisini insanlara adama sebebi ise tam olarak toplumdaki ahlaki yapının zedelenmesi ve dağılmaya doğru yönelmesi durumudur. Sokrates'in bazı düşünceleri açısından Sofistlere benzediği yargısı yapıyor olsa da O'nun gerçeğe olan tutumu Sofistlerin tutumundan farklılık gösterir. Çünkü Sokrates insanın doğruyu bulabileceğini ve doğrunun ölçülü olduğunu kabul etmektedir. Sofistler ise Sokrates'in aksine doğruluğun net bir ölçüye sahip olmadığı yargısını savunmaktadırlar. Sofistler genel olarak “*bireyin iyiliğine*” ve “*bireyi*

¹⁸¹ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.61.

¹⁸² Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.29

¹⁸³ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.62.

¹⁸⁴ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.30

esas alan değerlere” yönelirken Sokrates bireyden ziyade topluma, *“toplumun genel iyiliği”* ve *“topluma dair genel değerler”* ölçütlerine yönelmektedir.¹⁸⁵

Sokrates, bugün Yunan felsefesine kaynaklık eden bir öğreti sistemi ile karşımıza çıkmasına rağmen, ardında yazılı hiçbir eser bırakmamış olması yönü ile dikkat çekmektedir. Bunun nedeni ise O’nun eğitim ve eğitimin idman yolu ile yapılması anlayışı ile bağlantılı olarak bir takım görüşler tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Bunun bir sonucu da, Sokrates’in düşünsel arka planının genel bilgilerinin Platon tarafından aktarılmıştır. Zira Platon’un *Yasalar* eseri hariç olmak üzere, diğer tüm eserlerinde Sokrates’e ve öğretilerine geniş bir yer verildiği düşünülmektedir.¹⁸⁶

Sokrates’in düşünce kalıplarının şekillenmesi ve değer kalıplarının kesinlik göstermesi, Delphoi Tapınağı’nda görmüş olduğu *“kendini bil!”* yazısı olmuştur. Yaşamı boyunca gerçek bilgiye ulaşmak istemiş ve gerçek bilgiye ulaşabilmenin anlamı kendi kendisinin bilgisini bulmaktan geçmektedir. Bu noktada tapınaktan itibaren odağına yerleştirdiği bilgi anlayışı bilmek eylemini aşkın bir biçimde bilginin varlığını ortaya çıkarmakla ilintilidir.¹⁸⁷

Sokrates yaşadığı dönem boyunca sözsöz anlatımdan yana olmuş ve bu noktada uygulama ve düşüncelerini yazılı olarak kaleme almaktan kaçınan bir tutum sergilemiştir. Konuşurken düşünmeyi, düşünürken daha da çok düşünmeyi ve yazının etkililiğini reddederek sözün önemini öğütlemektedir. Bu nedenle toplumda ulaşabildiği kadar çok insan kütlesine ulaşmayı ve bu güruha öğütlerde bulunmayı hedeflemiş ve buna bağlı olarak yazılı bir eser bırakmayı reddeden bir tutum göstermiştir. Bu nedenle Sokrates’in düşünsel hayatı ve anlayışı yazılı olarak elde edilemezken, bu düşünce yapısının yazına dökülmesi ancak öğrencilerinin eserleri vasıtasıyla mümkün olabilmıştır.¹⁸⁸

Sokrates insanların hayatına dair sahip oldukları en önemli görevlerinin erdemli olmak olduğuna vurgu yaparak erdemli insana yönelik tanımlamayı, tüm üstünlükleri yok sayarak

¹⁸⁵ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.63.

¹⁸⁶ Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, s.91-92

¹⁸⁷ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.64.

¹⁸⁸ Aslan, O. (2008). *Sivil İtaatsizlik Bağlamında Vicdani Ret: Türkiye Örneği*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. s.33.

yalnızca iyi bir insan olmayı başarmış tüm hayatını iyi bir insan olarak sürdürerek sonunda da iyi bir insan olarak ölmeyi başarabilmek biçiminde ifade etmiştir.¹⁸⁹

Sokrates düşüncelerini aktarma noktasında, karşısında bu düşünce kalıplarına yönelik olumsuz tavır oluşturmak isteyen kimselere karşı saldırgan bir üslup ve detaylı sorgulama tavrı ile yaklaşmaktadır. Bu bağlamda Sokrates saldırgan üslup kalıpları ve tartışma ortamı yaratan sorgulamaları ile rakiplerinin eksikliklerini ortaya çıkarmaya çalışmakta ve galibiyetini bu şekilde elde etmeye çalışmaktadır. Gerçeğe ulaşmanın yolunu Sokrates “diyalektika” yani muhatap olacağı kişilere ve savunmasını yapacağı konulara ilişkin onları ikna etmeye zorlama sanatını kullanmaktadır.¹⁹⁰

Sokrates’in diyalektiği, sokratik yöntemi anlamak ve yorumlamaktan geçmektedir. Sokratik yöntemin ilk amacı, sorgulamak için soru sormak ve sorulara cevap aramaktır. Sorgulama ve cevap arama noktasında toplanan veriler doğru bilgiye ulaşması noktasında bu bağlamda ayıklamadan geçmiş olacaktır. Daha sonraki süreç ayıklamadan geçen savların ortaya çıkışı olmaktadır. Elde toplanan savlar sorgulamalarınız sonucunda ortaya çıkmış, yeniden doğmuş bilgi olacaktır. Bu da Sokratik yöntemde dair ikinci öge Doğurtma (Maieutic) olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeniden doğan, oluşan bilgi gerçek olan gerçeğe en yakın olan bilgi olarak, bünyesinde mantık dışılığa yakın denilebilecek izler barındırırken, tanrısal güç ve mistik boyutlar ile yorumlanarak hakikatin ta kendisi olduğu ve asla sorgulanamaz, eleştirilemez olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Sokratik yöntemin son ögesi olan Daimonion’un Yönlendirmesi ya da Esini başlığı oluşmuş olmaktadır.¹⁹¹

Sokrates’in anlayışında, insan varlığı erdemli olarak doğmaz. İnsan varlığı aile ve toplum eğitimini aldığı anda erdemlilik anlayışına erişir. Erdemliliğin topluma yayılmış olmasının yöntemi ise yöneticilerinin soyluluğundan ziyade bilge kişiler olması ile alakalıdır. Bu yöneticiler ise erdemli bir toplum oluşturabilmek için toplum yönetimini yasalara dayandırmak zorundadır. Bu yasalar ise sözlü ve yazılı yasalar olarak ayrılmakla beraber, yazılı yasalar yasa koyucu tarafından sürdürülerek sözlü yasalar gelenek ve ahlak kurallarına bağlı kalarak devamlılık gösterecektir. Tüm bunların

¹⁸⁹ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.64.

¹⁹⁰ Akbal, *Sivil Toplum*, s.158

¹⁹¹ Aydın, H. (2008). Sokrates’in Felsefesi Işığında Sokratik Yönteme Analitik Bir Yaklaşım. *Üniversite ve Toplum Bilim Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 8(2), s.3-4-5-6

sonucunda Sokrates erdemli ve iyi bir insan olabilmeyi her iki yasaya bağlı kalmayı başarmakla m¼mk¼n bir şekilde olacağını savunmaktadır.¹⁹²

Sokrates'in erdemli insan ve yasalara bağlı y¼netim ilişkisi sivil itaatsizlik kavramı ile harmanlanarak O'nun bu kavrama katkı sağlayan bir d¼ř¼n¼r olduğunu g¼stermektedir. Sokrates s¼z konusu ilişkiyi sistematize ederken gen¼leri ilişkinin odak noktalarından biri olarak konumlandırmıştır. ¼¼nk¼ gen¼ insan k¼tlelerinin ¼đrenme kapasitelerini diğer insan k¼tlelerinden ¼st¼n tutmuştur. Sokrates, Atina Mahkemesi idam kararının eylemsel boyutun ¼n¼n¼ keseceği fikrine kapılmış olsa da bu karar tarihin en ¼nemli sivil itaatsizlik eylemlerinden birine yol a¼mıřtır. Atina Mahkemesi'nin kararı ¼zerine arkadaşları Sokrates'e hapissheneden ve verilen cezadan ka¼mayı teklif etmişlerse de, Sokrates erdemli insana yakışacağı bir bi¼imde yasaların iyi ve içe yarar kısımlarına uyarken vatandaş olarak k¼t¼ ve zararlı sonu¼larını kabul etmemeyi reddetmiştir. Cezasını ¼ekmeyi ve bu ceza sonunda O'nu yeni bir yaşamın beklediğini ifade etmiş, ka¼ma teklifini de reddetmiştir. Sokrates yasanın varlığının delili olarak yasa koyucu ve koyulan yasaya bağlılığını verilen cezayı ¼ekerek g¼stermiř ve itaatkar bir vatandaş olmuştur denilebilir. Sokrates sivil itaatsizlik eylemlerinden biri olabilecek, hatta ilk ¼rnek sayılabilecek bir durumu kayıtlara ge¼irmiř olacaktır. O'nun inandığı doğruların hukuk normlarınca yanlış bulunmasına karşılık Sokrates'in g¼r¼řlerinden vazge¼meyerek cezaya riayet etmesi eyleminden dolayı oluşan sorumluluğu kabul ederek, sonu¼larına katlanması durumu sivil itaatsizlik kavramının hukuki ve kişisel sorumluluğu ¼stlenme unsuru ile tam uyuşma g¼stermektedir.¹⁹³

Sokrates her ne kadar yasaya karşı itaat buyruğunu ger¼ekleřtirmiř olmasa da mevcut toplum d¼zenini bozmamak ve her zaman ¼đ¼tlediđi gibi toplumun ahlakı yapısını g¼¼l¼ tutmak i¼in cezaya karşı itaat etme yolunu se¼miřtir. Sokrates Atina'yı seven bir yurttaş olarak toplumsal yaşam d¼zeninin toplumsal s¼zleřmelere uygun bir şekilde verimli ve s¼rekli işlemesi i¼in devlet d¼zeni i¼inde halkın s¼z sahibi konumda bulunarak y¼netici ve y¼netilen ilişkisinin sağlıklı olabilmesi adına bir uyumun varlığından s¼z etmektedir. O'nun i¼in adaletli ve ahlaklı bir toplum yasalarına bağlı, toplum s¼zleřmesine sadık kalabildiği

¹⁹² ¼i¼ek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.65.

¹⁹³ ¼i¼ek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.65-66.

sürece devlet yapısı güçlenecek ve devlet de yurttaşların isteklerine cevap verebildiği sürece baki ve köklü kalacaktır.¹⁹⁴

Sokrates'in Savunması kökleri ve tüm dayanakları ile görülüyor ki toplumun ahlaki değerleri ve sahip olduğu gelenekleri ortaya koymak amacıyla oluşturulmuş bir kaynaktır. Savunma gerçeklerin ve genel olarak adalete ulaşmak ve yasaların bilinebilmesi amacını taşımaktadır.¹⁹⁵

Yurttaşlara tam anlamıyla bir itaati öğütlemeyen Sokrates'in savunduğu doktrin yasaların adil olanlarına uyulup onlara itaat edilmesi yönüyle, devletin haksız yasa ve yaptırımlarına karşı bir eylem metodolojisi kurgulanması yönündedir. Sokrates burada yurttaşı yurttaş yapan gücün Atina ile yapılan anlaşma olduğunu, yurttaş olabilmenin farkındalık yaratma noktasında belirleyici nitelikler ortaya koyduğunu iddia etmektedir.¹⁹⁶

Sokrates itaatkar bir yurttaş olup olmadığı yönünde bir sorgulamadan ziyade ortaya koymuş olduğu eylemi ile yasanın adil olmadığını söylemekte, kendisinin adil olmayan bu yasaya karşı koyucu bir konumda olduğunu gösteren bir sivil itaatsizlik eylemini gerçekleştirmiş ve bunu cezasına razı olmak biçiminde ortaya koymuştur.

2.2. Martin Luther King

2.2.1. Yaşamı ve Kişiliği

Martin Luther King 1929'da ABD'nin Atlanta şehrinde siyahi bir papazın oğlu olarak dünyaya gelmiş, güney eyaletlerinden Georgia ve çevresinde ırkçılığın gündelik aşığılamalarına maruz kalarak büyümüştür. Zamanla siyahi gettosunun hareket lideri haline gelen King; Thoreau ve Gandi'yi incelemiş, eşitlik mücadelesinin şiddetsiz bir mücadele olması gerektiğine ikna olmuş ve daha sonraki düşüncelerini ve eylemlerini bu doğrultuda şekillendirmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.67-68.

¹⁹⁵ Akbal, *Sivil Toplum*, s.159

¹⁹⁶ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.70.

¹⁹⁷ Candan ve Bilgin, *Sivil İtaatsizlik*. s.76

2.2.2. Düşünceleri

Dr. Martin Luther King, Alabama'da ırkçılığa karşı şiddetsizlik, dehşet ve gücün tüm izlerinin ortadan kaldırıldığı ve tüm bunlara yönelik mücadelenin savunulduğu bir fiilin liderliğini üstlenmiştir. Düşünceleri doğrultusunda birçok defa ceza almış, hapse girmiş ve bunlardan en önemlisi ırkçılığa karşı göstermiş olduğu düşünce direnişi yüzünden kapatıldığı Birmingham Hapishanesi'nde yazmış olduğu mektup şiddete dayanmayan kişisel ve objektif tüm bakış açısını davacılarına sunmuş olduğu öncü bir metindir.¹⁹⁸

Fikir, söylem ve eylemleri sivil itaatsizlik yaklaşımına örnek oluşturabilecek olan Luther King daima siyahilerin haklarını savunmuş, savunmasının temelini ise ırk veya renk ayırımına değil; adalet üzerine kurmuştur.¹⁹⁹

Sivil itaatsizlik tarihi yelpazesinde değinilecek isimlerden biri olan Martin Luther King, sivil itaatsizlik yöntemini siyahilerin yurttaşlık haklarının korunması ve tanınması için benimseyip, mücadele vermiştir. King' in Birmingham Hapishanesi' nde yazdığı mektup mücadelenin adaletsizliğe karşı bir duruş olduğunu özetlemekte ve siyahların yürüttüğü mücadelede öncü metin görevini görmektedir. Ayrıca sivil itaatsizlik kavramının günümüzde anlaşılan şekli ile King' in siyahileri için oluşturduğu metin benzerlik göstermektedir.²⁰⁰

Martin Luther King Amerikan devletinin tarihinde bugüne kadar yapılmış en yoğun nüfusun katılım sağladığı kitlesel eylem olarak bilinen 28 Ağustos 1963 günü İş ve Özgürlük İçin Washington'a Yürüyüş eyleminde yapmış olduğu konuşma ile sivil itaatsizliği, özgürlüğü, eşitliği sunan siyahi lider olarak tarihe geçmiştir.²⁰¹

Dr. Martin Luther King'in Birmingham'da bulunmasının en büyük gerekçesi orada büyük bir adaletsizliğin oluşu ve bu kasabada yaşayan beyaz egemenliğinin zencilere karşı başka bir yol bırakmayışıdır. Beyazların ötelediği zenciler, şiddete dayanmayan bir yol izlemek zorunda ve bu yol önce adaletsizliğin varlığını tespit etmede kaynakların toplanmasını, amaca yönelik görüşmelerin yapılmasını, görüşmeler sonunda ne yapılıp ne

¹⁹⁸ King, M. L. (2013). *Birmingham Cezaevi'nden Mektup. Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. (Çev. Yakup Coşar) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 195-196

¹⁹⁹ Anbarlı, Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik. s.324.

²⁰⁰ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.106.

²⁰¹ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.138-139.

yapılmayacağına dair arınma işleminin gerçekleştirilmesini ve sonucunda ise doğrudan eylemi gerektirmektedir.²⁰²

Ayrımcılığın yoğun acısını çekenler, doğrudan eyleme girişmektedirler. Çünkü doğrudan eyleme girişilmediği takdirde, sürekli ve uzun zamana yayılarak ertelenen adalet o insanlıktan esirgenen bir adalet olmaktan başka bir şey olmayacaktır.

1954 yılında, Yüksek Mahkeme'nin verdiği kararlara uyma gerekliliği kamuya anlatılmaya çalışılıp, devlet okullarında yapılan ırk ayrımcılığı ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Fakat iki türlü yasanın varlığı ve ırkçılık fikrini ortadan kaldırmak isteyenlere diğerlerinin bakış açısı, yasa ihlalciliği olarak seyir etmiştir.²⁰³

Luther'e göre yönetim organları adaletsizlikleri yeterince önemsememektir. Eğer adalet kavramını yöneticiler bu denli göz ardı ediyorsa kişiler de yöneticilerin ve yönetimlerin buyruk ve yaptırımlarına karşı itaat etmeyi reddetmelidirler. Yönetimlerin adaleti savunmadıkları ölçüde yönetilenlerin buyruğa itaati reddetme hakları vardır.²⁰⁴

İrkçılığa yönelik barışçıl yöntemler esas alınarak gerçekleşecek olan direnişi, şiddetsiz bir ortam içinde uygulama amacı olan ve şiddetsiz eylem savunuculuğunu sivil itaatsizlik örneği olarak gerçekleştiren Luther, akademik özgürlüğe sahip olmasını, Sokrates'in sivil itaatsizliğine borçlu olması sonucuna bağlamaktadır.²⁰⁵

Luther'in ırkçılığa karşı çıkışını doğrudan eylemle gerçekleştirmesi bir sivil itaatsizlik örneği olarak değerlendirilmekte²⁰⁶ ve tek vücut olarak bunu savunmayanların karşısında durmayı öngörmektedir.²⁰⁷

Martin Luther King, sivil itaatsizlik eylemine başvurma konusunda öncelikle ortaya çıkmış olan sorun üzerine bir tartışma olması gerektiğini savunmakta ve buna yönelik zorlamayla bir ortam yaratmaktadır, oluşan ortamın tartışması yapılacak olan konu üzerinde asla ilgisizlik göstermemesi sağlanmaktadır. Bu sebeple sorun görmezden gelinemez şekilde

²⁰² King, *Birmingham Cezaevi'nden Mektup*, s. 197-198

²⁰³ King, *Birmingham Cezaevi'nden Mektup*, s. 198-199

²⁰⁴ Anbarlı, *Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik*, s.325.

²⁰⁵ King, *Birmingham Cezaevi'nden Mektup*, s. 204

²⁰⁶ Sınar, H. (2013). Türk Hukukunda Nefret Suçlarına İlişkin Yasal Düzenleme Çalışmaları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı: Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, 19(2), s.1273

²⁰⁷ King, *Birmingham Cezaevi'nden Mektup*, s. 210-212

orada bulunanlara aktarılmalı ve konuya dikkat çekmek amacıyla tüm durumların dramatizesi sağlanmalıdır.²⁰⁸

Şiddetten arındırılmış, kardeşliğe ve barışa uygun olabilmeyi adalet sayan King, sivil itaatsizliğin savunulması noktasında Amerika halkı için önemli bir kişilik olarak Nobel Barış Ödülüne layık görülmüştür.²⁰⁹

Martin Luther King, siyahların hakları konusunda mücadele etmesine karşılık düşüncelerini asla bir ırkçılık temeline dayandırmaz ve düşünce sisteminin temeline şiddetsizlik olgusunu yerleştirerek hareketine liderlik eder. King 'in sivil itaatsizlik bağlamında yoğunlaşmış olduğu “*Sivil Haklar Hareketi*” siyah ve beyazlar arasında yaşanan ve yaşanacak olan her türlü ayrımcılığı kaldırma amacını güden bir hareket olarak Amerika’da varlığını sürdürmektedir.²¹⁰ Luther’in sivil itaatsizliğe dair düşünceleri Birmingham Hapishanesi’nde şekillenmiştir. Burada geçirdiği sürede yazmış olduğu mektup hem davasına ortak olduğu siyahlar tarafından öncü bir metin hem de şiddeti içermeyecek olan bir eylemin basamaklarından bahsetmiş olma niteliğindedir. Şiddetsizlik ilkesini savunacak olan bir kampanya öncelikle toplanacağı amaç doğrultusunda hizmet edeceği adaletsizlik ilkesine karşı çıkış adına adaletsizliğe dair bir oluşum var mı yok mu bunu tespit etmek adına veri toplamalıdır. Toplanan veriler etraflıca görüşülmeli fikir ayrılıkları ya da kabulleri tespit edilmeli, tespitler sonucunda gerçekleşmiş olacak olan arınma durumundan sonra doğrudan eyleme yönelmelidir.²¹¹

Luther, adaletsizlikleri ortadan kaldıracabilecek dört temel unsura dair yönetimler veya yönetici vasfında bulunan kişiler adaletsiz yaptırım ve kurallara devam etmek yerine keyfi davranışlarına son vermelidirler. Gündeme alınan konular ve oluşan sorunlar üzerinde konuşulmalı, tartışma ortamı yaratılarak çözüm yolları aranmalıdır. Birey tüm bunların temelinde kendini daima geliştirmeli ve bilmelidir ki, birey kendini eğittikçe yönetimler de bilgilenecek ve güçlenecektir. Amaca uygunluğu kanıtlanmış olan eylemler, sonuçları düşünülerek gerçekleştirilmeli ve harekete geçmek için eylem adına zaman kaybedilmemelidir.²¹²

²⁰⁸ Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.28

²⁰⁹ Çatıkkaş, H. (2018). *Bir Şiddetsizlik Eylemi Olarak Sivil İtaatsizlik*. Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Mardin. s.46

²¹⁰ Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.27

²¹¹ Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.27

²¹² Anbarlı, Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik. s.326.

Bariş ve kardeşlik dilekleri barındıran Birmingham Cezaevi'nden Mektup ; günümüzde de izlerini sürdürmekte ve o gün olduğu gibi hala siyahi ırkının savunucusu olmaktadır.²¹³

1963 yılında “İş ve Özgürlük İçin Washington’a Yürüyüş” esnasında amacını tüm dünyaya duyurmak için yapmış olduğu “Bir Hayalim Var” konuşması Martin Luther King'in sivil itaatsizliğe öncü fikri temelleri taşıyan bir sesleniş olma özelliği taşıması bağlamında önem teşkil etmektedir.

“ Bir hayalim var! Gün gelecek, eski kölelerin evlatlarıyla eski köle sahiplerinin evlatları, Georgia'nın kızıl tepelerinde kardeşlik sofrasına birlikte oturacaklar.

Bir hayalim var! Gün gelecek, Mississippi eyaleti bile, adaletsizliğin ve baskıların sıcağıyla bunalıp çölleşmiş olan o eyalet bile, bir özgürlük ve adalet vahasına dönüşecek.

Bir hayalim var! Gün gelecek, dört küçük çocuğum, derilerinin rengine göre değil, karakterlerine göre nitelendirildikleri bir ülkede yaşayacaklar.

Bugün bir hayalim var benim.

Bir hayalim var! Gün gelecek, Alabama eyaleti, valisinin ağzından hep ‘müdahale’ ve ‘yasak’ sözleri dökülen o eyalet, küçük siyah oğlanlarla küçük siyah kızların, küçük beyaz oğlanlar ve küçük beyaz kızlarla el ele tutuşup kardeşçe birlikte yürüdüğü bir yere dönüşecek.

Bugün bir hayalim var benim.

Bizim umudumuzdur bu. Güneye dönüşümde içimde taşıyacağım inançtır. İşte bu inanç sayesinde umutsuzluk dağını yontup bir umut anıtı yaratacağız. Halkımızı saran ahenksiz bağirtuları, bu inanç sayesinde güzel bir kardeşlik senfonisine dönüştüreceğiz. Bu inanç sayesinde birgün özgür olacağımızı bilerek hep beraber çalışacak, hep beraber dua edecek, hep beraber mücadele edecek, hep beraber hapse düşecek, özgürlük için hep beraber ayağa kalkacağız.

Öyleyse New Hampshire'in dev tepelerinden yankılansın özgürlük. New York'un ulu dağlarından özgürlük yankılansın... Her bir dağın yamacından yankılansın özgürlük.

²¹³ King, Birmingham Cezaevi'nden Mektup, s. 215

Özgürlüğün yankılanmasını sağladığımızda, her kasabadan ve köyden, her eyaletten ve kentten özgürlüğün yankısını duyduğumuzda, o gün yakın demektir ve o gün tanrının bütün kulları, siyahlar ve beyazlar, Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar, Budistler herkes el ele tutuşup eski bir zenci ilahîsini söyleyecekler:

Sonunda özgürüz! Sonunda özgürüz!

Şükürler olsun Tanrım!

Sonunda hepimiz özgürüz! ²¹⁴

Martin Luther King yapmış olduğu bu konuşması ile tüm dünyaya barışı öğütlemektedir. Kavganın, kaosun ve şiddetin hiçbir bireye iyilik getiremeyeceğini ve elbet birbirine kötülük yapan kimselerin soyundan gelen diğer kimseler, bir yerlerde karşılaşacaktır ve birbirleri ile kardeş olacaklardır. Egemen güçlerin halklar üzerinde inşa ettiği hegemonyanın ve bu sürede sadece baskı ve zulüm araçlarının kullanılması kaçınılmaz mücadeleyi getirecek ve mücadelenin ilk kıvılcımı sonrasında özgürlük ateşine dönüşecektir. Bu aşamadan sonra hiçbir baskı ve zulüm aracı ve bu araçların müstebitleri bu ateşin içinden yara almadan kurtulamayacaktır.

İnsanlar insan olarak anıldığı, insanlar mensup oldukları din, sahip oldukları ırk özellikleri ve kullandıkları dil ne olursa olsun yargılanmayacakları ve yaşadıkları her dönemde renkleri, ırkları ve dillerinden dolayı öteye atıldıkları zamanları geride bırakacakları bir düzene sahip olacaklardır. Onun hayali siyah çocuklarla beyaz çocukların el ele yürüyebildiği ve asla birbirlerine düşman edilmedikleri bir dünyada yaşamalarıdır.

Onun yürümek istediği yolun sonu özgürlüğe, eşitliğe ve hep adil olana çıkmaktadır. O özgür olabilmek adına, kardeş olmayı, kardeş olabilmek için insana ve onun değerlerine saygılı olmayı öğütlemektedir. Birgün hepimiz özgür olacağız, işte o gün hep birlikte kavgadan uzak, acı vermeden ve acı çekmekten kurtulduğumuz yan yana yürümeyi öğrenebildiğimiz gün olacaktır.

²¹⁴ King, M. L. (1963), *İş ve Özgürlük Mitingi*, Washington. 22 Haziran 2019 tarihinde saat 01:20'de <http://amerikabulteni.com/2012/01/16/insan-haklari-davasinin-kral-vaizi-martin-luther-king-jr/> adresinden alınmıştır.

2.3. Henry David Thoreau

2.3.1. Yaşamı ve Kişiliği

Amerikalı düşünür ve şair olan Thoreau, 1817 yılında Massachusetts iline bağlı Concord kasabasında doğdu ve birkaç küçük gezi ile Harvard'da geçirdiği öğrencilik dönemi dışında yaşamının tümünü bu kasabada geçirip 1862 yılında öldü. Thoreau büyük ölçüde Ralph Waldo Emerson'ın etkisinde kalarak Emerson'ın bir anlamda önderi olduğu aşkını grubun içinde yer aldı. Burada Branson Alcott, Margaret Fuller gibi kişilerle tanışan Thoreau'nun şiirleri ve yazıları da ilk kez bu grubun yayın organı olan The Dial dergisinde yayımlandı. Concord yakınlarındaki Waiden gölcülüğü kıyısında yalnız başına, kendi elleriyle yaptığı bir kulübede geçirdiği ilk yılın izlenimlerini ve bu deneyim yoluyla ulaştığı düşüncelerini anlattığı *A Week on the Concord and Merrimack Rivers* ve başyapıtı sayılan *Waiden*, Thoreau'nun sağlığında yayımlayabildiği kitaplarıdır. Öteki kitapları ve on dört ciltte toplanan günlükleri ölümünden sonra yayımlanmıştır.²¹⁵

2.3.2. Düşünceleri

Thoreau'nun fiili çabası vergi ödememekten ziyade ödemeyi reddettiği vergi sebebiyle toplumun dikkatini çekmek, bu sayede çevresinde oluşacak nüfusu köleliğe karşı gerçekleşmesi istenilen ayaklanmaya yönlendirmek ve dolayısıyla itaate, zorbalığa iten yasaların kaldırılmasına destek vermek olacaktır.²¹⁶

Direnmenin filozofu Thoreau'nun fikirlerinin şekillenmesine en büyük katkı döneminde yaşamış olduğu olumsuzluklardan gelmiştir. Özellikle onun sivil itaatsizlik kavramının oluşması Amerika'nın Meksika'ya karşı yürüttüğü savaş ve sonucunda Meksika'da oluşan yaşam koşullarıdır. Amerika'nın uygulamaya ve benimsetmeye çalıştığı kölelik sistemini yaymak Thoreau'ya göre otoritenin bir adaletsizliğidir ve buna karşı çıkararak vergi ödemeyi reddetmiş hapishaneye atılmıştır. Hapishanede geçirdiği süre Thoreau'nun "*Sivil İtaatsizlik Görevine Dair*" eserini yazmasına sebep olan bir ortam doğurmuştur.²¹⁷

²¹⁵ Gandhi, Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.i

²¹⁶ Aslan, *Sivil İtaatsizlik Bağlamında Vicdani Ret: Türkiye Örneği*. s.35

²¹⁷ Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.22

Thoreau'nun sivil itaatsizlik metninde yer alan esas düşünce; “*en iyi devlet en az yöneten devlettir.*” sözü ile açıklanmaktadır. Thoreau'nun bu sözü dile getirmesinin arka planında oluşan fikri temel düşünüş ve inancı gereği otoritenin toplum sorun ve taleplerine gerektiği gibi yanıt verememesi ve otoritenin ona sağlamış olduğu gücü vatandaşlara karşı kötüye kullanmasıdır.²¹⁸

Thoreau'nun itaatsizliği genel olarak bakıldığında incelemeleri yapılırsa bile itaat etmeyi reddettiği uygulamaya dair herhangi bir belirlenebilir sonuçlara ulaşılmaz çünkü itaati reddettiği şey bir uygulamadan ziyade devletin genel politikasıdır. Günümüz sivil itaatsizlik eylemlerine bakılırsa genel politika gidişatı değil esas olarak hedef alınan noktaların belirli veya bir yönüyle belirlenebilir kurallara karşı oluşudur.²¹⁹

Thoreau ‘ya göre devletler, insanların devlet çıkarları adına birbirlerini nasıl kullandığını ve bu sebeple onları siyasi bilinçten yoksun bıraktığını gösteren, amacı gerçekleştirmede kullanılan araçtır. Bunların hepsine karşın devletlerin takındığı tutuma insanların göstermiş olduğu tepki yine Thoreau ‘ya göre kayıtsızlık ve ahlak dışılığı yöneliştir.²²⁰ Thoreau altı yıl süre ile seçim vergisi ödememiş ve verginin ödenmesi memurlar tarafından talep edilince kendisi buna karşı çıkması sebebi ile hapisanede bir gece geçirmek zorunda kalmıştır. Thoreau ona ait olan vergi borcunun bir başkası tarafından ödenmesi ile hapisaneden çıkarılmış ve vergiyi ödememesine neden olarak; bunu devletin işlediği bir adaletsizlik suçu olduğu sonucuna bağlayarak bu suça ortak olmak istemediğini dile getirmiştir. İşte tam da bu noktada sivil itaatsizlik teorisyeni olarak adlandırılan Thoreau'nun ilk sivil itaatsizlik eylemi diyebileceğimiz karşı hareketi de bu sergilediği davranış olmaktadır.²²¹

Thoreau ölümünden sonra eseleri değer kazanan, yazdıkları ilgi uyandıran bir düşünür olarak, özellikle Mahatma Gandhi'yi daha derinden etkilemiş ve düşüncelerine yön vermesine katkı sağlamıştır. Gandhi amaçlarını gerçekleştirmek adına planlamakta olacağı sivil eylemlerine dair yol haritasını Henry David Thoreau'nun düşünceleri ve yazılarından esinlenerek kurgulamıştır.²²²

²¹⁸ Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.23

²¹⁹ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.106

²²⁰ Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.23

²²¹ Semiz, *Türk Hukuku'nda Vicdani Ret*, s.106

²²² Akbal, *Sivil Toplum*. s.162

Henry David Thoreau'nun ideolojisini ve sivil itaatsizlik bağlamında gerçekleştirmiş olduğu eylemleri, mevcut fikri altyapısını anlayabilmek adına Amerika'nın tarihsel seyri içinde yaşanmış olan kölelik durumunu ve siyah ırka karşı oluşan algıyı anlamak gerekmektedir. Her ne kadar Thoreau'nun vergi ödemeyi reddetme eylemi, sivil itaatsizlik kavramına ilk kez örnek teşkil eden bir durum gibi gözükse de kavramın uygulanmasının altında yatan asıl sebep; Amerika'da yerleşik kabilelere ve kölelere karşı yürütülen ırkçı uygulamalardır.²²³

Devlet yapılarına göre, yönetim mekanizması işlerliği sahip olduğu buyrukları yönetilenlerin kabullendiği ölçüde iken bu buyruklara akli gücü ve bilinç dünyası ile direnenler sivil itaatsizlik kavramını gerçekleştirmiş ve demokratik bir sistemde bu uygulamayı doğurmuş olacaktır.²²⁴

Thoreau sivil itaatsizlik eylemine düşünce olarak bakışını; *en az yöneten bir yönetim biçimi, en iyi yönetim biçimidir*, diyerek belirtmektedir. Buradan çıkarılacak sonuç bağlamında yönetimin en iyi halinin hiç yönetmeyen bir otorite olduğu düşüncesi karşımıza çıkmakta ve insanlar hazır oldukları zaman onlar için en verimli ve genel geçerliliği olan yönetimin bu olacağı fikri oluşmaktadır.²²⁵ Yönetimin sahip olduğu yönetme şekli ve sahip olduğu ilkeleri, pasif bir direnişin oluşması için ortaya çıkan yapılar, uygulanması adına zorlanan buyruklar ve yaptırımlar ve eyleme yönelik düşüncelerin arsızlaştığı, şiddet eğilimine yönelmeyi doğuran tepkisel düşünceler, bunların tümü Thoreau'nun sivil itaatsizlik oluşumuna zemin hazırlayan fikri temeller olmaktadır.²²⁶

Yönetmeyen bir otorite istemine karşılık yönetme yetkisi devletten, çoğunluğu oluşturan halka geçtiği düşünüldüğünde, bu noktada halkın haklılığının değil, sayı olarak güçlülüğünün ortaya çıktığı görülmektedir.²²⁷

Sivil itaatsizlik kavramını köleliğe karşı çıkış aracı olarak aktif olarak benimsediği fikirlere temel alan Thoreau şiddetten arındırılmış eylemlerini köleliğin bitmesi veya derin izlerinin silinmesi bağlamında şekillendirmiştir.

²²³ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.78.

²²⁴ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*, s. 72

²²⁵ Gandhi, Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.16-17

²²⁶ Akbal, *Sivil Toplum*, s.162

²²⁷ Thoreau, H.D. (1999). *Haksız Yönetime Karşı*. (Çev. Günyol, V.) İzmir: Çağdaş Matbaacılık, s.3

Yanlış olduğunu düşündüğünüz, hayatınızın en azından bir noktasında çekindiğiniz veya kötü görerek yargıladığınız hiçbir durumun içinde yer almamanız gerektiğini, başta söylediğiniz ile son anda ortaya koyduğunuz olgunun örtüşmesi gerektiğini iddia etmektedir.²²⁸

Thoreau, Amerikan demokrasisine sahip olduğu kurucu ilkeler bağlamında uyumsuzluk gösterdiğini belirtmektedir. Eşitlik ve daima gerçek olma arasındaki çelişkinin ona göre en büyük sebebi ayrımcılık ve kölecilik yapıldığı iddiasıdır. Aynı zamanda Amerikan demokrasisi bireylere sunduğu özgürlük ile toplumun birlikte sahip olduğu yükümlülükler arasındaki çelişkiye de dikkat çekmektedir.²²⁹

Her insan otorite zorbalığı ve ona karşı yapılan haksız yaptırımlar sonucunda devrim yapma hakkının olduğu ve hükümete olan bağlılığını kabul etmeme ile itaat etmeme hakkının farkında olmaktadır.²³⁰

Thoreau, varlık bilimi tartışmaları çerçevesinde yönetimin gücünün varlığını sorgulamaktadır. Güç kullanmaya başlayan iktidar kırılmaya başlar, kırıldıkça güçsüzleşir ve savunduğu güç, devleti güçsüzleştirmeye başlar. Barışçıl yöntemlerle karar ve uygulamalarını sürdürebilmeyi başaran yönetimler ise asıl güce sahip olacaktır ve halkıyla bütünleşecektir.²³¹

Thoreau düşüncelerinde görülen vicdan olgusu, insanın onurunu ve bunlar çerçevesinde bireyin tek başına bir birey olarak özgür ve düşüncelerini yapılan haksızlıklara karşı şiddetsiz bir biçimde dile getiren, bunların hepsini de dünyayı ve içerisinde yaşananları kavramak adına kullandığı görülmektedir.²³²

Adaletsiz cezalar dağıtan bir yönetimde, adaleti savunan birinin de yeri hapislidir. Çünkü eylemleriniz adaleti ve ahlakı esas alacak fiiller olacağından her birey adaletsiz bir yaptırımı reddedip buna karşı vicdanı ve kendine olan saygısı doğrultusunda hareket ederek karşı çıkabilmelidir.²³³

²²⁸ Aslan, *Sivil İtaatsizlik Bağlamında Vicdani Ret: Türkiye Örneği*. s.37.

²²⁹ Bove ve Luneau, *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*, s.72

²³⁰ Thoreau, H.D. (2017) *Sivil İtaatsizlik Yürüyüşü*. (Çev. Filiz, B.) İstanbul: Dergah Yayınları, s.16

²³¹ Kırılı, Ö. (2015). Sivil İtaatsizlik ve Henry David Thoreau, *Akademik Bakış Dergisi*, (48). 445-459. s.445

²³² Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.42

²³³ Thoreau, H.D. (2016) *Sivil İtaatsizlik Thoreau*. (Çev. Olçum, M.) İstanbul: Kafekültür Yayıncılık, s.29

Direnme doktrinini bağlamında önemli isimlerden sayılan Thoreau, gençlik yıllarından başlayarak ortaya koyduğu her düşünce ve eylemlere yönelik attığı her adımda topluma karşı çıkışına dair izler gözlemlenmektedir. Kendisi sahip olduğu görüşler ile birçok kesimi etkilemeyi başararak halkın içinden biri olmayı tercih etmiş, genel yaşam standartlarına uygun bir hayat sürmeyi seçmiş, asla zenginliğe önem vermeyen aksine asgari geçim olanakları çerçevesinde yer alan işlerde bulunmuştur.²³⁴

Thoreau'nun sivil itaatsizlik literatüründe öncü konumda olması, O'nun fikirlerinin sivil itaatsizlik kavram ve unsurlarına olan uyumu ile anlaşılmaktadır. Doğru bildiği şeyi, zamanını doğru bulduğu anda yapmaktan çekinmediğini belirten Thoreau, herşeyden önce insan olabilmeyi başarma konusunda olan hassasiyetiniz ile doğru olana gösterdiğiniz saygı ölçütlerinin uyum sağlaması gerekliliğini savunmakta, yaşadığınız topluma ve o topluma ait sözleşmenin buyruklarına, sözleşme buyrukları ile belirlenen yöneticilere ve buyruklar ile belirlenmiş yönetimin yasalarına saygı göstermelisiniz, demektedir.²³⁵

Baş vergisini reddeden Henry David Thoreau 1848 yılında ortaya koymuş olduğu eylemi ve bu eylemi sebebiyle hukuk normlarının eylemine uygun gördüğü cezaya karşı sergilemiş olduğu kabullenme ile sivil itaatsizlik kavramına ilişkin örnek eylem literatürüne öncü bir durum olmaktadır.²³⁶

Devlet adaleti sağladığını düşünürken insanlığa karşı yaptığı bir suçu görmezden gelmektedir ki; kendi gücünü kasıtlı ve gerçekçi bir şekilde yok sayılabileceği gerçeği olmaktadır.²³⁷

Henry David Thoreau oy kullanma hakkını ve oy kullanarak yönetimi, yöneticiyi belirleme durumunu kumar olarak görmektedir. Oy kullanan halk için, bu seçme hakkı oyun oynamaya benzemektedir. Kurallardan uzak her oyunun riski vardır ve oyunlar asla kuralına göre oynanmamaktadır. Halk bu oyuna ahlak ve hak kavramlarını dahil etmek istemektedir. Çünkü halk, haklı bulduğunun yanında yer almak istemektedir. Adaletli davranacağına inandığı yönetimin buyruğu altına girmek istemektedir. Bunların tümü Thoreau'nun savunduğu doğrular ve uygulanması gereken düzendir. Fakat tüm gerçekliklerin aksine oy kullanma eylemi yalnızca gerçekleşmesi ön görülen bir sıradan görev halini almakta, amaç

²³⁴ Anbarlı, Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik, s.321

²³⁵ Aslan, *Sivil İtaatsizlik Bağlamında Vicdani Ret: Türkiye Örneği*. s.36.

²³⁶ Candan ve Bilgin, *Sivil İtaatsizlik*, s.68.

²³⁷ Thoreau, H.D. (2014) *Sivil İtaatsizlik Yürüme*. (Çev. Örkop, A.) İstanbul: Zeplin Yayıncılık, s.20

ve ehemmiyetinden sıyrılmaktadır. Artık bireyler haklı olana ve adaletli olana değil, çıkarlarına yönelik hizmet verene ve çoğunluğun yer almayı seçtiği yöne doğru bu seçme hakkını kullanmaktadır.²³⁸

H. D. Thoreau'ya göre güç tekeline sahip olan devlet ve kurumları, vatandaşlara ve onların sorunlarına gerektiği şekilde çözümler üretmemekte ve isteklerine cevap verememektedir. Gücünü halkı mutlu ve tatmin etme noktasında kullanmak yerine, insanlara karşı kötücül bir araç olarak kullanmaktadır. Bu gerekçeler H. D. Thoreau için yönetimin en az yönettiği ölçüde en iyi yönetim olduğu düşüncesini ortaya koyarak, sivil itaatsizliğe dair eylem ve fikri temellerini güçlendirmektedir. O'na göre devlet, sahip olduğu gücü vatandaşlarına karşı haksız ve kötü amaçlar doğrultusunda kullanacaksa, bu vatandaşlara birey olarak memnun olmadıkları yönetime karşı direnebilecekleri hakkını doğurmaktadır.²³⁹ Thoreau bir sivil itaatsizlik eyleminin gerçekleştirilmesi noktasında en önemli amacın, yasaların uygulanmaya başladıkları andan itibaren, bireye karşı oluşturulan duruma dair zorbalık resmini çiziyor olsa da mevcut hukuk normunun yaptırım sonucunda kişi, yurttaş olabilmenin en büyük engeli olan haksızlığa dahil olduğu noktada yasaya karşı gelmeli ve direnme hakkını kullanarak eylemini yönlendirmelidir.²⁴⁰ Yasaların haksızlığı durumu, insanları ve yaşamlarını durağanlaştırmaktadır. Çünkü insanlar haksız işleyişin karşısında durabilecekleri itici bir gücün varlığını ve çoğunluğun yasalara karşı durmasını beklemektedir. Thoreau insanlara bu noktada vakit kaybetmeden haksız yasalara karşı fikir ve eylemlerini sunmalarını öğütler.²⁴¹

H. D. Thoreau gerçekleştirdiği eylem doğrultusunda ABD vatandaşı olarak yaşadığı ülkenin yönetiminde izleri görülmekte olan kölelik sistemine ve bu sistemi destekleyici konumda olan zorba kurallar ve yaptırımlara karşı protesto amacı gütmektedir.²⁴²

Thoreau'ya göre, genel olarak iyi ve kötü yargılarının yapılabilmesi noktasında verilecek kararda, belirleyici olan faktörün çoğunluğun veya en güçlünün kararı olmadığı şeklinde bir yargıda bulunmaktadır. Çünkü iyi ve kötü kararının ancak ve ancak vicdanlar tarafından cevap bulacağı düşüncesini savunmaktadır.²⁴³

²³⁸ Thoreau, *Sivil İtaatsizlik Yürüyüşü*, s.18-19

²³⁹ Anbarlı, *Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik*, s.322.

²⁴⁰ Aslan, *Sivil İtaatsizlik Bağlamında Vicdani Ret: Türkiye Örneği*, s.37.

²⁴¹ Akbal, *Sivil Toplum*, s.163

²⁴² Candan ve Bilgin, *Sivil İtaatsizlik*, s.68.

²⁴³ Anbarlı, *Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik*, s.322.

Bireyin ön plana çıktığı bir toplumsal düzeni savunan düşünür olarak, bireylerin kendi adına ve toplumsal düzen içinde üstünlük kurmasına dair istekleri olan bir fikir adamıdır. Bireyci olması O'nun devleti yok saydığı veya bireyi toplumun üstünde konumlandığı anlamını taşımamaktadır. Kendisi tamamen bireyin düşünebilme, eylem ve fikirlerini yönetebilme durumlarını karşılayabilen bir varlık olması sebebiyle toplum yararını gözetebilecek ve faydaya yönelik çalışmalar yapabilecek iyileştirici mekanizma olarak görmektedir. Bireyin, insan olarak bir onur ve vicdana sahip olduğunu, bu sebeple iyi ve kötü üzerinde kararı doğru ve tam verebileceği genellemesini yapmaktadır. O'na göre hükümetin karar mekanizmasını oluşturmasını öngördüğü insan onuru ve vicdanı, iktidara yönelik meşuluk sorununa adalet kavramı çerçevesinde yaklaşarak, sonuca olumlu yönde bir katkı yapabileceğini düşünmektedir. Bu yaklaşımı ile Thoreau aslında tek başına bir hukuk normundan bahsetmediğini, tüm toplumu ilgilendiren bağlayıcı ve bütünlüyci genel bir yasadan bahsetmektedir.²⁴⁴

Kimi durumlardan dolayı gün yüzüne çıkan gerçeklikler vardır. Bu gerçeklikler zaman içerisinde bir araya gelerek hayata ve hayatın içinde tutunabilmenizi sağlayacak ilkeleri meydana getirmektedir. Bu ilkeler doğrultusunda her birey farklı tepkiler vererek ilkelere dair gerçekleşen çeşitli hareketleri belirlemektedir. İnsan bu ilkeleri doğru algılamayı başarabilirse, olaylara dair doğru tepkiler verebilir ve ilişkiler ağını kendi elleri ile yönlendirebilir. Bu bağlamda ortaya çıkan düzen devrim niteliğinde olup, düzeni ortaya çıkaran birey devrimci niteliğinde olacaktır.²⁴⁵

Thoreau için önem teşkil eden vicdan unsuru sivil itaatsizlik eylemlerinde de temel yapı organı olmakla birlikte, fikirlerini aktarırken sürekli vurguladığı nokta bireyleri haksızlıklar karşısında vicdanlarını esas alarak karşı koymaları gerektiğidir.²⁴⁶

Adaleti savunacak olan kişi hem kendi yaptıklarını eylemine başladığı anda kabul etmiş olacağından eylemi son bulduğunda bu eyleme karşı verilecek olan cezaların sonuçlarını da kabul etmiş olacaktır ve otorite cezayı belirlerken kişinin temel hak ve özgürlüklerini temel alan buna bağlı bir süreç şekillendirmek zorundadır.

Eylemin uygulama alanı bulabilmesine yönelik geliştirilen gerek pratik gerek teorik bilgiye ilişkin, bireylerin attığı adım güçsüz ve ses getirmeyecek şekilde dahi olsa mutlaka

²⁴⁴ Aslan, *Sivil İtaatsizlik Bağlamında Vicdani Ret: Türkiye Örneği*. s.38-39.

²⁴⁵ Thoreau, *Sivil İtaatsizlik Yürüyüşü*, s. 22

²⁴⁶ Anbarlı, *Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik*. s.322.

iz bırakacaktır. Bir eylemi gerçekleştirmek, bir amaç uğruna ortaya atmış olduğunuz fikir yada savunucusu olduğunuz değerler için sesinizi duyurmak için sahip olduğunuz güç, sonsuza kadar etkili ve kalıcı olacak demektir. Bir işi başarmanız o işin başında olmanız ve tek başınıza dahi olsanız, bir ordu gücünde ayakta kalabileceğiniz anlamını taşımaktadır.²⁴⁷

2.4. Mahatma Gandhi

2.4.1. Yaşamı ve Kişiliği

1869 Karamchand ve Putlibai Gandhi'nin oğlu olarak Porbandar'da (Gujarat) doğdu. 1876 Rajkot'ta ilkokula başladı. 1881 Rajkot'ta liseye devam etti. 1883 14 yaşında Kastubai ile evlendi. 1887 Bhavnagar'da Samaldas Koleji'ne giriş sınavını kazandı. 1888 Hukuk öğrenimi için Londra'ya gitti. 1891 Londra'da hukuk diploması alarak dava vekili oldu. Hindistan'a döndü. 1893 Abdullah adlı bir yurttaşının ticaret müessesesinde hukuk müşaviri olarak çalışmak üzere Güney Afrika'ya gitti. 1894 Natal'da avukatlık yaptı. Irk ayrımı ile savaşmak üzere Natal'da Hint Kongresi'ni kurdu. Transvaal Asamblesi'nin Asyalılar için koyduğu sınırlamalarla mücadele etti. 1907 Güney Afrika'da azınlıklar için çıkarılan ayrımcı düzenlemelere karşı pasif direnme hareketini başlattı. 1910 Johannesburg (Transvaal) yakınlarında Tolstoy Çiftliği'ni kurdu. 1913 Güney Afrika'da Hintlilere reva görülen muameleleri protesto etmek için Hintli maden işçileri ile şeker kamışı yetiştirmede çalışanları yürüyüşe geçirdi. 1914 General Smuts ile yaptığı bir anlaşma sonucu, "pasif direnme" hareketini erteledi. Hindistan'da döndü. 1915 Ahmedabad yakınlarında Satyagraha ilkesini işlemek ve uygulamak için Aşram'ı kurdu. 1917 Satyagraha hareketi büyük toprak sahiplerinin köle gibi kullandığı köylülerin üzerinde etkisini gösterdi. Gandhi bu nedenle tutuklandı, sonra bırakıldı. 1919 Halkın işgalcilere ve yönetimi elinde tutanların emirlerine uymaması için açtığı kampanya sonucu kanlı karışıklıklar çıktı. Satyagraha ilkesinin halk tarafından gereği gibi anlaşılmadığını görerek bu ilkedan geçici olarak vazgeçti. 1924 Hindu-Müslüman Birliği için 21 günlük oruca başladı. 1940 Konuşma serbestliği hakkını savunmak üzere kişisel Satyagraha ilan etti. 30 Ocak günü ikindi üzeri, dua için gittiği küçük tapınakta Nathuram Godse adlı aşırı milliyetçi bir genç Hindu tarafından tabancayla öldürüldü.²⁴⁸

²⁴⁷ Çatıkkaş, *Bir Şiddetsizlik Eylemi Olarak Sivil İtaatsizlik*. s.37

²⁴⁸ Toprak, Z. (2015) Nâzım Hikmet, Üçüncü Enternasyonal ve Mahatma Gandhi, *Toplumsal Tarih Dergisi* (264), s.60

Henry David Thoreau haksız yaptırımlara, zorba tutumlara ve adaletten arınmak için her kötülüğü yapan kişi ve yönetimlere sadece iç sesiniz yani vicdanınız ile karşı durmanız gerektiğini savunmaktadır. Thoreau bu noktada Gandhi ile benzerlik göstermekte olup aslında tam olarak Gandhi'nin benimsediği hakikatin gücü, vicdanın sesi, ilahi güç tarafından içinizden gelen sese inanmanız gerektiği ve eylemlerinizi bu güce kulak vererek tamamlamanızın uygun olacağı düşüncesi ile bağlılık içindedir.

Sivil itaatsizliğin uygulama alanı bulabilmesine ve teorik olarak literatüre, kavrama yönelik kazanımlar sağlamak amacıyla adil bir birey, adaletli bir yurttaş olmayı savunan Gandhi vicdani değerleri yoğun bir hal almayı başarmış her birey haksızlıklara karşı tek başına savaşmalı ve adaletten yoksun her yönetime karşı eylemlerini sürdürmelidir düşüncesini savunarak sivil itaatsizlik kavramını ilk kez kullanan düşünce adamı olmaktadır.

2.4.2. Düşünceleri

Gandhi Marksistlerin tersine, determinist bir tarihe yönelik anlayışı reddederek bireyin hür bir yapıya sahip olmasını savunarak, istemediği hiçbir şeyin ona yaptırılmasının mümkün olmadığı düşüncesine yönelmiş ve mükemmel olmayı, olumlu ve olgun olmaya mükemmel olmayla varmayı savunmuştur.²⁴⁹

Gandhi'nin yaşamı, düşünceleri ve eylemleri ile ilgili her türlü adım ve fikirlerini belirleyen olay, avukatlık yaptığı yıllarda Güney Afrika yolculuğunda tren görevlileri tarafından beyaz bir adamın Gandhi'den rahatsız olması sebebiyle uzaklaştırılmak istenmesidir. Kendisine yönelik gerçekleştirilen bu ırkçı tutum sonucunda Güney Afrika Hint özgürlük mücadelesinde öncü lider konumunda yer alacak ve tanınacaktır.²⁵⁰

Gerçekleştirdiği öncü olduğu harekete yönelik olan eğilimlerinin dini boyutunu İsa'dan faydalanarak oluşturan Gandhi hareketinin şiddetten arınmış ve gönül felsefesi ile yapılmış, söylemlerinin barış içerdiğini ve yapıya olan söylemlerinin de demokratik olduğunu belirtmektedir.²⁵¹

Sivil itaatsizlik tarihçe yelpazesinde değinilmesi gereken önemli bir isim Mohandas Gandhi'dir. Thoreau yazıları ile buluşan Gandhi Hindistan bağımsızlığı için verdiği

²⁴⁹ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.49

²⁵⁰ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.98-99.

²⁵¹ Başkent, C. (2015). *Vicdani Ret Yazıları*, İstanbul: Propaganda Yayınları, s.2

mücadele de sivil itaatsizlik olgusu ile yoğurulmuş ve ruhi güç olarak bilinen “satyagraha” sivil itaatsizliği temel alan yöntemi takip etmiştir.²⁵²

Gandhi devlet ve toplum sistemine bütünüyle karşı gelmeyen bir düşünür olarak, devletin ve topluma aitliği olan yasal düzenin tümüyle reddini onaylamamaktadır. Gandhi yasanın tümüyle adil ve hakikate yönelik yaptırımlara sahip olmayacağı durumunun varlığı nedeniyle bir takım adaletsizliklerin doğabileceğini düşünmektedir. Yasanın insanlara karşı sunmuş olduğu birtakım adaletsiz uygulamalar insan olarak inanılan doğrulara saldırıyor ve sonucunda yaşamınıza zarar veriyor ise ortaya konulmuş uygulamalara itiraz edilebileceğini iddia etmektedir. Çünkü O’nun Satyagraha’sı insanın aklı gereği sahip olduğu düşünme yeteneğini ve hukuk normlarına karşı boyun eğerek bunların tümünün toplum yararına görevler olduğunu kabul etmesiyle başarıya ulaşacaktır.²⁵³

Bireyler toplum sözleşmesine ve hukuk normlarına uymayı başardıktan sonra sürecin içine dahil oldukları andan itibaren yasanın olumlu veya olumsuz sonuçlarını, Satyagraha öğretisinin ilk öğüdünün yer verdiği üzere sorgulama bilinci ile tayin edebilme imkanını bulabilecektir. Bu imkan doğrultusunda yasaya karşı boyun eğme veya başkaldırma kararını alma noktasında hak sahibi olacaklardır. Yasaları öğrenemeyenler, Satyagraha’yı uygulayabilmiş ve yasalara karşı gelerek doğrudan ret hakkına sahip olamayacaklardır.²⁵⁴

Gandhi soyut tasarımları ve somut eylemleri arasında yaptığı norm belirlemesi ile düşünce katmanını ahlak ve önerme temelli oluşturmuştur. O düşüncelerinde sürekli bir norm belirlemesi yapmış ve bu normlar arasında anlama bütünlüğünü yakalamak adına “Çatışma Normları Teorisi” ni ortaya koymuştur. Normların çatışma süreci hedef ve çatışma ile başlayıp çatışma sürecinin anlatılması anlatılırken nasıl hareket edilmesi gerektiğinin anlatıldığı ve son olarak sürecin nasıl çözümleneceği durumunun açıklanması ile sona ermektedir.²⁵⁵

Sivil itaatsizlik uygulamalarında öncü bir isim olarak karşımıza çıkan Gandhi, kavrama ilişkin tanımlama, eylem ve kavramın pasif direniş boyutu ile doğrudan bağlantılı uzantısı olarak Satyagraha anlayışını adalet çerçevesinde tutarak hakiki olana her daim bağlı

²⁵² Semiz, *Türk Hukuku’nda Vicdani Ret*, s.106.

²⁵³ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.110

²⁵⁴ Candan ve Bilgin, *Sivil İtaatsizlik*, s.74.

²⁵⁵ Galtung, J.. (2013). *Gandhi ve Alternatif Hareket Teoride Satyagraha: Normlar. Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. (Çev. Coşar, Y.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 216-218

olmayı savunmuştur. Hakikate ulaşmanın yolu ise ruh gücü ve sevgi ile kuvvetlenme üzerinde temellendirilmektedir.²⁵⁶

Hint özgürlük mücadelesine öncülük etmiş ve adının duyulmasını sağlamış olan Gandhi'nin gerçekleştirdiği eylem ve savunduğu fikirler temelinde Hindistan'ın tarihi ve sosyal yapısının izleri görülmektedir.²⁵⁷

Satyagraha teorisini şiddete dayalı yönetimleri kaldırma ve hem bu sürecin gerçek olması hem de sonucunda elde toplananların gerçeğe yönelmesi açısından kullanarak, Hindistan' da yayılan kötülük ve şiddet temelli yapı ve durumları ortadan kaldırma ve direnişi pasif hale getirme sevgi, ahlak, adalet kavramları ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.²⁵⁸ Satyagraha teorisinin ilk öğretisi insanların öğrenme eylemini içselleştirmesi üzerinedir. Bunun en önemli sebebi ise öğrenmenin hakikate ulaşmayı ve hakikatin gücünün içsel olarak elde edilmesini kolaylaştıracağı inancından kaynaklanmaktadır. Gandhi, aklın kullanımının öğrenilmesi ile hakikate bağlı olarak, insanın hakikati bulana dek hakikate dair soru ve sorgulama nosyonunu kuracağını savunmaktadır.²⁵⁹

Gandhi sivil itaatsizliğe dair düşüncelerini adalet ve hakikat kavramları ile desteklemektedir. Hakikate ulaşmanın yolu, ruh gücü ve sevgi gücü ile kuvvetlenerek temellendirilmektedir.²⁶⁰

Gandhi sivil itaatsizlik kavram ve eylemlerinin uygulanması noktasında gerek teoride gerekse pratikte önemli bir kişilik olarak kabul edilmektedir. Sivil itaatsizlik kavramının içeriğinin oluşturulması ve geliştirilmesinde pratik ve teorik arka planı ile birlikte Gandhi öncü bir isim olarak belirtilmektedir.²⁶¹

Hindistan Eyaleti sürekli göç alan ve almış olduğu göçler nedeniyle toplumsal yaşam içerisinde yer alan nüfusun sürekli olarak değişimine sebep olmaktadır. Gandhi de tarihsel ve sosyal miras yapısı oldukça zengin olan Hindistan'ın bu yapısını Hintlilere borçlu olduğunu bilmesi nedeniyle, yönetimin Hintlilere karşı gerçekleştirdiği her türlü haksız yaptırıma direnme eylemi göstermiştir. Gandhi Hintlilere karşı olan korumacı ve birleştirici tavrına dair ilk eylemini yapmadan önce bu eylemini bir direnme hareketi ve sivil itaatsizlik

²⁵⁶ Anbarlı, Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik. s.323.

²⁵⁷ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.99.

²⁵⁸ Gandhi, Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.90-93

²⁵⁹ Candan ve Bilgin, *Sivil İtaatsizlik*, s.73.

²⁶⁰ Anbarlı, Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik. s.323.

²⁶¹ Candan ve Bilgin, *Sivil İtaatsizlik*, s. 72.

kavramlarından kimi yönleriyle ayrı tutarak eyleminde Satyagraha adını vermiş ve 1906'da Güney Afrika'da Satyagraha'sını gerçekleştirmiştir.²⁶²

Satyagraha ilke olarak gerçeğin peşinden ayrılmamanın karşısında şiddet kullanımına sabır, duygudaşlık ve yanlış olanın terkedilmesi ile yön vermektedir. Bunun nedeni doğruluğun göreceliliği, sabrın bireyselliği olarak açıklanmaktadır. Bu öğretiyi doğrunun karşısındakine değil kendi kendisine sabırla acı çektirerek savunulmasını yöntem olarak benimsemektedir. Zor olanı imkansız olarak nitelendirmek çağın ruhunu reddetmekle eş değerdir. Şiddet alanında hergün değişen ve gelişen buluşlar büyük şaşkınlıklar ile izlenirken olanaksız görünen bu imha araçları kitlesel ölçekte şiddeti toplumsal belleğe her an daha fazla büyüyen boyutlarda yerleştirmektedir. Şiddet, imkansızlıkları bu denli olanaklı hale getirirken şiddetsizlik isteği de olanaksızlıklarla suçlanmaktadır. Bu suçlama hipokraziye²⁶³ uygun ve patetik²⁶⁴ görülmektedir.²⁶⁵

Gandhi, adaletsizliğe başkaldırının barışçıl yöntemler ile gerçekleştirilmesi gerekliliğini savunmuş ve kendisi itaatsizlik eylemlerinde şiddetsizlik olgusuna yönelmiştir. Sivil itaatsizliğin asıl faydalandığı kol olan şiddetsizlik, Gandhi için büyükbabasından öğrendiği ve öğrendiklerini kafasında şekillendirip uyguladığı noktada hayat bulmaktadır. Sivil itaatsizlik olgusuna kavram olarak açıklık getirme noktasında fayda sağlayan şiddetsizlik Gandhi için beş temel öge içerisinde eritilmektedir. Şiddetsizlik olgusunun temel yapı taşları benimsendiği andan itibaren aslında sivil itaatsizlik eylemleri başarı gösterecektir. Bu beş temel öge, “saygı”, “anlayış”, “kabul etme”, “minnettarlık” ve “merhamet” olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶⁶ Gandhi'nin Satyagraha'sı ona göre yeni bir düzen yeni bir evrim meydana getirir ve bunu yaparken ruhi güç anlamını taşıması ile bağlantılı olarak sevgi ve onun gücü ile uygulama alanı bulur buda insanların bir amaca yönelirken kullanacağı araçlarda sevgiye tutunacağını işaret eder. Kişi bu yolda rakibiyle karşılaştığında ona karşı göstereceği sabır ve şefkatle onu hatadan alıkoyacak ve şiddetin

²⁶² Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.102.

²⁶³ İngilizce kökenli bir kelime olan hipokrazi, kelime anlamı olarak iki yüzlülük, sahip olmadığı erdemleri, ahlaki veya dini inançları, ilkeleri, vb davranışları gösteren kişidir.

²⁶⁴ Kelime anlamı olarak, dokunaklı ve etkili anlamını taşımaktadır.

²⁶⁵ Gandhi, M. (2018). *Bütün İnsanlar Kardeşlerdir*, (Çev. Özşar, L.), Bursa: Biblos Kitabevi. s.45

²⁶⁶ Gandhi, A. (2018). *Gandhi'den Yaşam Dersleri*. (Çev: Alioğlu, S. C.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, (3) s. 171-172.

zedeleyen yönlerinin varlığına onu ikna edecektir. Satyagraha suç niteliği taşımaz bu nedenle de sivil bir olgudur.²⁶⁷

Satyagraha hareketi aslında yasanın sahip olduğu amaçlara yönelik bir saldırı değildir tümüyle yasada amaca yönelik kullanılan metodlara karşıdır. Otoriteye daha önce sahip olduğundan daha fazla ölçüde güç verilmiş olması hareketin temel sebebi olmaktadır.²⁶⁸ Gandhi'nin sivil itaatsizliği, pasif direnişi ve katılmaması "satyagraha" yani sözlük anlamı ile hakikate ulaşmak ve bu yüzden de hakikatin taşıdığı güç anlamına gelmektedir. Hakikati yansıtan şey tinseldir. Bu nedenle satyagraha ruhi güç anlamına gelmektedir. Satyagraha teorisi insanın "mutlak hakikat" konusunda tam bir bilgiye sahip olamaması bu sebeple de cezalandırma yetkisine erişememesi ve bunu doğasında barındıramaması gereği şiddet olgusunu kullanmayı reddeder.²⁶⁹ Satyagraha terimi Güney Afrika'da Hintlilerin şiddetten bağımsız olan direnişlerini, kadınların oy hakkını savunanlardan ve diğer grupların pasif direnişlerinden ayırmak için kullanılmış ve alanını bu şekilde yönelik oluşturmuştur. Pasif direniş olgusu zayıfların güçlüye karşı aracı, silahı olarak değerlendirilse de satyagraha bunun aksine zayıflara ait olan bir silah değildir.²⁷⁰ Satyagraha'nın bir kolu olan "katılmama" devletin bozulma aşamasında olduğu durumlarda görevini yerine getiremeyecek, eksik kalacak olan devletten uzaklaşma yoluna gider ve Sivil İtaatsizliği dışlar. Bu "katılmama" durumu çoğunlukla herkesin anlayabileceği anlamda ve uygulanabilir olma konumunda olmakla birlikte amacına ulaşırken kullanacağı tüm araçları ve yolları şiddetten arındırır.²⁷¹

Tolstoy'dan etkilenerek direnme felsefesini şiddeti dışlama olgusu ile geliştiren Gandhi Hindistan'ı İngiliz yönetiminden kurtarmak için Thoreau'cu yöntemleri pratiğe aktarmıştır.²⁷²

Gandhi, buyruğun yerine gelmesi için itici güç kullananlara, olması gerekeni anlatma biçimini baskı yolu ile kabullendirmeye çalışanlara karşı çıkmıştır. Yanlışa sürüklenmiş

²⁶⁷ Gandhi ve Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.90-91.

²⁶⁸ Gandhi ve Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.108-109.

²⁶⁹ Gandhi ve Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.87.

²⁷⁰ Gandhi ve Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.87.

²⁷¹ Gandhi ve Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.88-89.

²⁷² Nişancı, *Sivil İtaatsizlik*, s.21

kişi, kendine ve çevresine zarar vermiş durumdayken Gandhi bu kişiyi eğiterek, ehlileştirme ve yaptığı yanlışın izlerini silerek onu topluma örnek olarak kazandırmayı savunmaktadır.²⁷³

Gandhi de Thoreau gibi benzer düşüncelere sahip olarak, Satyagraha ve sivil itaatsizliğin en önemli isimlerinden biri olarak ifade edilmektedir. Haksız yönetimlere karşı çıkarak, insanlara haksızlıklarla şiddetsiz bir şekilde savaşmayı, yönetim organlarının haksızlıklarına ve onların adil olmayan yönetimlerine karşı koyma gereklilikleri üzerinde durmaktadır.²⁷⁴

Gandhi sivil itaatsizlik kavramı yerine kullanmış olduğu ve bugün pasif direniş model incelemesinde ilk sırada yer almakta olan Satyagraha eylemine açıklık getirirken bu eylemin diğer eylemlerden ayrılan temel farklılıkları olduğunu söylemektedir. Bu temel farklılıklardan en önemlisi Satyagraha'nın hakiki bir güç ve şiddetsiz olduğu durumudur.²⁷⁵

Tarihsel olarak hiçbir toplumsal yapı, şiddetsizlik üzerine inşaa edilebilmiş değildir. Ailelerin ve ulusların öbekler halinde sevgi ile birbirine bağlı olduğu ön kabulüne rağmen şiddet kullanmama yasası toplumsal arkaikte üstünlük kuramamıştır. Bunun temel nedeni genellikle mülkiyet üzerinden açıklanmakla beraber Gandhi, bu açıklamanın uyuşukluktan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu noktada şiddetsizlik yasaının üstünlük kuramama sebebi yasanın başarısızlığı değil, yasaı izleyenlerin ve onun başarısızlığına engel olmayanların başarısızlığıdır.²⁷⁶

Toplumsal sorumluluğumuz birey oluşumuzun özgür olmak isteme sonucu gereği vicdan ve ahlak değerleri doğrultusunda itaatsizliği manevi ve ruhi gücümüz ile şiddetten uzak olarak kötülöklere karşı direnmek olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷⁷

Gandhi de Thoreau gibi benzerlik gösteren düşüncelere sahip olup, Satyagraha ve sivil itaatsizliğin en önemli isimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gandhi Thoreau'ya benzeyerek haksız yönetimlere karşı çıkmış, haksız yönetimler karşısında baskıya ve zulme direnme hakkını tanımış, insanlara haksızlıklarla şiddetsiz bir şekilde savaşmayı, yönetim organlarının haksızlıklarına ve onların adil yönetimlerine karşı koyma gereklilikleri üzerinde durmaktadır. Sivil itaatsizlik öncülerinden biri olarak Gandhi, sivil itaatsizliğe dair

²⁷³ Akbal, *Sivil Toplum*, s.166

²⁷⁴ Anbarlı, *Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik*. s.322.

²⁷⁵ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s108.

²⁷⁶ Gandhi, *Bütün İnsanlar Kardeştir*, s.144

²⁷⁷ Çınar ve Üsterci, *Çarklardaki Kum*, s.88

tanımlama ve eylemlerine uygun açıklamayı daima adalet çerçevesi içerisinde değerlendirmekte ve hakiki olana bağlı olmayı ifade etmektedir.²⁷⁸

Yaşam hem bireysel hem de toplumsal anlamda yıkım içinden geçerek sürmekte ve yıkım kendisinden daha yüksek yasalarla karşılanabilir olmalıdır. Burada temel yaşam yasası karşıt olana karşı iyi düzenlenmiş bir toplum ve toplumsal yaşam işleyişinde etkili kılınmış şiddet kullanmama ilkesinin bilinçli bir biçimde kabulüdür.²⁷⁹

Gandhi, *The Hunter Committee* önündeki ispatında “Satyagraha” hareketinin başlatıcı olduğunu kabul etmiş ve hareketle alakalı şiddete yönelik olan eylem ve yöntemleri ortadan kaldırmayı amaçladığını ve gerçeklik doğrultusunda işleyen bir hareket olduğunu dile getirmiştir. Gandhi ‘nin sahip olduğu inançları doğrultusunda başı çektiği bu harekette onların benimsediği kanunların yaygınlaşmasının önünü açacağını düşünmekte ve tüm Hindistan’da şiddet ve kötülüğün ortadan kalkacağına inanmaktadır.²⁸⁰

Gandhi’nin Satyagraha’sı tartışmaların doğduğu bazı mekanlarda eğer ortaya çıkan tartışma kamu faydası için meydana geliyor ise, amacınızın insana ve topluma adil olmayı başaramayan hukuk normlarına karşı muhalif olmanız ile mümkün olacağı varsayımıdır. Sizler birey olarak hakikate ulaşmak için önünüze konulan hizmetlerin yasa ve yaptırımların adil olmadığını düşünüyor ve sonucunda size zarar verebileceğini görebiliyor iseniz kanun yapıcılara karşı yazılı metinler şeklinde ayaklanmanızı gerçekleştirebilirsiniz. Denemiş olduğunuz bu yol bir fayda sağlamamış ve siz hataların içinde yer alarak yanlış giden sürece dahil olmak istemiyorsanız fiziki güç kullanarak yasa yapıcıları ikna etmeye çalışabilir veya kendiniz fiili olarak acı hissini yaşayıp, hukuk normuna karşı direnebilirsiniz. Satyagraha bunların tümünü yapmakta olduğunuz sivil itaatsizlik eylemler veya sivil direnişler olmaktadır. Tüm bu anlatım içerisinde yer alan görüş, Gandhi’nin Satyagraha anlayışının bir yansıması biçiminde tezahür etmektedir.²⁸¹

Sivil itaatsizlik eyleminin varlığı olduğu anda, Gandhi eylemine dair tüm planlamalarını tamamladıktan sonraki süreçte atacağı adımı için gereken hislerin, güçlere yönelik dengeyi kurabilmeye yönelik küçük hesaplar yapmak olmadığını aksine ilahi bir güç ve dengenin, içten gelen hakikati gerçekleştirme isteğinin oluşması gerektiğini

²⁷⁸ Anbarlı, Bir Pasif Direnme Modeli Olarak Sivil İtaatsizlik. s.322

²⁷⁹ Gandhi, M., *Bütün İnsanlar Kardeştir*, s.141

²⁸⁰ Gandhi, M. K, ve Thoreau, H. D. (2015). *Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş* (Üçüncü Baskı). İstanbul: Vadi Yayınları, s.105.

²⁸¹ Çiçek ve Aydın, *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*, s.109.

savunmaktadır. Gandhi için sivil itaatsizlik adına girişmiş olduğu her eylem, akıl yükü ile değil inanç yükü ile meydana gelmektedir.²⁸²

Gandhi şiddet kullanmamanın ilk şartını hangi zeminde olursa olsun adalette görmektedir ve şiddetsizlik üzerine kurulmuş bir yaşam şiddeti doğuran silahlardan çok daha güçlü bir silah olabilir. Şiddet ihtiyacı maddi varlıkların korunmasından kaynaklanırken şiddetsizlik insan onurunun korunması ihtiyacından ileri gelir ve gerçek bir şiddetsizliğin kurulabilmesi sevginin bir yasa gibi işletilmesi ve hatta nefretle dolu olanlarla dahi kuşatıcı bir işleyiş ortaya koyması gerekmektedir.²⁸³

Çalışmanın bu bölümünde sivil itaatsizlik kavramına teori ve pratikte öncülük eden örnek görüşlerden yalnızca Sokrates, Henry David Thoreau, Martin Luther King ve Mahatma Gandhi'ye sivil itaatsizlik kavramını kurucu düşünceler ve görüşler üzerinden ele almak zorunluluğu sebebiyle yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde sivil itaatsizlik bağlamında örnek eylem karşılaştırması, Adalet yürüyüşü ve Tuz yürüyüşünün değerlendirilmesine yönelik, Adalet ve Tuz yürüyüşünün sivil itaatsizlik boyutunun unsurları açısından saptanması yapılacak, Tuz yürüyüşü ve Adalet yürüyüşü açıklanacak, ülkelerin içinde buldukları genel siyasi iklim taraması yapılacak, Tuz yürüyüşü ve Adalet yürüyüşü sivil itaatsizlik bağlamında değerlendirilecek ve Gandhi'nin Tuz yürüyüşünde, Kemal Kılıçdaroğlu'nun Adalet yürüyüşünde üstlendiği konum açıklanacaktır.

²⁸² Finkelstein, N. G. (2016). *Zulme Karşı Gandhi*. (Çev: Kaynak D.), İstanbul: İnkılap Kitabevi. s.24

²⁸³ Gandhi, *Bütün İnsanlar Kardeşlerdir*, s. 140-141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİVİL İTAATSİZLİK BAĞLAMINDA ÖRNEK EYLEM KARŞILAŞTIRMASI: TUZ YÜRÜYÜŞÜ VE ADALET YÜRÜYÜŞÜ

3. TUZ VE ADALET YÜRÜYÜŞÜNÜN SİVİL İTAATSİZLİK BOYUTUNUN UNSURLARI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Bireyler haklarını elbette koruyabileceklerdir. Ama her zaman birey, hakkını ve ya ortaya çıkan haksızlığı savunma konusunda cesur davranamayabilir. İnsanların haklarının korunmasına ilişkin yasalar mevcut olsa da daima bir grup liderine ve ya sözcüye ihtiyaç duyarlar. Bu da insan haklarının kamuoyu gücü ile korunması durumunun varlığını ortaya çıkarmaktadır. Argümanlarını ve fikri temellerini oturtabilmiş bir öncü liderin varlığı bireyi ve tabi toplumu rahatlatmaktadır. Tuz ve Adalet Yürüyüşü de öncü liderleri ile birlikte girilen bir eylem olarak, kitleleri arkasına almayı başarabilmiştir.²⁸⁴

Yürüyüş, eylem, grev adlandırılmaları değişse de bireylerin bir araya gelerek, topluluk oluşturmaları ve oluşturdukları topluluk sayesinde toplumun en yasal hakkı olan, sorgulanmadan, sağlıklı ve verimli bir amaç uğruna toplanabildikleri ölçüde, bir disiplin düzeni içerisinde bir araya geldikleri amaç ve konuyu kamuoyuna sunabilme, gündem oluşturabilme hakkına sahiptirler.²⁸⁵

3.1. Tuz Yürüyüşü

Hint Yarımadası sınırları içerisinde, Asya kıtası güney kesiminde yer alan Hindistan, birçok medeniyetin beşiği olan ve çeşitli kültürlerin ev sahibi konumunda bir yapıda yer alan Güney Asya ülkesidir. Nüfus sayısı itibari ile Çin ülkesinden sonra gelerek, ikinci olma özelliğine sahip, kaplamış olduğu coğrafi alan itibari ile 3.166.414 km²'lik yedinci büyük alana sahip ülke konumunda yer almaktadır. Hindistan, Kuzeybatısı kesiminde Pakistan, Cemma ve Keşmir ile sınırdaş konumdadır. Kuzeydoğusu tarafında Çin, Nepal ve Bhutan' a kadar uzanırken, doğusunda Bangladeş, Myanमार ile komşu, güneyini ise Bengal Körfezi

²⁸⁴ Mahçupyan, E.& Erdost, G. v.d. (2003). *Toplumsal Hareketler Konuşuyor*. İstanbul: Mart Matbaacılık. s.243

²⁸⁵ Saylan, T. (2013). *100 Soruda Sivil Toplum*. (Beşinci baskı). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları s.7

ve batı kesiminde Umman Körfezi'nin çevrelemiş olduğu bir coğrafi konumu kapsayan ülkedir.²⁸⁶

Hindistan tarihinin ilk oluşumları diyebileceğimiz kök yapıların ortaya çıkışına dair izler, M.Ö. 3500 yıllarına kadar uzanmaktadır. M.Ö. 2300-2000 yılları aralığında gelişim gösterme durumları kentleşme, kent yaşamı standartlarına erişme durumunu Mezopotamya ile aralarında kurduğu ticaret sayesinde elde etmiş olan Hindistan, zenginleşerek komşuları için rakip olabilme seviyesine erişmiştir. Komşuları için rakip ülke durumuna gelen Hindistan, göçlerin oluşumu sonucunda, göç olgusunu gerçekleştiren ülkelere ve topluluklara konum itibarıyla ev sahipliği etmektedir. M.Ö. 2000' li yıllarda İran üzerinden başlama sinyalleri veren Ari Göçü dalgası zaman içerisinde Dravit ismi verilen, siyah ırka mensup insanların ve Moğol soyuna mensup kabilelerin birleşimi ile baş göstermiş olan birbirleri ile kaynaşmış, yerli Hindistan halk kitlesini oluşturmuşlardır.²⁸⁷

Ari egemenliği, Dravit köleliğini ve sömürülmesini esas alan bir yapı ve güç olarak Hindistan tarafından kabul edilmiştir. Kabul görülen Ari egemenliği, yüzlerce kableden oluşuyor ve Veda dinine inanmaktaydı. Dinleri ve rejimleri belirli ve uygulanır şekilde olan Ariler, insanların eşit olmadığı ve sınıflara ayrılarak yönetildiği Kast rejim sistemini benimsiyordu. Hindistan yönetiminin temeli olan bu siyasal sistem, zamanla toplumda yaşayan insanlara nüfuz etmeye başlamıştır. Kast rejimi sistemi Hindistan toplumuna mensup insanları, toplumsal yaşam çarkı içerisinde dört sınıfa ayırmaktaydı. Bu yapının ilk tabakasını oluşturan sınıf Brahmanlar, kendi kutsal kitapları olan Vedaları inceler ve yorumlarlar. Din adamları sınıfı olan bu tabaka en üst tabaka olmakta ve söz sahibi konumda yer almaktadır. Toplumda yer alan ikinci sınıf ise önemli asker ve yöneticilerden oluşan Kshatriya olarak anılan sınıf olmaktadır. Brahman sınıf, Kshatriya sınıfı olmadan yükselmezlerdi. Üçüncü sınıf el becerisi isteyen işlerle uğraşan, tarım ve ticaretle ilgilenen sınıftır. Vaişya olarak adlandırılan bu tabaka bütün üretim işlerinden sorumlu sınıf olmaktadır. Kast rejimini oluşturan en alt tabaka olan Şudralar en ağır işlerde çalışan ve üst tabakaya hizmet eden sınıftır. Genel olarak köylü nüfusun oluşturduğu bu sınıf, köle olarak tabir edilirler.²⁸⁸

²⁸⁶ Dikmenli, Y. (2017). Coğrafya Öğretmen Adaylarının Hindistan'a İlişkin Bilgi Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(2). S.133-143, s. 133

²⁸⁷ Anıl, *Mahatma Gandhi*, s. 18

²⁸⁸ Anıl, *Mahatma Gandhi*, s.19

Kast sistemi içerisinde yer alan sınıflar arasında bir sınıftan diğer sınıfa geçmek mümkün değildir. Ve her zaman üst tabakada yer alan sınıflar, alt tabakada yer alan sınıflardan çok daha ayrıcalıklı ve geniş ölçüde haklara sahiptir. Kast sistemi dışında kalan diğer kısım ise hiçbir sınıfa bağlı olmayan, bu sınıflar içerisinde yer alamadığı gibi sistemde asla söz sahibi olamayan “aşağı” olarak adlandırılan Paryalardır. Paryalar hukuki anlamda tanınmamakta olup, sosyal yaşamda da yok sayılarak asla söz sahibi konuma getirilmezler.²⁸⁹

Hindistan’ın İslam dünyası ile tanışması, Emevi komutanı olan Muhammed Bin Kasım’ın 711 yılında gerçekleştirmiş olduğu Sind Fethi ile oluşum göstermiştir. Abbasilerin dönemde varlıklarını sürdürmeleri, Hindistan’ın Türk bağımsız sultanlıklarının düzenlediği seferlere tanıklık etmiştir. Ve Hindistan’da ilk kurulan Müslüman Türk Devleti oluşumu 1206 yılında Delhi Sultanlığı olarak vuku bulmuştur.²⁹⁰

M.S 997 yılında Gazneli Sultan Mahmud ile İslamiyetin kalıcılığının sürekli hale gelmesi durumuyla tanışan Hindistan, Türk ve Müslüman krallıkların egemenliğine, 1526 yılında Moğol asıllı kumandan Babür ile Türk kültür alanlarının ülkelerine yayılması durumuna dahil olmuşlardır. 1556 yılında Ekber’in tahta geçmesi Hindistan adına en görkemli dönemini yaşamasına olanak tanımış ve İmparator Ekber, baskı ve zulme yönelik her yaptırımdan kaçınmış, Hindistan halkı adına daima barış, sevgi ve hoşgörüden yana olmuştur. İmparator Ekber’ in ölümü Hindistan için kaos ve kargaşa ortamının oluşmasına ön ayak olmuş ve ne yazık ki başlamış olan iktidar mücadeleleri, İngilizlerin, Hindistan’ da oluşan siyasi ve sosyal alandaki boşluktan faydalanarak idarecilerden almış oldukları izinler dahilinde ticaret amacı ile ülkeye girmeyi başarmalarını sağlamıştır. Ve nihayetinde varlıkları güçlenen İngilizler, 1857 yılında Hintlilerin ayaklanma girişimini başarısız kılarak, Hindistan yönetiminde tamamen hâkim güç olmuşlardır.²⁹¹

Hindistan’ ın bu hâkim güçten sıyrılabilmesi için mevcut işgallere ve sömürgelere karşı bağımsızlık mücadelesi adımı atması ile mümkün olacaktı. Hindistan bu adımı 1919 yılında Mahatma Gandhi ile birlikte atarak, 1935 yılında parlamenter düzenin kurulmasını sağlayan ilk anayasayı kabul ettirmiş oldu. Yürütme organının yasama organının denetimine tabi olduğu bu demokratik yönetim sayesinde Hindistan 1847 Temmuzun’ da tam bağımsızlığını kazanmış bir şekilde, 200 yıl süren İngiliz sömürü ve işgalinden

²⁸⁹ Anıl, *Mahatma Gandhi*, s. 20

²⁹⁰ Dikmenli, *Coğrafya Öğretmen Adaylarının Hindistan’a İlişkin Bilgi Düzeyleri*. s. 134

²⁹¹ Anıl, *Mahatma Gandhi*, s.24-25

kurtularak, dünya devletleri arasındaki yerini almış olmaktadır. 26 Ocak 1950 yılında devletin ismi Hindistan Cumhuriyeti olarak değişmiş ve bugün Hindistan Cumhuriyeti, federal cumhuriyet yönetim şekli ile varlığını sürdürmektedir. 28 eyalet ve 7 birlik bölgesinden oluşmakta olan Hindistan, İngiltere'ye karşı gerçekleştirmiş olduğu pasif direniş sayesinde bağımsızlığını kazanarak demokrasinin gelişmiş kanadına evrilen bir ülke yönetimi olarak varlığını sürdürmektedir.²⁹²

Gandhi için sivil direnişe dair esas kural, adil olmayan yasaları bulmak ve o yasaları bilinçli bir birey olarak çığneyerek uygulanmasına engel olmaktır. Adil olmayan yasaları, adaletli ve eşit olamadığı şekilleri ile yürürlüğe koyanlar ise haksız konumda var olan yasa koyucular olacaktır. Gandhi eylemlerine başlamadan önce ilk olarak eylemine yönelik bir kampanya başlatan ve bu başlattığı kampanya sürecine, basın organlarını dâhil ederek örgütleri ve toplumu arkasına almayı başaran bir düşünür olmaktadır.²⁹³

Ulusal Kongrenin dağılmasının an meselesi olduğu süreçte, iç çatışmaların yoğun bir şekilde baş gösteriyor olması ve 31 Aralık 1929' da Lahore' de İngiliz Hükümetinin göndere İngiliz bayrağı çekmeye karar vermesi durumu Gandhi için etkin bir eylemin başlamasına yeterli bir sebep olacaktır.²⁹⁴ Gandhi Amerikalı dostu, savaş muhabiri Webb Miller' ın yardımını talep ederek, arkasına çok sayıda vatandaşın desteğini alma noktasında, ses getirecek bir eylem planı yapmaktadır.

Tuz özellikle sıcak iklimi ülkeler için çok daha önemli bir tüketim maddesidir. İnsan bedeni sürekli çalışan, sürekli yorulan bir yapıya sahip olması nedeniyle, sürekli ter kaybı yaşamasından dolayı yoğun miktarda tuz kaybeder. Bu nedenle tuz insan hayatı için önemli bir ihtiyaç maddesi olmaktadır. Sıcak iklimli bölgelerde, tuzun insan sağlığındaki olumlu katkısı dışında, insan tüketimine sunulan yiyeceklere sağladığı lezzet unsuru ve yiyeceklerin uzun ömürlü oluşlarına yönelik saklama sürelerinin arttırılmasına bağlı olarak oluşan artıları İngiliz yönetiminin tuz üretimi tekeline sahip olmak istemesi ve üretim tekeli yalnızca İngiliz kökenli şirketlere devretmesi sonucunu doğurmuştur. Gandhi İngiliz bayrağının göndere çekilmesi ve bağımsızlıklarını elde etmek istemesi durumuna Hindistan ülkesi sınırlarında üretimi sağlanan tuz maddesinin Çin ve Amerika tuz sektörü Küresel ekonomisinde yaklaşık değer olarak %50'sini üretiyor olması ve tuzun küresel ekonomide 7 milyar dolarlık bir hacme sahip olması durumunu göz önünde bulundurarak İngilizlerin

²⁹² Dikmenli, Coğrafya Öğretmen Adaylarının Hindistan'a İlişkin Bilgi Düzeyleri. s. 135-136

²⁹³ Deliege, R. (2015). *Gandhi*. (Çev. Ergüden, I.). Ankara: Dost Kitabevi. s. 70-71

²⁹⁴ Anıl, *Mahatma Gandhi*. s. 156-157-158.

tabiri yerindeyse ağzını sulandıran bu artılardan eksik kalmasının eyleme dökülmesi durumunda İngilizleri uğratacağı kayıp sayesinde Ulusal Kongre’de Hindistan bağımsızlığı kararının çıkabileceğini düşünerek, Hindistan bayrağının dalgalanması için Tuz Yürüyüşü eylem planını uygulamaya karar vermiştir.²⁹⁵

12 Mart 1930 tarihinde 24 gün boyunca sürecek olan 400 km’lik serüven Umman Deniz Kıyısı’nda son bulacak ve tüm ülke Gandhi tarafından seferber edilerek, toplumsal hayat durgunlaştırılıp, Tuz Tekel Yasağı çiğnenecektir. Tuz Tekel Yasağının çiğnenmesi İngiliz otoritesine derinden zarar verecek ve hükümet otoritesi zedelenecektir. “Hindistan Hintlilerindir”, sloganları ile Tuz Yasasının tanınmayacağı ve vergi ödenmeyeceğine yönelik yüksek sesler ile halkı arkasına alarak emin adımlar ile ilerleyen Gandhi, arkadaşı Webb Miller ve 1300 barışçıl eylemci desteği ile Tuz Yürüyüşünü gerçekleştirmiştir. 1300 eylemci polis barikatlarına doğru yol alıyor. Polis barikatlarından eylemcilere yönelik gerçekleşen demirli sopa saldırılarını dünya basınına telgraf ile ulaştıran Miller, eylemcilerin bu şiddete karşı asla tepki vermediklerini ve amaçlarını gerçekleştirmek uğruna tepkisiz ama kararlı bir biçimde gelen müdahale ile yere yığıldıklarını aktarıyordu. 24 gün süren bu zorlu mücadele Gandhi’nin deniz kenarına gelerek, bir avuç tuzu avuçları arasında okşadıktan sonra havaya kaldırması ile parmakları arasında dökülen tuz taneleri ile zafer çığıllıkları da etrafa yayılmaya başlamıştır. Gandhi uğruna sevdiklerini ve yoldaşlarını kaybettiği bu yoldan dönmemiş ve 1947 yılında Hindistan’ın bağımsızlığına kavuşmasına en büyük destekçi ve lider konumunda yer almıştır.²⁹⁶

3.1.1. Ülkenin İçinde Bulunduğu Genel Siyasal İklim

2 Ağustos 1858

İngiliz Parlamentosu, Hindistan’ı İngiliz tahtına bağlama kararını vermiştir. Hindistan halkına ait hak ve olanaklar hükümet tarafından koruma altına alındı ve böylece dinsel inançlara yönelik koruma sağlayan yasa ve kurallar pekiştirildi.²⁹⁷

²⁹⁵ <https://odatv.com/gandinin-tuz-yuruyusu-1607171200.html> (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2019)

²⁹⁶ Gandhi, M. (2018). *Bir Özyaşam Hakikatin Peşinde, Başından Geçenler*. (Çev: Günyol, V.). İstanbul: Alfa Basım Yayım. s.534-537

²⁹⁷ Anıl, *Mahatma Gandhi*, s. 26

1865 Yılları

Hindistan'da ekonomik buhranın hız yönünden ivme kazandığı bir dönem olarak ve bu yıllarda Hintli gençlerin, İngilizlere tehdit unsuru yaratacak bir dolulukta, Batılı usullere uygun eğitim alabildikleri ve Avrupa ülkelerindeki ulusalcı hareket akımlarına uygulama alanı başlattıkları dönem olarak anılmaktadır.²⁹⁸

28 Aralık 1885

Hindistan Ulusal Konferansı Bombay'da toplanmıştır. Alınan kararlar ve gerçekleştirilen girişimler, toplumsal yaşantıda, Hintlilerin özgür olmalarının mümkünleştirilmesi ve İngiliz hükümetinin bu özgürlüğün önünde durabilmesi kısıtlanmış oldu.

1904 Yılları

Gandhi, Tolstoy'un şiddet karşıtı öğretilerinden ve Tolstoycu zihniyetten etkilenerek, Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesine yönelik vermek istediği destekler adına ilk topluluğunu kurmuştur.²⁹⁹

1904 yılında yayıma hazırlanan, Hintlilerin Kanaati Dergisin, yazılarını yazmaya başlayan Gandhi, düşüncelerini yazılı hale getirerek Hindistan halkını kitle iletişim araçları vasıtası ile etkilemeye başlamıştır. Ve fikri zemine dair ve eyleme yönlendirmeye dair halk bilgilendirilmeye başlamıştır.³⁰⁰

1905 Yılları

Rusya, Japonya karşısında yenilgiye uğramıştır. Kölelik, baskı ve zulüm ile yönetimlerin dayatması buyruğunda yaşamaya çalışan halklar için, yenilmez denilen Avrupa devletlerinin gücü kırılmıştır. Bu durum sömürülen halklar ve uluslar için bir umut olmuştur.³⁰¹

²⁹⁸ Birsal, S. (2015). Gandhi ya da Hint Kirazının Gölgesinde. İstanbul: Sel Yayıncılık. s.74

²⁹⁹ Hunt, *Tolstoy&Gandhi Mektuplaşmaları*, s.28-29

³⁰⁰ Gandhi, M. (2017). *Hakikat Tecrübelerim*. (Çev:Gündüz, O.). İstanbul: Kaknüs Yayınları. s.34

³⁰¹ Anıl, *Mahatma Gandhi*, s.28

1905-1906 Yılları

İngiliz malları boykot edilerek, yerli malı kullanmaya teşvik arttırılmış, gerçekleştirilen hareketler tümüyle bağımsızlık mücadelesine dönüşmüş ve tüm bu sebepler doğrultusunda Hindistan Yüksek Yasama Konseyi halk yararına bir değişim çalışmasına gitmiştir. Hindistan bu konsey kararı doğrultusunda özgür olmaları adına gerçekleştirdikleri ulusçuluk hareketlerinden sonuç almaya başlamış ve bağımsızlıkları adına sevinçlerini yaşamaya koyulmuşlardır.³⁰²

25 Mayıs 1915

Satyagraha Aşram'ı Hindistan bağımsızlık mücadelesine destek sağlaması için, Hindistan halkı adına amaç ve hizmetlere uygun işler yürütülmesi sebebiyle Gandhi ve arkadaşları tarafından kurulmuştur.³⁰³

Elde edilen bulgular ışığında Hindistan ülkesinin genel siyasi iklimine ilişkin ülkenin içinde bulunduğu durumun toplumsal refahı bozduğu hatta tamamen ortadan kaldırdığı yönündedir. Bağımsızlığından git gide uzaklaşan Hindistan halkı, yönetimin zulmünden ve baskılarından dolayı ayrımcılıklara maruz kalmaktadır. Adaletsiz dağılım gösteren vergi yükleri halkı zor durumda bırakmaktadır. Ülkenin genel siyasi iklimi Tuz Yürüyüşü'ne zemin hazırlamıştır.

3.1.2. Tuz Yürüyüşünün Sivil İtaatsizlik Bağlamında Değerlendirilmesi

Tuz Yürüyüşü'nün sivil itaatsizlik bağlamında değerlendirilmesinin yapılabilmesi adına sivil itaatsizlik kavramına ilişkin öncelikle teori de büyük katkı sağlamış ve literatüre, sivil itaatsizlik kavram öncüsü olarak adını yazdırmış Gandhi'nin kavrama yönelik geliştirdiği, şiddetsizlik (satyagraha) ilkesinden bahsetmemiz gerekecektir.

Gandhi şiddetsizlik ilkesini hayatının her alanında savunmuş bir düşünür olarak itaatsiz kişi için, eylemini gerçekleştirirken itaatsizin başarılı olabilmesi adına vicdani duygularını kaybetmeden, ruhi gücü ile çabalaması gerektiğini vurgulamıştır. Ve sonunda itaatsiz kişi elde ettiği başarıyı haklı duygusu içinde yaşayacaktır. Şiddetin dışında kalma Gandhi'ye göre başlı başına bir kanundur. Ve sivil itaatsizlik eylemleri kanunları yok

³⁰² Deleage, *Gandhi*. s. 39-40-41

³⁰³ Jacobs, A. (2017). *Gandhi Değişen Bir Dünya İçin Radikal Bilgelik*. (Çev. Boyacıoğlu, E.). İstanbul: Ganj Yayıncılık. s. 63

saymayan, yalnızca tekil haksızlıklara karşı geliştirilen çoğul katılımlı bir eylemdir. Bu nedenle eylem hukuk normlarını aykırı olamayacağı gibi, eylemi uygulama biçimi ve araçları da kanuna uygun hatta bir kanunmuş gibi seçilmelidir.³⁰⁴

Sevgi, saygı, anlayış, merhamet, minnettarlık Gandhi şiddetsizlik ilkesini bu temellere dayandırarak, sivil itaatsizlik olgusunun en önemli unsuruna ilişkin teoride ve Tuz Yürüyüşü pratiğinde başarı sağlamış olmaktadır.³⁰⁵

Sivil İtaatsizlik kavramının özellikleri ve unsurları göz önünde bulundurulduğunda, Tuz Yürüyüşü, yasaya aykırılık karinesi gereği, Tuz Yasası'nın vergi yükü konusunda oluşturmuş olduğu haksızlıklara, yasanın Kast sistemi sonucunda toplumsal sınıf ayrılıkları yaratmasına, Hindistan ülkesinde uygulanan köleci yaptırımlara ve ırkçılığa karşı çıkmış bu yönüyle sivil itaatsizlik kavramının yasaya aykırılık unsuru ile örtüşmektedir. Alenilik ve Hesap verilebilirlik karinesi gereğince ise Tuz Yürüyüşü kitlesel bir katılım ile gerçekleştirilmesi ve Gandhi'nin amacı ile eylemi arasındaki makul kıstasın sağlanması sebebiyle sivil itaatsizlik kavramının bu unsuru ile de uyum göstermektedir. Politik ve hukuki sorumluluğun üstlenilmesi karinesi gereğince Tuz Yürüyüşü ve onun lideri Gandhi eylemin amacı gereği ortaya çıkan tüm süreçten politik olarak sorumluluğunu kabullenmiş ve eylem sonucunda cezai yaptırıma karşı gelmemiştir. Nitekim Gandhi amacına ulaşan eylemi sonunda hapse atılmıştır ve bu cezai sorumluluğu kabul etmiştir.

Mahatma Gandhi temelinde bir düşünce adamı olması yönü ile tüm fikri alt yapısına dair zemini şiddetsizlik olgusu üzerinde temellendirmiş olup, Tuz Yürüyüşü'nü geliştirmiş olduğu Satyagraha (Ahimsa) temel ilkesine dayandırmıştır. Yürüyüş esnasında, eylemci kitle herhangi bir şiddet eylemine başvurmamış ve polis tarafından kendilerine uygulanan şiddet içerikli durdurma ve geri püskürtme durumlarına tepkisiz kalmıştır. Tuz Yürüyüşü bu bilgilerden hareketle sivil itaatsizlik kavramının en önemli unsuru olan şiddetsizlik karinesine bağlı kalmıştır.

Sivil itaatsizlik kavramının ortak adalet anlayışı ve kamu vicdanına yönelik bir çağrı olması unsuru gereğince, Hindistan'ın bağımsızlığını elde ederek, ırkçı yaklaşımlardan sıyrılabilmesi, köleliğe iten sistemin reddedilmesi, vergi yükünün adetli dağılımı adına benimsediği amaçlar için Gandhi, Tuz Yasası'na karşı gelme eylemini Hindistan ülkesinin ortak adalet anlayışına uygun yönetilmesi adına gerçekleştirmiştir. Gandhi, Hindistan

³⁰⁴ Merton, *Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş*, s.41-42

³⁰⁵ Gandhi, *Gandhi'den Yaşam Dersleri*. s. 164

halkına geliştirmiş olduğu satyagraha ilkesi ve ondan beslenen Tuz Yürüyüşü eylemi adına yasaların ve yönetimlerin vicdanlı olması adına bir çağrıda bulunmuş ve toplumu kendi haklarını savunmaları noktasında harekete geçirmiştir.

Sivil itaatsizlik olgusunun tekil haksızlıklara karşı ortak eylem unsuru gereğince, tek bir yasaya yani Tuz Yasası'na karşı düzenlenen bir yürüyüş eylemi olarak görülse de temelde, Hindistan halkının kölelikten kurtulması, ırkçılık izlerini tarihinden silmesi, adaletli bir toplumsal yaşam sahasının oluşturulması adına bağımsızlık amaçlarını savunmaktadır.

Sivil itaatsizlik kavramının eylem ve haksızlıklarla olan makul ilişkisi unsuru gereğince, tekil bir haksızlıktan yola çıkan Gandhi, toplu amaçlar uğruna eylemini düzenlemektedir.

Yapılması planlanan eylem ile eylemin yapılmasına ilişkin savunulan haksızlık arasında tutarlılık vardır. Bağımsızlık mücadelesi adına ve adaletsizliğe neden olan yasaya ilişkin yürüme eylemi makul bir ilişki içindedir.

Sivil itaatsizlik olgusunun haksız eylemlere karşı çifte standart kullanılmaması unsuru gereğince, Tuz Yürüyüşü uygulanırken başka bir hak alanına saldırmaması ve başka bir hakkı ihlal etmemesi sebebiyle haksızlıklara ilişkin çifte standart kullanmamıştır.

3.1.3. Gandhi'nin Tuz Yürüyüşünde Üstlendiği Konum

Birey kişiliğini ailede kazanıyor olsa da, bir bireyin lider konumda bir kişiliğe sahip olması öğrenilecek bir doktrin değildir. Lider olma vasfı doğuştandır ve bir yetenektir. Gandhi bunun en büyük örneği olarak doğuştan bir ruhi güce sahip olduğunu her zaman vurgulamış ve lider olma vasfını tecrübe etmiş bir kişilik olabilmiştir. Tuz Yürüyüşü adına Gandhi lider bir konumda ve bağımsızlık mücadelesinin en önemli isimlerindedir.

Gandhi için şiddetsizlik olgusu şiddet olgusundan daha yüce ve daha faziletli bir olgu olarak uygulanma noktasında dahi, şiddeti yalnızca kabul etme eylemlerinizden çok daha kolay başarabileceğiniz bir durum olarak var olmaktadır. Ve sizler şiddetsizliği zalimin zulmünden kaçmak için değil onun zulmüne direnmek için kullanırsanız başarıya ulaşacaksınız. Tuz Yürüyüşü'nün aktörü olarak Gandhi yürüyüşüne şiddet kavramını asla karıştırmamış olması sebebiyle dönemin şartlarının elverişli olabilme durumu olsaydı,

teknolojik yaşam yeterli seviyede olsaydı ve kitle iletişim araçları varlığı yeterli seviyede olsaydı bir dünya lideri olabilirdi.

Gandhi Hindistan'ın bağımsızlığını savunan fikir ve eylemleri ile İngilizlerin Hindistan üzerindeki işgalini sonlandırmak istemekte ve bu durumla orantılı olarak yabancı işgalcileri ülkesinden temizlemesinin akabinde asla halka rüşvet baskısı kuran bir Hint grubu yapısını ülkesine layık görmemektedir. Gandhi'nin bu tutumu onu Hindistan bağımsızlığı öncüsü ve bu bağımsızlığın en büyük ve en kadim fikri temeline sahip olma özelliğini kazandırmıştır.

Gandhi gerek temel inançları gerek benimsediği fikirlere yönelik gerçekleştirmek istediği amaçları bakımından asla tutarsızlığa düşmek istememiştir. Gandhi her zaman amaçları ve inançlarının birbiriyle makul bir uyum içerisinde olmasına dikkat etmiş ve kendisini sürekli denetleyerek, geliştirmiştir.

Mahatma Gandhi, doğumundan ölümüne kadar olan süreçte, zorlu yaşam şartları altında hayatını idame ettirmeye çalışmış, her zaman bir önceki yaşadıklarından daha ağır bir yük ile deneyim duygusunu tadımlamış bir birey olmuştur. Gandhi Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesi için çıktığı yolda daima teorik ve pratik alanda ortaya ses getiren düşünceler koyabilmiş düşünce adamlarından etkilenmiş ve bilgilerine, tecrübelerine bir yenisini eklemiştir. Gandhi'nin küçük yaşlarda edindiği eş olma sorumluluğu, tüm hayatı boyunca bulunduğu her yerde sorumlulukları sırtlanan bir konumda olacağını ona göstermiştir. Gandhi, öncelikle teorik alanda her türlü bilgiye erişmeyi ruhi güç çerçevesinde şekillendirmiş, öğütlemeyi, bir amaç uğruna kitleleri peşinde sürükleyebilmeyi başarmış, parti yönetimi tecrübesini kazanmış, fikirlerinden etkilenen bir düşünür olmayı başarabilmiş, önderlik duygusu tam, teorik bilgi ve pratik adamı olarak Hindistan için bağımsızlık mücadelesinin en önemli ismi yüce bir kişilik olmuştur.

Gandhi'nin en büyük ilkesi olan ahimsa yani şiddet dışılığı, eyleme dönüştürerek, eyleme dönüşmüş haline de satyagraha yani şiddetten arınmış direniş adını vermektedir. Bu noktada Gandhi en önemli sivil itaatsizlik eylemi örneği olan Tuz Yürüyüşü 'nde ilkelerini oluşturma ve uygulama noktasında hem eylemsel hem de fikri boyutta başarılı bir lider konumuna erişmiştir.

Gandhi Tuz Yürüyüşü boyunca katılım sağlayan eylemcileri korumaya çalışması nedeniyle hümanist, şiddetten uzak kalmayı her fırsatta vurgulaması ile pozitif ve yürüyüş

sonuna kadar aynı azim, kararlılık ve adil tutumlarıyla devam etmesi sebebiyle demokratik bir lider konumu çizmektedir.

Gandhi gerçekleştirmiş olduğu Tuz Yürüyüşü adına yine kendi ortaya çıkarmış olduğu ilkelerini uygulaması sebebiyle öz disiplinden kopmayan ve Hindistan bağımsızlığı adına çıktığı yolda azim ve isteğini, teorik bilgisini asla yitirmemesi sebebiyle güçlü bir lider konumundadır.

Tuz Yürüyüşü bir pasif direniş örneği olmasına rağmen, Gandhi bu pasif direniş adına en aktif fikri alt yapı ve uygulanma alanını sunmuş öğretici bir kişilik konumundadır.

Gandhi gerçekleştirmiş olduğu Tuz Yürüyüşü sırasında lider olarak tüm vasıf ve kuralları yerine getirmesi, teoride ve pratikte öncü kişilik olması sebebi ile yürüyüş sonrasında bir dünya lideri olabilir miydi sorusuna verilebilecek bir cevap olarak, eğer günün teknolojik şartları gelişmiş olsa idi, kitle iletişim araçlarının varlığı üst düzeyde sağlanabilmiş ve bu eylem çok daha fazla duyurulabilmiş olsa idi, evet, Gandhi bugün bir dünya lideri olabilirdi.

3.2. Adalet Yürüyüşü

3.2.1. Ülkenin İçinde Bulunduğu Genel Siyasal İklim

2017 OCAK AYI

1 OCAK 2017

HABERTÜRK MANŞETİNDE YER ALAN HABER;

REİNA'YA SİLAHLI SALDIRI: 39 KİŞİ HAYATINI KAYBETTİ, 65 YARALI.

İstanbul Ortaköy'de yer alan ünlü gece kulübü Reina'ya uzun namlulu silahlarla saldırı düzenlendi. Saldırı'da 39 kişi hayatını kaybederken, 4'ü ağır 65 kişi yaralandı. Saldırıyı düzenleyen teröristin noel baba kılığında geldiği iddia edildi. Terörist hala aranıyor. Yaralananlar arasında yabancı uyruklularda var.

RTÜK'ten yapılan açıklamada, Başbakanlık tarafından, İstanbul'da 35 kişinin hayatını kaybettiği terör saldırısına ilişkin yayın yasağı getirildiği bildirildi.³⁰⁶

14 OCAK 2017

YENİÇAĞ GAZETESİ MANŞETİNDE YER ALAN HABER;

“ATATÜRKÇÜLÜK” KAVRAMI SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN MÜFREDATINDAN TAMAMEN ÇIKARILDI.

Milli Eğitim yıllar sonra ilkokul, ortaokul ve lise müfredatını sil baştan düzenledi. “Atatürkçülük” kavramı sosyal bilimler derslerinin müfredatından tamamen çıkarıldı, Atatürk'ün işlenişinin kapsamı daraltıldı. Müfredatın bu yönde değiştirilmesi için talep hükümete yakın Eğitim Bir Sen'den gelmişti.

MEB, eğitimde sadeleşme amacıyla 2 yıldır üzerinde çalıştığı ilkokul, ortaokul ve lise taslak müfredatını açıkladı. Taslak müfredat eğitim kamuoyunun görüşünün alınmasının ardından tamamlanacak ve 2017-2018 öğretim yılında uygulanmaya başlanacak.

Öğretmenlerin ders anlatımı ve okullarda kullanılacak kitapların hazırlanmasının temel metinleri olan müfredat taslaklarında, ilkokul 1. sınıfında Hayat Bilgisi dersi ve ortaöğretimde sosyal bilgiler derslerinden Atatürkçülük konuları çıkarıldı. MEB, Atatürkçülüğü sadece taslak metinlerin tanıtımının yapıldığı internet sitesinde “Öğretim programlarında temel konular” başlığı altında ‘Değerler Eğitimi’ başlığının yanında velilere anlatmayı yeterli gördü. “Atatürkçülük” kavramının yer aldığı tek ders ise ortaöğretimde başlayan ‘İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük’ dersi oldu.

Hazırlanan taslak metinler, geçmiş yıllarda hazırlanana müfredatlara göre ciddi ölçüde kısaltıldı. Bu kapsamda 1. sınıflara yönelik Hayat Bilgisi dersinin eski eğitim programında, “Atatürk'ün vatan ve millet sevgisi, yurdun Atatürk'ün önderliğinde düşmanlardan kurtarıldığı, Atatürk resmi, Türk bayrağı, İstiklal Marşı ve Gençliğe Hitabe'nin sınıfta bulunma nedenleri ile çocukların Atatürk'ün hayatını öğrenmeye istekli olmalarının sağlanarak, Türk milletinin Atatürk'ün önderliğinde kavuştuğu hak ve hürriyetleri fark edebilmesinin çocuklara aşılması” hedeflenirken, yeni müfredatta bu konular yer almadı. MEB'in yeni müfredatında “Atatürk'ün ‘sadece’ doğum yeri, anne ve babasının adı, ölüm

³⁰⁶ <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1343321-reinaya-silahli-saldiri-35-kisi-hayatini-kaybetti-40-yarali> (Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2019)

yeri ve Anıtkabir üzerinde durulur” denildi. Bu kapsamda çocukların sınıfları yükseldikçe aktarılan Atatürkçülük ve Atatürk’e ilişkin bilgiler ‘sadeleştirilerek’ diğer her sınıfa yönelik Atatürk konusunda yüzeysel eğitim programları hazırlandı.

Taslak metinlerde ortaokul 5. sınıftan başlayan süreçte Atatürk’le ilgili üniteler müfredattan çıkarılırken bu konular yerine Atatürk’ün yalnızca derslerde konularla ilişki kurularak anlatıldı. Eski müfredatta 8. sınıfta yer alan “Atatürkçülük” başlığı kaldırılarak diğer üniteler içerisinde daraltıldı. “Çağdaş Türkiye yolunda adımlar” ünite başlığı, “Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye” başlığı ile değiştirildi.³⁰⁷

5 ŞUBAT 2017

HÜRRİYET GAZETESİ MANŞETİNDE YER ALAN HABER;

VARLIK FONU'NA DEVREDİLDİLER... ZİRAAT BANKASI, BORSA İSTANBUL, THY, ETİ MADEN, TPAO...

Türk Hava Yolları (THY) ve Halkbank'ın da Başbakanlık Özelleştirme İdaresi'nin sahip olduğu payların özelleştirme kapsam ve programından çıkartılarak Türkiye Varlık Fonu'na devredileceği açıklandı. THY'nin yüzde 49.12'si ile Halkbank'ın yüzde 51.11'i Varlık Fonu'na devredilecek. Dün de Ziraat Bankası, Borsa İstanbul, Botaş, Türk Telekom'daki Hazine'nin yüzde 6.68'lik hisse Bakanlar Kurulu kararıyla bir süre önce kurulan Varlık Fonu'na devredilmişti. Ayrıca, Savunma Sanayi Destekleme Fonu'nun 3 milyar lirası da 3 ay süresince Fon'un kullanımına açıldı. Daha önce Fon'a Milli Piyango ve şans oyunları devredilmişti.³⁰⁸

13 MART 2017

BBC NEWS MANŞETİNDE YER ALAN HABER;

HOLLANDA İLE KRİZ İNGİLİZ BASININDA: KAZANANLAR WILDERS VE ERDOĞAN

"Hollanda'da Çarşamba günü gerçekleşecek genel seçim Avrupa'da yükseldiği düşünülen popülizmin bu yılki ilk testi olacak. Tartışmalı figür Geert Wilders'in liderliğinde

³⁰⁷ <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/ataturkculuk-mufredattan-cikarildi-154870h.htm> (Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2019)

³⁰⁸ <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kamu-devleri-varlik-fonunda-40356592> (Erişim Tarihi:03 Temmuz 2019)

göç karşıtı Özgürlük Partisi'nin seçimi birinci sırada bitirmesi bekleniyor. Fakat diğer partilerin Wilders ile koalisyon yapmayı reddetmesi nedeniyle parti büyük ihtimalle koalisyonda yer alamayacak.

"Bu durum Hollanda'nın ihtiyaç duymadığı yeni bir seçim tetikleyebilir. Mevcut seçim kampanyası Avrupa liberalizminin kalesi olan ülkede göçün etkileri hakkındaki tartışmalar nedeniyle büyük kutuplaşmalara yol açtı. Böyle bir anda ülkenin en son ihtiyaç duyduğu şey ise Türk siyasetinin müdahalesi nedeniyle bu gerilimin alevlendirilmesi idi.

"Erdoğan'ın Hollanda'yı Nazilere benzetmesi, kutuplaşmayı artırmayı hedefleyen hesaplanmış bir adımdı.

"Hollanda'nın tepkisi Erdoğan'ın işine yaradı. Erdoğan ülkesinde hükümeti eleştiren basın organlarını kapatması ve geçen yılki başarısız darbenin ardından muhalifleri tutuklaması nedeniyle eleştiriliyordu. Şimdi ülkesindeki baskıcı politikalarını savunurken Avrupa'da ifade özgürlüğüne getirilen engellerden bahsetme imkanına kavuştu.

"Bir diğer kazanan ise Wilders oldu. Protestolar ve polisle Türk göstericiler arasında çıkan çatışmalar kendisinin göç karşıtı söylemine hizmet etti. Bu iki popülistin kendi çıkarları için birbirlerini alaycı bir şekilde kullanmasını izlemek hiç hoş değil.

"Erdoğan Avrupa siyasetine karışmamalı."³⁰⁹

16 NİSAN 2017

CNN TÜRK MANŞETLERİNDE YER ALAN HABER;

BÜYÜKŞEHİRLER REFERANDUMDA NE OY VERDİ?

Türkiye'de milyonlarca vatandaş anayasa ve sistem değişikliğini oylamak için sandık başına gitti. Resmi olmayan sonuçlara göre sandıktan yüzde 51.3 evet, yüzde 48.7 oranında hayır oyu çıktı.³¹⁰

³⁰⁹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39251927> (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2019)

³¹⁰ <https://www.cnnturk.com/turkiye/buyuksehirler-referandumda-ne-oy-verdi?page=1> (Erişim Tarihi 03 Temmuz 2019).

21 MAYIS 2017

BBC NEWS MANŞETİNDE YER ALAN HABER;

ERDOĞAN YENİDEN AKP GENEL BAŞKANI

Ankara'daki Arena Spor Salonu'nda yapılan genel kongrede Erdoğan, bin 470 delegeden bin 414'nün oyunu aldı. Erdoğan, "yeni dönem" vurgusu yaptığı teşekkür konuşmasında yılsonuna kadar bütün teşkilatların tümüyle elden geçirileceğini söyledi. Erdoğan "Bundan sonraki dönem icraatta da sıçrama dönemi olacaktır. Tempomuzu daha da yükselterek çalışmamızı sürdüreceğiz" dedi.

Kongrede AKP tüzüğü ve Merkez Karar Yönetim Kurulu (MKYK) da değişti. Genel Başkanlık görevini Erdoğan'a devreden Başbakan Binali Yıldırım'a, tüzüğe yeni eklenen genel başkanvekilliği görevi verildi.³¹¹

23 MAYIS 2017

BBC NEWS MANŞETİNDE YER ALAN HABER;

NURİYE GÜLMEN VE SEMİH ÖZAKÇA TUTUKLANDI

KHK ile ihraç edilen ve iki ayı aşkın süredir Ankara'da açlık grevi yapan eğitimciler Nuriye Gülmen ve Semih Özakça çıkarıldıkları mahkeme tarafından tutuklandı. Erken saatlerde, İstanbul'da Kadıköy ve Beşiktaş'ta, Ankara'da ise Sakarya Caddesi'nde Gülmen ve Özakça'nın gözaltına alınmasını protesto edenlere polis müdahale etti. Eğitimciler Pazar gecesi evlerine düzenlenen polis baskısıyla gözaltına alınmıştı. Gülmen ve Özakça mahkemeye sevk edildi .Gülmen ve Özakça'ya 'Kadere teslim olun, devlete güvenin' çağrısı.

14 HAZİRAN 2017

BBC NEWS MANŞETİNDE YER ALAN HABER;

CHP MİLLETVEKİLİ ENİS BERBEROĞLU TUTUKLANDI

MİT'e ait TIR'ların durdurulmasıyla ilgili görüntülere ilişkin davada, hakkında 25 yıl hapis cezası verilen CHP milletvekili Enis Berberoğlu tutuklandı. Berberoğlu Maltepe

³¹¹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39982063> (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2019)

Cezaevi'ne gönderildi. İstanbul'da görülen davaya sanıklar CHP Milletvekili Enis Berberoğlu ile gazeteci Erdem Gül katıldı. Ülke dışında bulunan Can Dündar ise duruşmada yer almadı.

Tutuklama kararı sonrası adliye koridorunda konuşan Berberoğlu, "Olmadık bir işten böyle bir mağduriyet yarattılar. Bunu yaratanlar utansın. Siz beni unutmayacaksınız, ben de sizi unutmayacağım" dedi.³¹²

15 HAZİRAN 2017

BBC NEWS MANŞETİNDE YER ALAN HABER;

CHP'NİN ANKARA'DAN İSTANBUL'A 'ADALET YÜRÜYÜŞÜ'NÜN İLK GÜNÜNDE NELER YAŞANDI?

CHP, Ankara'dan İstanbul'a 'Adalet Yürüyüşü'nü Güvenpark'tan başlattı.

Yürüyüş, CHP İstanbul Milletvekili Enis Berberoğlu'nun 25 yıl hapse mahkum edilip tutuklanmasını protesto etmek amacıyla yapılıyor.

Yürüyüşün ilk etabı sona erdi. CHP'liler Batıkent Hipodromu'na vardı.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, "Yürüyüşümüz bir şenlik. Adalet arıyoruz" dedi.

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin yürüyüş ile ilgili yorumu ise "masumane değil" oldu.

Başlıkları ile Adalet Yürüyüşü'ne dair fotoğraflı haberler ve gelişmeler paylaşıldı.³¹³

Adalet Yürüyüşü'nün gerçekleşme tarihine kadar ülkenin temel siyasal iklimine dair yaşanan gelişmeler elde edilen gazete manşetleri, yayınlanan haber içeriklerinden yola çıkarak görülmektedir ki, 15 Haziran 2017 Adalet Yürüyüşü'nün fikri temelleri yaşanan güncel ve siyasal olaylar sebebiyle yavaş yavaş birikmiş ve bir yerde Cumhuriyet Halk Partisi ülkenin adalet ve demokrasi kavramlarının eksik işlerliğini gözlemlemiş ve bu yaşananlara dur diyebilmek için yürüyüş eylemini gerçekleştirmiştir. 14 Haziran 2017 BBC

³¹² <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40277736> (Erişim Tarihi 03 Temmuz 2019)

³¹³ <https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-40285920> (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2019)

NEWS manşetinde yayınlanan, CHP milletvekili Enis Berberoğlu'nun tutuklanması haberi, Cumhuriyet Halk Partisi için birikimin taşmasına sebep olan son damla olmuştur.

Ülkenin genel siyasal iklimine ilişkin veriler, Adalet Yürüyüşü'nün gerçekleşmiş olduğu tarih aralığında, gazetelerin yayınladığı haberlerin ve manşetlerin incelenmesi ile elde edilmiştir. Türkiye genel siyasal iklimine ilişkin elde edilen bulgular, Adalet Yürüşü sonunda yapılan Maltepe Çağrısı ile örtüşür durumdadır. Kemal Kılıçdaroğlu, *Türkiye'nin içinde bulunduğu OHAL dönemi sebebiyle, adalet ve demokrasi kurumunun işlerliğini kaybettiğini ve OHAL uygulamalarının genel siyasal iklim göz önünde bulundurularak, tutuklanan gazeteciler, haklarında soruşturma başlatılan akademisyenler, terör saldırıları ve Enis Berberoğlu tutuklama kararı, tablosunu çizdiğini beyan etmektedir.* Bu ortaya çıkan tabloyu ise Adalet Yürüyüşü'ne en büyük adım olarak görmektedir.

3.2.2. Adalet Yürüyüşünün Sivil İtaatsizlik Bağlamında Değerlendirilmesi

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, 14 Haziran günü Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul milletvekili, gazeteci Enis Berberoğlu'nun 25 yıl hapis cezasına çarptırılması kararının akabinde, elinde Adalet yazılı bir pankart ile Güvenpark'tan yola çıkarak İstanbul'a kadar yürüyeceği kararını almış ve partililerle gerçekleştirdiği olağanüstü toplantı ile bunu bildirmiştir. Kılıçdaroğlu, partililerle yaptığı toplantıda adalet için tek başına yılmadan, adaleti bulana kadar yürüyeceği kararını açıklamıştır.³¹⁴

Cumhuriyet Halk Partisi tarihinin en hareketli ve en fikri temelli kararlarından birini alan Kemal Kılıçdaroğlu, Adalet için tek başına yürümek adına kararlıydı. 25 yıl hapis cezasına çarptırılan İstanbul CHP Milletvekili Enis Berberoğlu, Mit Tırları'nın durdurulmasına ilişkin görüntülerin ortaya çıktığı dava sonucu aldığı bu ceza ile, hali hazırda bir yıl gibi bir süre ile sürmekte olup, hak ihlallerine yol açan Olağanüstü Hal durumunun yarattığı bunalım ortamında Cumhuriyet Halk Partisi lideri için bardağı taşıran son damla olmaktadır.³¹⁵

Bu ülkeye cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının varlığını getirmiş ve sisteme yerleştirmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi, özgürlükçü düşünen, barışçıl yöntemlerle yönetilen, kısıtlamaların haksız yere konmadığı bir sistemde, egemenlik ve adalet

³¹⁴ Balbay, M. (2017). *Vicdanın Ayak Sesleri Yürüyüşü*. İstanbul: Halk Kitabevi. s. 14

³¹⁵ Cengiz, M. (2017). *Umut Hep Var*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi. s. 11-2

anlayışlarının çağdaş seviyelerle işlerlik göstermesini savunan öncü bir parti olarak³¹⁶ var olmuştur. Köklerinde var olan bu kavramları bir süredir ihlal eden bir sistemin, yönetimin ve yasanın varlığında şikayetçi olan Kemal Kılıçdaroğlu, bu yürüyüşün fikri temellerinin öncesinden atılmış olduğu noktasında açıklamalar yapmaktadır.

Kemal Kılıçdaroğlu söylemlerinde sürekli olarak vatandaşların isteklerine cevap verilebilmesinin olanaklı hale getirilmesi ve Türkiye yurttaşları arasında barışın kalıcılığını sağlama ve toplumsal yaşam ortamının huzurlu, eşit, haksızlıklarla mücadele eden bir iktidar ile düzen içine oturtulması durumunu yansıtır. Bu sebeple Adalet Yürüyüşü eyleminin gerçekleşiyor olmasının asıl amacı, iktidarın bu söylem ve isteklerin aksine adil ve adaletli olmaktan uzaklaşan tavırlarına tepki yansıtmak istemesi tutumudur.³¹⁷

Adalet Yürüyüşü'ne dair daha önce gerçekleştirilmesine yönelik bir girişimde bulunulmaması, bir anda böyle bir fikri temel ile oluşması ve tutuklama kararının ardından gerçekleşmesi bu yürüyüşün yalnızca Enis Berberoğlu için gerçekleşmediği, Enis Berberoğlu'nun bardağı taşıran son damla olduğu bunun arkasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun zamandır alınan kararlardan rahatsızlık duydukları saptanmaktadır.

Türkiye'nin her zaman yenilemeyi besleyebilen, tüm dış güçlerle daha sağlam başa çıkabilmesi adına kendi ile barışık bir sistem işlerliğini sağlamış, akıl ve verim ilkeleri ile büyümesini hızlandıran, emeğin her olgudan önce tutulduğu ve dünya karşısında başlı başına bir güç olarak kendi kişiliği ile sapasağlam durabilen³¹⁸ bir yapıda olmasının esas olduğu benimsenmesi sebebiyle yapılan haksızlıklar ve ya oluşan adaletsizlik ortamına Cumhuriyet Halk Partisi'nden sert cevaplar gelmektedir.

Adalet Yürüyüşü sivil itaatsizlik olgusunun unsuru olan yasalara aykırılık karinesi gereğince, eyleme başlamadan önce eylemin amacına yönelik olarak yapılmış olunan açıklamada, adalet kavramının, yasaca eksik kılındığını hatta adalet olgusunu sakatladığı gerekçesinin varlığı ortaya atılmaktadır. Ve Adalet Yürüyüşü belirtilen, adalet kavramı eksikliği, Enis Berberoğlu tutuklanma kararı, kapatılan Muhsin Yazıcıoğlu davası, liyakat sisteminin geri getirilmesi, haksız gazeteci tutuklanmaları, akademisyen soruşturmaları gibi gerekçelerden dolayı gerçekleştirilmiş olup, yasaya aykırı veya yasaca eksik kılınan

³¹⁶ Güvenc, N. (2002). *Yine, Yeni, Yeniden, CHP*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi. s. 252

³¹⁷ Ekşi, O ve Söyleşi, N. (2011). *Kemal Kılıçdaroğlu Türkiye'ye Sözüm Var*. İstanbul: Literatür Kitabevi. s. 65

³¹⁸ Cem, İ. (2011). *Soldaki Arayış*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s. 230

durumların varlığının tespiti sonucunda oluşması sebebiyle sivil itaatsizlik kavramının yasaya aykırılık unsuru ile örtüşmektedir.

Sivil itaatsizlik kavramının alenilik ve hesap verilebilirlik unsuru göz önünde bulundurulduğunda, Adalet Yürüyüşü'nün yeterli sayıda kitle ile birlikte, tüm basın organları ve kitle iletişim araçlarının sonuna kadar kullanılması durumu saptanmıştır. (1 milyon 600 bin kişilik vatandaş bir araya yürüyüş için toplanmıştır.) Adalet Yürüyüşü eylemi gerçekleşmeye başlayacağı andan itibaren savunulan amaçlar, görülüyor ki eylem bitimine kadar aynı kararlılıkla savunulmuştur. Buradan hareketle Adalet Yürüyüşü sivil itaatsizlik kavramının alenilik ve hesap verilebilirlik unsuruna uyumluluk gösteriyor diyebilmekteyiz.

Adalet Yürüyüşü sivil itaatsizlik kavramının politik sorumluluğun üstlenilmesi ve cezai sorumluluğun kabul edilmesi unsuru bağlamında, Yürüyüş hareketi başında açıklaması yapılmış olan “adalet” kavramı ve toplumun bir arada eşit ve barışçıl bir şekilde yaşaması, haklarını savunması, fikirlerini özgür bir platformda sunabilmesi amacına ilişkin gerçekleştirildiği savunulan hedef eylem politik sorumluluktan kaçmamıştır. Gerçekleştirilen eylem ve hedef eylemin amaçları yürüyüş sonunda da inkâr edilmemiştir. Yürüyüş başlama kararı açıklanma aşaması, yürüyüş devam ederken ki süreç ve devamında Kemal Kılıçdaroğlu, her türlü hukuki ve cezai sorumluluktan kaçmayacağını belirtmiş ve adalet için her zaman yürüyeceğini dile getirmiştir. Bunun sonucunda Adalet Yürüyüşü'nün sivil itaatsizlik kavramı olan politik sorumluluğun üstlenilmesi ve cezai sorumluluğun kabul edilmesi unsuruna aykırılık göstermemektedir.

Sivil itaatsizlik kavramının en önemli done unsuru olan şiddetin reddedilmesi, Adalet Yürüyüşü incelemelerinde görülüyor ki, Kemal Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşü'nü gerçekleştirmesinin en büyük amacı olan adalet ve birleştirici düşüncesi sebebi ile örtüşür şekilde yalnızca yürüme eylemi gerçekleştirmiş ve asla şiddet içeren argümanlara ve fiili eylemlere başvurmamıştır. Yürüyüş esnası sırasında eyleme katılan kitleye karşı gerçekleştirilen şiddet içerikli protestolara ve yürüyüşe yönelik düzenlenen saldırıya karşı tepki gösterilmemiştir. Bu argümanlar sayesinde Adalet Yürüyüşü'nün şiddetsiz bir eylem olduğu yorumlaması yapılabilmektedir.

Sivil itaatsizlik kavramının, ortak adalet anlayışına ve kamu vicdanına bir çağrı unsuruna yönelik varlığının Adalet Yürüyüşü'nde ki izleri adalet anlayışının hem ortaklık

hem de başta bireysellik olgularını bünyesinde barındırması haklar arasındaki eşitliklerden doğmakta olup, eşit olarak temsil edilmelerini, haklarını savunuşlarını eşit şartların temellendiği bir platformda yapacak olmaları ve adaleti anlamalarını kendi haklarını savunuş biçimleri ile anlamlandırmalarını içeren bir durumdadır. Ortak adalet duygusuna hizmet edildiği tüm yürüyüş sırasında savunulan ve ilk amacın adalet olduğu yürüyüş, kamu vicdanını adalet arama çağrısı noktasında harekete geçirmek için yapılmıştır. Adalet Yürüyüşü bu bağlamda ortak adalet anlayışına hizmet etmesi ve kamu vicdanına yönelik bir çağrı olması unsurunu taşıması sebebiyle sivil itaatsizlik kavramının bu unsuruna uygunluk göstermektedir.

Adalet Yürüşü'ne dair sivil itaatsizlik kavramının tekil haksızlıklara karşı ortak eylem unsuru incelendiğine, Kemal Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşü adına hareket noktası niteliğinde yapılan hedef eylem açıklamasını Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Milletvekili Enis Berberoğlu'nun tutuklanması başlığı ile gerçekleştirmiş olsa da tutuklanan gazeteciler ve haklarında soruşturma başlatılan akademisyenler ve yasanın adalet kavramına yönelik boşluğundan hareket ederek , eylemi adına 80 milyon için ortak adalet çağrısı yapmaktadır. Bu denli çoğunluğu kapsayıcı ve amacının tekil bir haksızlığa karşı gerçekleşmiş ortak bir eylem olması durumunu gösteriyor olması Adalet Yürüyüşü'nün sivil itaatsizliğe yönelik ortak eylem unsuru ile örtüşme sağladığı görülmektedir.

Sivil itaatsizlik kavramının eylem ve haksızlık arasında makul ilişki kıstası unsuru gereğince, Adalet Yürüyüşü, yasanın adalet duygusuna aykırı davranması amacıyla gerçekleştirildiği savunulan yürüyüş eylemi, savunulan amaç için kamu vicdanına yönelik çağrı gerçekleştirmek adına toplu bir yürüyüş hakkını kullanması sebebiyle, eylem ve var olduğu savunulan haksızlık arasında tutarlı bir ilişki saptanmaktadır.

Sivil itaatsizlik kavramının haksızlıklarla ilgili çifte standart kullanılmaması unsuruna ilişkin gerekçeler incelendiğinde, Adalet Yürüyüşü'nün adalet kavramının eksikliğine yönelik yapılmış bir eylem oluşu ve başka bir hak alanını ihlal etmemesi durumu, Adalet Yürüyüşü eylemi için ortaya atılan haksızlık adına fikri temel ve pratik olgular meydana getirilmiştir, başka bir hak alanı ihlal edilmemiştir. Bu nedenle Adalet Yürüyüşü eyleminde sivil itaatsizlik kavramının çifte standart kullanılamaz ibaresine uyulmuştur.

Bu bölümde Adalet Yürüyüşü'nün sivil itaatsizlik bağlamında değerlendirilmesine ilişkin olarak, sivil itaatsizlik olgusunun unsurlarına yönelik verilerin, Adalet Yürüyüşü'nde uygulama alanı bulabilme durumunun olup olmaması değerlendirmesi yapılmakla birlikte, Adalet Yürüyüşü adına bir sivil itaatsizlik eylemi midir sorusuna cevap bulma tekniği olarak kullanılan, farklı partilerden, parti yöneticileri ile yapılmış olan mülakat görüşmeleri sonrasında elde edilen verilerden yararlanılarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkan Yardımcısı, İzmir Milletvekili Avukat Hamza Dağ' ın 1 Mart 2019 tarihinde yapılan görüşmede yöneltilen sorulara ilişkin verdiği cevaplar;

Gerçekleştirilen Adalet Yürüyüşü ile ilgili yöneltilen Adalet Yürüyüşü'nün gerek amaca uygunluk gerek ise sonucu ile ilgili genel düşünleriniz nelerdir?

Öncelikle bir yürüyüşün adını adalet olarak isimlendirmek, o yürüyüşün amacının adaleti tesis etmek olduğu anlamına gelmez. Sözde adalet yürüyüşünün amacı da adaleti tesis etmek değildir. Hatta tam tersi yargının içine sızmış bir terör örgütünün yaptığı operasyona destek olanların tutuklanmasına binaen yapılan bir eylemdir. Yapılan bu kumpasın amacı devletimizi uluslararası alanda zor durumda bırakmak, devletin mahrem bilgilerini sızdırmak ve bir algı oluşturmaktır. CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu'nun bu kumpasın içindekileri savunması, yani suç işleyenleri savunması; adalet arayışının göstergesi değil, siyasi bir rant sağlama maksadı ve dönemin politik koşullarını düşündüğümüzde Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanlığını sağlama alma arzusu taşıyan bir duruştur. Sonucuna baktığımızda bu yürüyüşün ne CHP ne de ülkemiz için elle tutulur somut bir faydası olmamıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi adına siyasi parti yöneticisinin, yöneltilen mülakat sorularına verdiği cevaplara ilişkin genel değerlendirmeler şu yöndedir;

Adalet Yürüyüşü'nün, adalet kavramını savunmadığını aksine siyasi rant sağlamak için bu yürüyüşün düzenlendiğini dile getirilmektedir. Fakat yürüyüşün, düzenlendiği süre boyunca sivil itaatsizlik unsur ve özelliklerine uygun hareket edildiği görülmektedir. Ve yürüyüş, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu tarafından gerçekleştirilmiş olsa da, partiye ilişkin hiçbir slogan, söylem ve pankartlara izin verilmemiştir. Hak Hukuk Adalet içerikli pankartlar dışında bir materyal kullanılmamış, Türk Bayrağı dışında parti ile alakalı bir bayrağın açılmasına izin verilmemiştir. Adalet Yürüyüşü ve Tuz Yürüşü'ne ilişkin hiçbir

benzerliğin olmadığı dile getirilmiştir. Bu noktada Tuz Yürüyüşü bir bağımsızlık mücadelesi için gerçekleşmiştir. Adalet Yürüyüşü ise ülkede adalet ve demokrasi kavramlarının işlerlik kazanması, hak kavramının, “herkese eşit hak” mottosu ile gerçekleşmesi gerektiği savunularak yapılmıştır. Fakat her iki yürüyüşte de öncülerin arkasından gelen kitleler, halkın içinden ve halkın ta kendisidir. Bu bağlamda sivil itaatsizlik adına gerçekleştirilen her eylem ortak adalet duygusu ile yapılır. Ve her sivil itaatsizlik eylemi kapsayıcı ve bütünleyicidir. Bu bağlamda, yürüyüşler makul sayıda bir kitle ile gerçekleşmiş ve şiddetten uzak kalmayı başararak, halktan herkes ile gerçekleştirilmiştir. Adalet Yürüyüşü’nün sivil itaatsizlik olarak değerlendirilemeyeceğinden bahseden Adalet ve Kalkınma Partisi siyasi temsilcisi, bunu hiçbir yasal yol denemeden yürüyüşe başlanması doğrultusunda dile getirmiştir. Çalışmanın içerisinde farklılık olarak bahsettiğimiz konu ile bağlantılı olarak, evet Adalet Yürüyüşü haksızlık olarak değerlendirdikleri karara karşı tüm yasal yolları denemeden bu yola çıkmıştır. Fakat sivil itaatsizlik kavramı ile birkaç yönden uyuşmuyor olması genel olarak yürüyüşün sivil itaatsizlik olgusu ile ilintili olmadığı yargısına varmamızı sağlamaz.

Çoğunluğun kanaati noktasında örnek eylem olarak yorumlanan ve Adalet Yürüyüşü ’ne gerek aktörleri açısından gerek olayın oluşu ve oluşumu açısından benzer görülen Tuz Yürüyüşü ile bağlantılı olarak siz iki eylem için karşılaştırma noktasında ne yorum yaparsınız?

Gandhi Tuz Yürüyüşünü emperyalizme karşı gerçekleştirmişti. İngilizlerin Hindistan’daki emellerine karşı çıkararak dünya tarihine geçen bir sivil itaatsizlik örneği göstermişti. Sözde adalet yürüyüşünü Gandhi’nin Tuz yürüyüşüne benzetmek ancak analiz etme yetisinin eksikliğinden kaynaklanan bir şeydir. Kılıçdaroğlu emperyalizme karşı veya adaletsizliğe karşı yürümedi. Bir kumpas sonucu, emperyalistlerin maşası olmuş terör örgütünün yapmış olduğu kumpasın bir parçası olan CHP’li milletvekilini savunmak için bu yürüyüşü başlattı.

Yürüyüşe destek verenlere baktığımızda HDP’lileri ve FETÖ’cülerini görmekteyiz. Aslında dünya görüşü olarak birbirinden çok farklı olan bu grupların bir araya gelebilmesi farklı bir amaçlarının olduğunun açık bir göstergesidir.

Sivil itaatsizlik alt yapısında sizin değerli fikirleriniz Adalet Yürüyüşü ile ilgili neler olur?

Sivil itaatsizlik, temelde, haksız bir uygulamaya karşı tüm yasal yollar denendikten sonra sonuç alınamaması durumunda yapılan eylemin adıdır. Adalet yürüyüşü bu tanıma uymamaktadır. Ana muhalefet partisinin Genel Başkan'ı Kemal Kılıçdaroğlu sözüm ona gördüğü bir haksızlık karşısında yollara dökülmek yerine daha sağlıklı yollar deneyebilirdi. Adalet noktasında bir eksiklik düşüncesi varsa bu düşüncesini Meclis'e, Adalet Bakanlığı'na taşıyabilir, Başbakanla ve Cumhurbaşkanıyla somut örnekler üzerinden görüşme yapabilirdi. Ancak MİT TIR'larından dokunulmazlığı kaldırılmış milletvekili Enis Berberoğlu'nun tutuklanmasından sonra bu kararların alınması samimiyetten uzaktır. Kılıçdaroğlu'nun eylemi için sivil itaatsizlik değil, popülizm demek uygun bir terim olacaktır.³¹⁹

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Sekreter Yardımcısı, Milliyetçi Hareket Partisi Merkez Yönetim Kurulu Üyesi Kadir Şekerci'nin 27 Şubat 2019 tarihinde yapılan görüşmede yöneltilen sorulara ilişkin verdiği cevaplar;

Gerçekleştirilen Adalet Yürüyüşü ile ilgili yöneltilen Adalet Yürüyüşü'nün gerek amaca uygunluk gerek ise sonucu ile ilgili genel düşünleriniz nelerdir?

Biliyorsunuz CHP Genel Başkanı, MİT TIR'ları davasında 'casusluk'la suçlanan CHP İstanbul Milletvekili Enis Berberoğlu'nun 25 yıla mahkum tutuklanmasının ardından bu yürüyüşe başladı. Bu sözde yürüyüşü değerlendirirken öncelikle büyük resme bakmak gerekir. Biraz geri gittiğinizde Türkiye; Gezi olayları, FETÖ'nün operasyonlarını yaşamış ve ardından 15 Temmuz'da büyük bir kalkışmaya sahne olmuştur. Darbeye geçit vermeyen yüzlerce insan şehit edilmiş, okyanus ötesinin desteğini alan bir örgütün hain planları sonuç vermemiştir. İşte bu nedenle sözde 'Adalet' yürüyüşününün hangi amaçlara hizmet ettiğini sorgulamak gerekmektedir. Genel Başkanımız o dönem durumu yaptığı açıklamalarda aslında çok güzel özetlemiş ve gerekli uyarıları yapmıştır. MHP Lideri, "Türkiye, bitmek bilmeyen saldırıların, derin komploların, ayak oyunlarının, dahası maskeli operasyonların çok açık hedef ülkesidir." Diyerek az önce söz ettiğim büyük fotoğrafı ortaya koymuştur. Liderimiz sorunuza aslında şu açıklamalarıyla da tam olarak yanıt vermiştir:

³¹⁹ Hamza Dağ (e-posta, 1 Mart 2019) .

“CHP Genel Başkanı, bugün Ankara Güvenpark’tan başlayıp İstanbul Maltepe’ye kadar sürecek bir adalet yürüyüşü başlatmıştır. Atalarımız boşuna söylememiş: Akılsız başın cezasını ayaklar çekermiş! Adalet yolda bulacağımız kayıp eşya, yürürken ayağımıza takılacak bir gömü değildir. Bunu bilmemek ise cehalettir. CHP, adalet diyerek anarşiye göz kırpmakta, uluslararası topluma dikta duyurusunda bulunarak demokrasiye kast etmenin çabasıdadır. Adaletsizlikler battıya haksız ithamlarla ülkemizi ispiyonlamakla çözülemeyecektir. Adalet Ankara-İstanbul arasındaki uzun yolda değil; bizzat milletimizin müşfik ve muhteşem iradesinde, Türk devletinin ruh kökündedir. Sandıkta sonuç alamayanların sokağa çıkması, demokrasiden umudunu kesenlerin uygun adımlarla yürüyüşe geçmesi ısmarlama projedir. 15 Temmuz’da doğan milli mukavemeti yıkmak, parlayan millet direncini kırmak ve rövanşını almak için bugünkü yürüyüş kurgulanmıştır. 15 Temmuz’u unutturup 20 Temmuz darbesi uyduran, kontrollü darbe ödevini karanlık odaklardan alanlar kurulmuş ve yola bırakılmışlardır. Bugün yola çıkmak 15 Temmuz FETÖ ihanetine sünger çekmek, hatta alttan alta destek vermek, şehedaya bir kez daha kıymak demektir.”

Müsaade ederseniz liderimizin konuyla ilgili açıklamasına bir de ek yapmak istiyorum. MHP Lideri, yürüyüşü değerlendirirken, “ Gün geçmiyor ki, milletimizi kaygıya sevk eden, karamsarlığa iten olaylar vasat bulmasın! Kriz tetikçileri faal, kaos heveslileri faaliyette... Buna Göre Kadri Enis Berberoğlu 25 yıla mahkûm edilmiştir. Bu kararın hitamında CHP aceleyle ayağa kalkmış, önyargıyla kıyameti koparmıştır. Halbuki İstanbul 14.Ağır Ceza Mahkemesi’nin açıkladığı hüküm kesin olmayıp, hukuki yollar kapanmış ve tükenmiş değildir. İstinaf mahkemelerinden Yargıtay’a kadar hukuki müracaatlar mümkün ve meşru yoldur...” demişti.

Ayrıca şu uyarıları da yapmıştır: “Provokatörler devrede, karıştıracı ve nifak saçan mihraklar yerli işbirlikçileri eliyle kuyruktadır. Herkesin yasalar içinde, demokratik adap ve ahlak çerçevesinde toplanma,haberleşme, ifade, yürüme özgürlüğü vardır ve bunlar savunulmalıdır. Eskiye nazaran yollar yürümek için oldukça kullanışlıdır. Üstelik yol kenarları dinlenme tesisleriyle doludur. Ama yolda adalet yoktur. Ankara’dan İstanbul’a adalet için yürümeye kalkan Sayın Kılıçdaroğlu ya kullanılmakta ya da ülkemize kurulan tuzağın aktif katılımcısıdır. Adalet yürümekle değil, yüksek bir ahlak, yüce bir gönül eşliğinde ancak ve öncelikle vicdanlarda tecelli ve temerküz edecektir. Sokağa oynamak,

adalet bahanesiyle pusuda ve ihtiyatta bekleyen bazı mihraklara el sallamak Türkiye'nin mahvına destek vermek, göz yummaktır."

Kısaca özetlersek sorunuzda geçen 'Amaç' bölümü en hafif tabiriyle gerçekten soru işaretleriyle doludur, bir ihanetin izlerini taşımaktadır. Sonucuna gelince; Yargı Genel Başkanımızın ifade ettiği gibi bir süre zaten kararını vermiş ve Berberoğlu'nu serbest bırakmıştır.

Ve hem MHP Liderinin hem de Devlet yöneticilerinin sağduyusu sayesinde bu tahrik edici eylem bir sonuca –Allaha şükür- ulaşmamıştır. Bu yürüyüşün amacı da hedefi de "Tuzak"tır.

Çoğunluğun kanaati noktasında örnek eylem olarak yorumlanan ve Adalet Yürüyüşü'ne gerek aktörleri açısından gerek olayın oluşu ve oluşumu açısından benzer görülen Tuz yürüyüşü ile bağlantılı olarak siz iki eylem için karşılaştırma noktasında ne yorum yaparsınız?

Öncelikle "Örnek eylem" ifadesine katılmıyoruz. Çünkü bu ifade de gizli bir övgü sezilmektedir. Türkiye'yi farklı kaotik durumlara çekebilecek, en ufak bir kıskırtmanın nasıl sonuçlar doğuracağı ortada olan böylesine bir eylemin ve 'Örnek' ifadesinin aynı cümlede yer alması söz konusu değildir. Söz ettiğiniz Tuz yürüyüşünün şartları ile sözde adalet yürüyüşünün kıyaslanması büyük talihsizliktir. Gandhi; ömrü boyunca ırkçılıkla mücadele edip Hindistan'ın bağımsızlığını kazanması için uğraşan bir isimdir. Ghandi'nin o dönem çıktığı yol ve ülkesinin o dönemki durumuyla Türkiye'yi kıyaslamak, iki eylemi birbirine karıştırmak sadece aradaki zaman açısından değil içerik açısından da büyük talihsizliktir. Birinde emperyalist güçlere, ülkesinin kanını emen İngiltere'ye karşı çıkan, halkı için canından vazgeçen, o dönemde İngiltere'nin koyduğu yasaları delerek halkını bağımsızlık için harekete geçirmeye çalışan bir lider yani Gandhi vardır. Sözde adalet yürüyüşünde ise size göre ülkesini kime veya hangi ülkelere karşı savunan, hangi vatandaşının hakkını savunan, hangi milli birlik ve beraberliği düşünen bir figür bulunmaktadır? Hatta tam tersine ülkesini bırakın savunmayı ateşe atmayı göze alma pahasına, o emperyalist tuzaklara alet olan bir figür bulunmaktadır. Gezi'yi, 15 Temmuz'u yok farz eden, Türkiye'nin böylesi zor günlerinde, küçücük bir alevle yangın çıkma ihtimali orada dururken ve bunu aç gözlerle bekleyenler bulunurken; sözde adalet yürüyüşü kime hizmet

etmektedir? Gandhi'nin yola çıkma amacıyla böylesi bir kafanın karşılaştırılması abesle iştir. İştir.

Sivil itaatsizlik altyapısında sizin değerli fikirleriniz Adalet Yürüyüşü ile ilgili neler olur?

Bunu yani 'Sivil itaatsizlik' ifadesini sözde adalet yürüyüşü için kullananları da art niyetli buluyoruz. Sivil itaatsizlikten anlaşılan nedir? Bu ifadeyi ortaya atan Henry David Thoreau'un öngörülerini ve kavramın içeriğini uzun uzadıya tartışabiliriz ancak bu oldukça akademik bir tartışmaya döner. Kısaca az önce ifade ettiğim gibi; bu tür kavramlarla, yapılan hareketin tuzak kokan içeriğini kamuoyuna bambaşka göstermeye çalışmak boşunadır. Bu ifade art niyetin süslü maskesinden başka bir şey değildir. Dünyada sivil itaatsizlik olarak tanımlanan bazı olaylara baktığınızda arada devasa farklılıkların ve hedeflerin olduğu apaçık ortadadır. Örneğin Martin Luther King'in dünya kamuoyunda sivil itaatsizlik olarak tanımlanan ve ırkçılığa karşı yapılan eyleminin sözde adalet yürüyüşü ile ne gibi bir alakası olabilir? Bu kavramın içinde şiddet yoktur ve yasaların artık tamamen son noktayı koyduğu yerde uygulanmaktadır. Burada hangi mahkeme bitmiştir ve hangi sonuç alınmıştır ki yola çıkmıştır? Ayrıca bu eylem çimize kardeş kavgası sokmaya çalışan, toplumu kutuplaştıran, birbirine düşürmeye çalışanların ekmeğine yağ sürmeyecek midir? CHP Genel Başkanına bir meczup çıkıp taş atsaydı sonu ne olurdu düşünebiliyor musunuz? Hatta daha doğrusu CHP Genel Başkanı bu seçeneği düşünmeyecek kadar iyi niyetli midir? Bu olacak şey midir? Demek ki sivil itaatsizlik anlamında bile bakınca bu eylemin şiddet doğurmayacağını söylemek naifliktir. Bu eylemi Dünyada pozitif algı yaratmış bir kavramın altına sokup sonra da kamuoyuna yutturmaya çalışmak toplumun belli bir kesimini buna ikna etmek tam anlamıyla kasıtlı, hileli ve tuzaklı bir yöntemdir. Sivil itaatsizlik adı üstünde başkaldırma ve birilerine hizmet için ülkeyi kaosa süreklemenin adı olabilir.³²⁰

Saadet Partisi İstanbul Milletvekili Nazır Cihangir İslam'ın Adalet Yürüyüşüne yönelik düşünceleri belirtildiği şekilde sunulmuştur.

Adalet Yürüyüşü sadece Türkiye'nin değil Dünyanın en büyük ve en seçkin eylemlerinden biridir.

³²⁰ Kadir Şekerci (Görüşme 27 Şubat 2019)

Amaç genelde Hak İhlalleri ve Hukuksuzluğun Sayın Enis Berberoğlu'nun tutuklanması özelinde protesto edilmesi ve yönetimin baskıcı tutumuna dikkat çekilmesiydi. Yirmibeş gün sürdü ve bu süre içerisinde, Ramazan Bayramı da dahil olmak üzere, Türkiye'nin gündemini belirledi. Amaç yapılan hukuksuzluğun önüne set çekmekti. Bir anlamda sokağı şiddet kullanmaksızın meşru bir hak arama zemini olarak masaya sürmekti. Kanaatimce kısmen de olsa amacına erişti.

Yedi Şubat 2017'de yayımlanan 686 numaralı KHK'ye çok ciddi bir tepki gelmişti. Üç ay sonra da böyle bir yürüyüşün gerçekleşmesi en azından daha kapsamlı bir takım kayımların önüne geçmiş olabilir. Finaldeki miting de kanaatimce çok önemliydi.

Maltepe'de iki milyon kişi toplandı. İki milyon rakamı önemli ama daha önemlisi bu kalabalığın "heterojen bir kitle" olmasıdır. Sayın Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşü'nü bir CHP eylemi olarak başlatmadı. Yürüyüşte CHP simgeleri de kullanılmadı. Tek slogan "HAK, HUKUK, ADALET" sloganıydı. Bu durum çok farklı kesimlerden insanların eylemi sahiplenmesine yol açtı. Kişisel kanaatim "farklı kesimlerden insanların ortak duygular taşıması" durumu daha önce Gezi'de, 15 Temmuz akşamı ilk saatlerde sokağa çıkanlarda, KHK'lara karşı gelişen tepkilerde filizlendi; 16 Nisan 2017 referandumunda kaynaşma "Hayır" bayrağı altında daha belirgin hale geldi, 24 Haziran 2018 Milletvekili Genel Seçimlerinde (eksik) bir ittifakla aleni bir duruma evrildi. HDP'nin dışarıda tutulması, nedenleri siyaseten tartışılabilir olsa da bu ittifakı eksik bırakmıştır. Şunu söylemek mümkündür: Adalet Yürüyüşü halkın % 85'inin desteğini almayı başarmış, sıfır şiddet anlayışıyla barışçıl bir eylem olarak tamamlanmış, ancak ülkemizde yeşeren "yeni bir siyasi anlayışın katalizörü" olmuştur. (Yeni siyasi anlayış ilk olarak 16 Nisan 2017 referandumunda "Hayır" taraftarlarında kendini göstermiştir. Bu yeni siyaseti kimliklere değil prensiplere dayalı siyaset(ler) olarak tanımlamak mümkün. Hak, Adalet, Hukukun Üstünlüğü, Güçler Ayrılığı kavramlarını temele koyan bir siyaset.

Adalet Kurultayı 30 Ağustos'u da içine alan tarihlerde Çanakkale'de yapıldı ancak beklenen etkiyi gösteremedi. Kurultayın Kürt ayağı eksikti. Tabandan gelen heyetlerin buluşturulduğu, her bölgeden ve etnisiteden katılımcıların olduğu daha geniş bir kurultay yapılabilirdi. Bir anlamda temsil kabiliyeti tam olan bir Milli Kongre haline dönüşebilirdi. Etkisi çok daha büyük olabilirdi.

Adalet Yürüyüşü'nü Gandhian bir eylem olarak tanımlamak mümkündür. Barışçıldır, otoriteyi uyarıcı mahiyettedir, şiddet sıfırdır, (eğer polis müdahalesi olsaydı çatışmaya girmeyecek, cop yiyecek ancak kimseyi vermeden eyleme devam edecektik); toplumsal mutabakatı hedefler. İkisinde de sivil itaatsizlik asli unsurdur.

(Gezi Eylemleri kendisine nihai bir hedef belirleyememiş, bir bitiş tarihi tespit edememiş, provokasyonlara da gelebilmiştir. Eğer en başarılı olduğu noktada sonlandırılabilseydi kanaatimce iktidar üzerindeki "uyarı" etkisi çok daha kalıcı olabilirdi. Otorite ikinci bir Gezi olmaması için çok daha dikkatli olmak zorunda kalabilirdi. Ancak can kayıplarıyla, yaralanmalarla ve tatsız olaylarla sürmesi; otorite tarafından zor kullanılarak dağıtılması ikinci bir Gezi düşüncesini ortadan kaldırmıştır. Toplumun cesaretini kırmıştır.) Adalet yürüyüşü 25 gün süreyle gündem belirleme işini iktidardan almıştır. Kimsenin burnunun kanamadığı bu eylemin bıraktığı iz kanaatimce daha güçlüdür. Halkın nazarında meşru bir eylem olarak yerini almıştır.

Gandhi'nin 'avantajı' bir işgal gücü ile karşı karşıya olması ve bu konjonktürde eylemlerinin sonuçlarının hukuku da belirleyici mahiyet almasıdır. Adalet Yürüyüşü ise haksız uygulamaları olan seçilmiş bir iktidara karşı yapılmıştır, etki spektrumu Tuz Yürüyüşü'ne oranla dardır, hukuku belirleyici değil de siyaseti şekillendirici etkisi olduğu söylenebilir. Yeni siyasetin şekillenmesindeki katalizör rolü muhalefetin siyasetine aşama kaydettirmiştir.

Sayın Kemal Kılıçdaroğlu'nun "Adalet Yürüyüşü"ne çıkacağını 15 Haziran'ın ilk saatlerinde haberlerden öğrendim. Yürüyüş herkese açıktı, "herkes için adalet" yürüyüşüydü. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Bakanlar Kurulu imzasıyla yayımlanan 7 Şubat 2017 tarihli gece baskını KHK'sı ile dördüncü kez üniversiteden atılmıştum. İlk üçünü farklı anlayıştaki iktidarlar tarafından 90'lı yıllarda yaşadığım ihraçların dördüncüsünün sebebi, Barış İçin Akademisyenler imzacılarının gördükleri hukuk dışı muameleyi iktidara hatırlatan bildiriye koyduğum imzayı geri çekmemem de aralarında olmak üzere meslek hayatım boyunca insan hakları mücadelesini bırakmamamdı. İşkence karşıtlığı, başörtüsü yasaklarına direniş, Kürt kimliği meselesine dair çalışmalar... Galatasaray'da dört yıldız varsa benim de kariyerimde dört madalyam var.

Hem kişisel tarihimin hem de ülkenin getirildiği durum dikkate alındığında "Adalet Yürüyüşü"nü müthiş bir tercih olduğunu düşündüm. Kararı duymamın ardından tereddütsüz eve gittim, kamp çantamı hazırladım. Sabah 05.00 gibi yola çıktım ve hayatımda ilk defa CHP Genel Merkezi'ne gittim, bilgi almaya... Her şey çok hızlı geliyordu, otobüslerdeki CHP yazıları sökülüyor yerini "adalet" kelimesi alıyordu. 11.00 gibi Kızılay Meydanı'na vardık, kısa bir açıklamadan sonra kalabalık yürümeye başladı.

İktidar çevreleri yürüyüşü küçümseyerek itibarsızlaştırmaya çalıştı. Daha sonra hakaretler sarf ettiler, tehditler yönelttiler... Şok yaratan sosyal hadiselerin tepkisel şemasını aynı ile gözleyebiliyorduk iktidar çevrelerinde, yollar ise bambaşkaıdı. Bize tezahürat yapan veya bizi seyreden insanların ancak yüzde biri veya ikisi olumsuz tepki veriyordu. Olumsuz toplumsal tepki yeterli düzeyde olmayınca Düzce'de kampımızın girişine hayvan gübresi bile döktü bir kendini bilmez, cevabını da sert bir şekilde yine Düzelilerden aldı.

Özetle...

Varlığın tümünü kuşatan "adalet" ilkesi ile yola çıktık. Tek kişinin burnunu kanatmadık, tek kişiye kötü bir söz söylemedik. Hakaret edenlerin yanından "selam" diyerek geçtik, taş atanlara gül attık. Arkamızda bir tane bile pet şişe bırakmadık. Girdiğimiz her yerden helalleşerek ayrıldık.

Söylemde, yöntemde ve eylemde mükemmeldik.

Gençliğimde tatil bitimlerinde hissettiklerimden çok farklı bir duygu bu. Daha da yoğun ve iç burkucu. İnanırdık ve yaptık. Birlikte yaptık. En önemlisi birlikte iyi bir şey yaptık. Kalbimizin sesini dinledikçe, çileyi-meşakkati göze aldıkça daha da mesafe alacağız. Başlangıçta çok önemseyerek istediğimiz şeyler, bu yolculuk sürdükçe, ulvi hedeflerini korudukça birer önemsiz detay haline gelirken bunların kendiliğinden ayağımıza geldiğini, bize sunulduğunu göreceğiz. İşte o zaman üstleneceğimiz sorumluluğa da hazırlayacak bu eylemler bizi.

Maltepe'ye varan hiç kimse Ankara'dan çıktığında olduğu kişi değil.

Adalet Yürüyüşü'nde hepimiz belli sırlara eriştik. Şimdi bize düşen bunun üzerine titremek ve elden kaçırmamak...³²¹

Adalet Yürüyüşü'nün sivil itaatsizlik bağlamında değerlendirilmesine ilişkin yaptığım çalışmada referans olarak kullanılmak üzere makamında beni kabul eden Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı, Ana Muhalefet Partisi Lideri ve Adalet Yürüyüşü'nün ilk adımını atan sivil itaatsizlik eylemcisi Kemal Kılıçdaroğlu ile 14 Şubat 2019 tarihinde gerçekleştirilen birebir mülakat, aşağıdaki konu başlıkları üzerinden soru cevap şeklinde cereyan etmiştir.

Sayın genel başkanım, yürüyüş kararının verilmesinde temel faktörleriniz ve yürüyüşe başladığınız anda ortaya koydunuğunuz hedefler nelerdi?

Enis Berberoğlu'nun haksız yere tutuklanmasından sonra oturup bir karar verdik, Merkez Yönetim Kurulu'nu olağanüstü toplantıya çağırdık. Bu haksız tutuklanmaya bir tepki göstermemiz gerektiğine karar verdik. Toplantı sırasında eyleme dair pek çok öneri geldi, sonrasında Ankara'dan İstanbul'a bir Adalet Yürüyüşü yapılmasını uygun gördük. Aynı gün akşam saatlerinde parti meclisini ve milletvekili arkadaşlarımızı davet ettik ve orada da bu konuyu tartıştık. Kesin kararı bağladığımız Adalet Yürüyüşü'nü kamuoyuna duyurmak kalmıştı. Hemen akabinde bir basın toplantısı gerçekleştirdik. Ve basın toplantısında, "Yarın sabah Güvenpark'tan başlayarak, İstanbul'a kadar Adalet Yürüyüşü'nü gerçekleştireceğim." açıklamasını yaptım. Tüm bunlar süratle gerçekleşmişti. Hemen oturup Adalet yazısı nasıl olmalı, pankartlar nasıl oluşturulmalı noktasında kararlar alındı. Ve pankartlarda Adalet yazısı dışında başka hiçbir içeriğe yer verilmeyeceği noktasında karar aldık. Ve ertesi gün Adalet Yürüyüşü'ne başladık...

Peki biz Adalet Yürüyüşü'ne hangi duygularla başladık. Dokunulmazlığı olan bir milletvekilinin haksız yere tutuklanması, gerçek bir olay gerekçe gösterilerek, Suriye'ye silah gönderilmesini dillendirdiği için, buna dair bilgileri, görüntüleri bir gazeteciye verdiği iddiası ile haksız yere tutuklanması çok önemli bir olaydı. Özgürlüklerin serpildiği 21. Yüzyılın Dünyasının'da gazeteci kökenli bir milletvekilinin tutuklanması önemli bir olaydı. Demokrasiyi savunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir şekliyle tepki vermesi gerekiyordu. Bu tepkiler demokratik ölçüler içinde, uzun sürede ve tüm dünyaya duyurulmayı amaçlar şekilde olmalıydı.

³²¹ Nazır Cihangir İslam (e-posta, 20 Şubat 2019)

Şüphesiz Adalet için yaptığınız çağrının temel kırılma noktası Enis Berberoğlu'nun tutuklama kararı idi. Fakat tutuklama öncesinde OHAL kararı, barış bildirisine imza atan akademisyenler, tutuklanan milletvekilleri, basın emekçileri ve bunların arkasındaki siyasi birtakım çatışmalar yargı bağımsızlığını derinden sarsan olaylar olarak ülkemizde cereyan etti. Bu süreçte asıl kırılma noktası ne oldu? Enis Berberoğlu tutuklama kararı söz konusu olmasaydı siyasal zemin ve kamuoyu adalete ilişkin yapılacak kitlesel eylemlerde bu denli hazırken Enis Berberoğlu tutuklama kararı hiç olmasa bu yürüyüşü göremeyecek miydik?

15 Temmuz darbe girişiminden sonra parlamentoda tüm siyasal partiler darbeye karşı ortak tavır takındılar ve ortak bildiri yayınladılar. 20 Temmuz' da gerçekleşen sivil darbe Olağanüstü Hal ilanında CHP parlamentoda hayır oyu kullandı. Binali Yıldırım ile gerçekleştirdiğim telefon görüşmesinde demokrasinin savunulmasının en çok Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakıştığını dile getirmiştım. Ama sonraki süreç 15 Temmuz darbe girişimi fırsat bilinerek özgürlüklere ciddi sınırlamalar getirildi. Gazeteciler, akademisyenler, avukatlar, sanatçılar toplumun hemen hemen her kesiminden insanlar, darbe girişimi gerekçesi ile iktidara muhalif olanların tamamının tutuklandığı, hapse atıldığı veya görevlerine son verildiği bir tablo ortaya çıktı. Biz bu tablonun yanlışlığını hep vurguladık. Fakat milletvekili tutuklanması bardağı taşıran son damlaydı ve demokrasi kan kaybetmekteydi. Adalet kurumu görevini yerine getiremiyor, siyasal iktidarın baskısı altında kaldığı, siyasal otorite talimatı ile yargının bir anlamda karar verdiğini ifade ettik. Ve Adalet Yürüyüşü'nü bu bağlamda gerçekleştirdik.

İnsanların kendi fikirlerini başkalarını rahatsız etmeden dile getirmeleri, kendilerini ifade ettikleri oranda az problemle karşılaşmaları sivil itaatsizlik kavramının temel niteliklerindedir. Bu bağlamda gerçekleştirilmiş olunan Adalet Yürüyüşü için Türkiye'de sivil itaatsizlik algısında sizce nerededir?

Sivil itaatsizlik olgusu, demokrasinin geliştiği ülkelerde toplumun kendi duyguları ve beklentilerini ülkeyi yönetenlere duyurması noktasında çok önemli bir fırsattır. Demokrasinin geliştiği ülkelerde sivil itaatsizlik olgusu toplumun her kesimi tarafından kabul gören bir olaydır. Biz Adalet Yürüyüşü'nü gerçek bir sivil itaatsizlik eylemi olarak düşünüyoruz. Bir yürüyüş için izin alınması gerekiyordu evet ama bizim bunun için zamanımız yoktu. İzin alınarak yapılan bir yürüyüşün anlamı da yoktu. Mademki demokrasi de olması gereken düşüncüyü ifade özgürlüğü, demokraside var olan parlamenterin

dokunulmazlığının bir anlamda kaldırılarak hapse atılması, sanatçıların, akademisyenlerin ve gazetecilerin üzerinde baskı kurulması var ise bunun bir sivil itaatsizlik ile dünyaya duyurulması gerekiyordu. Bizde bir basın toplantısı ile bunu yaptık. Tek başıma yürüyeceğimi söyledim, eşim ve çocuklarımda eşlik etti. Recep Tayyip Erdoğan, bizim iznimle yürüyorlar, ifadesini kullanmıştı. Bizler bunun bir lütuf olmadığını, bunun bir demokratik hak olduğunu ve bu hakkı kullandığımızı ifade etmiştim. Bizim ülke demokrasi tarihimiz hem de dünya demokrasi tarihi açısından 25 günlük bir sivil itaatsizlik eylemini gerçekleştirdik. Toplumun her kesimini kucaklayarak bunu gerçekleştirdik.

Adalet Yürüyüşünü başlatırken tek başınaydınız, fakat vardığınız noktada arkanızda sizi anlayan, destek veren, ortak adalet duygusuna hizmet eden genç, yaşlı milyonlarca insan oradaydı. Siz yürüyüşte kendinizi koyduğunuz noktada adaleti arayan bir vatandaş mıydınız? Yoksa Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı olarak mı çıktınız yola?

Adaleti arayan bir kişi olarak tek başıma yürüyeceğimi belirtmiştim. Ama bir pozisyonum vardı CHP Genel Başkanıydım, adalet konusunda toplumun her kesiminin bir duyarlılığı var, o duygu yitirilirse düşünce özgürlüğü, düşünceyi ifade özgürlüğü ve insan haklarının temel koruyucusu olan adaleti korumak ve savunmak zorundaydım. Adaleti savunmak, adaletten yana olmak, toplum beklentilerine cevap vermek, 20 Temmuz sivil darbesi topluma bir korku gömleği giydirmişti, bundan kurtulmalı ve düşüncelerini daha özgürce ifade etmesi gerekiyordu. Bu sebeple Adalet Yürüyüşü tarihsel süreç içerisinde önemli bir yürüyüştür.

Çoğunluğun kanaati noktasında örnek eylem olarak yorumlanan ve Adalet Yürüyüşüne gerek aktörleri açısından gerek olayın oluşu ve oluşumu açısından benzer görülen Tuz Yürüyüşü ve Gandhi ile ilgili olarak siz ne söylersiniz? Siz bu iki örnek eylem için nasıl bir karşılaştırma yaparsınız?

Tuz Yürüyüşü Gandhi'nin Hindistan bağımsızlığı adına yaptığı bir yürüyüştür. Dünya siyasal tarihi içinde önemli bir noktadır. Gandhi'nin yürüyüşünün dünyada genel kabul görmesi çok önemlidir. Gandhi'nin tümüyle şiddetten arınmış bir adalet arayışı içinde olduğunu görüyoruz. Bizim yürüyüşümüzde de şiddet yoktu. Haksız protestolarla karşılaştık ama asla tepki göstermedik, gülümseyerek el salladık. Gandhi Hindistan'ın bağımsızlığını ön gören bir yürüyüş düzenlemiştir, bizim yürüyüşümüz bağımsızlık yürüyüşü değildi. Biz

Mustafa Kemal'in siyasal bağımsızlığı verdiği Türkiye'de yaşıyorduk. Bu Türkiye'nin ekonomik ve demokratik bağımsızlığının güçlenmesini arzulayan bir partiyiz. Demokrasi dünyada sürekli ilerleyen bir kavram iken demokrasideki kurumların ve demokratik anlayışların gerilemesine seyirci kalamazdık. Biz 15 Temmuz darbesine karşı geldik, 20 Temmuz sivil darbesini de kabul etmedik. Bir siyasal iktidarın darbe girişimini fırsat bilerek karşı darbe yapması, üniversiteleri, akademisyenleri, gazetecileri susturması ve geniş kitlelerin suskunluğa itilmesi kabul edilemezdi. Yürüyüşümüzün arkasındaki ana düşünce budur. Kendi siyasal bağımsızlığını koruyan Türkiye'nin demokratik standartlarını her alanda geliştirmesi lazımdır.

Hak Hukuk Adalet sloganı nasıl oluştu?

Hak, Hukuk, Adalet sloganı yürüyüş sırasında çıktı. Ve biz yürüyüş esnasında bu slogandan farklı bir slogan kullanılmayacağı kararını aldık. Toplumun her kesimine dalga dalga yayıldı. Haksızlıkla karşı karşıya gelen kitlelerde bu sloganı kullanmaya başladılar

Duvara karşı mottosu ile ilgili Kemal Kılıçdaroğlu'nun açıklamaları şunlardır;

Yürüyüş sırasında çok sayıda yerli ve yabancı gazeteciye açıklamalar yaptım. Bu yürüyüşten sonra ne olacak sorusu çok yöneltildi. Biz duvara karşı yürüyoruz. Duvara karşı yürüyoruz deyiminin ana unsurunu sivil toplum eylemi yaptığımız zaman, sivil itaatsizlik eylemi yaptığımız zaman, ülkeyi yönetenler demokrat iseler onlar ne istiyorlar diye düşünebilirler. Eylemi yapanlar ile yönetenler arasında bir diyalog gelişir. Bizim gibi demokrasi gelişmemiş, 20 Temmuz sivil darbesinden sonra demokratik özgürlük alanını kısıtlamış olan bir yönetimde ise sizin söylemlerinizi duvara çarpar ve geri döner. Karşınızda sizi dinleyecek bir yönetim yoktur. O nedenle biz geldik ve duvarın önündeyiz. Hedefimiz demokratik yöntemlerle bu duvarı yıkmaktır. Seçimler olacak, toplumun her kesimine cesaret vererek, demokrasi konusunda iş birliği yaparak o duvarı bir anlamda yıkmak hedefimiz olacaktır.³²²

3.2.3. Kılıçdaroğlu'nun Adalet Yürüyüşünde Üstlendiği Konum

Kemal Kılıçdaroğlu, 22 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleştirilen 33. Kurultay sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı seçilmiştir.³²³

³²² Kemal Kılıçdaroğlu (Görüşme, 14 Şubat 2019)

³²³ Özlü, T. (2015). *Kılıçdaroğlu'yla Dört Yıl 2010-2014 Y-CHP*. İstanbul: Kaynak Yayınları. s. 38

Daha önceleri 2009 yıllarında Türkiye'nin Gandhi'si olarak nitelendirilen Kemal Kılıçdaroğlu, bugün gerçekleştirmekte olduğu Adalet Yürüyüşü ile Gandhi'ye gerek aktör gerek eylem benzerliği daha çok konuşulan bir parti genel başkanı olmaktadır.³²⁴

Adalet Yürüyüşü'nde Kemal Kılıçdaroğlu'nun üstlendiği konuma yönelik, kendisinin eyleme ilişkin kararının ardından yola adaleti arayan bir insan olarak çıktığı fakat tabiki yola çıkarken Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı olduğunu unutmamış, olduğunu söylemektedir. Kemal Kılıçdaroğlu'nun 25 gün süren Adalet Yürüyüşü boyunca eylemde üstlendiği konuma dair bilgiler, eylem boyunca gerek Türkiye basını gerekse Dünya basınında yer alan demeçleri ve yürüyüşte sergilemiş olduğu tavır ve yaklaşımları ile incelenecektir. İncelemeye ilişkin bulgular, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı, Ana Muhalefet Partisi Lideri ve Adalet Yürüyüşü'nün ilk adımını atan sivil itaatsizlik eylemcisi Kemal Kılıçdaroğlu ile 14 Şubat 2019 tarihinde gerçekleştirilen birebir mülakat sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi arşivinden Okan Konuralp izni ile tarafıma bir örneği teslim edilen raporlardan elde edilmiştir.

15 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 1. Gün

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun, CHP İstanbul Milletvekili Enis Berberoğlu'nun tutuklanmasının ardından, Ankara Güvenpark'tan başlatacağı Adalet Yürüyüşü için Çukurambar'daki evinden ayrılırken, kendisini bekleyen gazetecilere yaptığı açıklamada şöyle konuştu:

"Sonuçta bu ülkede birlikte yaşayacaksak zorunlu olan adalet. Adaletin olmadığı bir yerde devlet de olmaz, adaletin olmadığı bir yerde insan da olmaz. O nedenle "Adalet Yürüyüşü"nü başlatıyoruz. Bugün yürüyeceğiz. Umuyorum vicdanları sağır olanlar bizim bu yürüyüşümüzün anlamını kavrarlar. Umuyorum vicdanları sağır olanlar bizim bu yürüyüşümüze, bizim sesimize, bizim sözümüze kulak verirler. Biz gerginlik istemiyoruz, biz kavga istemiyoruz. Biz birlikte beraber huzur içinde yaşamak istiyoruz. Biz mahkemelerde gazeteciler istemiyoruz. Biz hapishanelerde gazeteciler istemiyoruz. Biz hapishanelerde öğretim üyeleri istemiyoruz. Dolayısıyla bunlar bize acı veriyor ve bu acıyı sonlandırmamız gerekiyor. Söylemiştim, "Eğer bir bedel ödemek gerekiyorsa o bedeli önce ben ödeyeceğim" diye. Şimdi yürüyorum, yürüyeceğim İstanbul'da kadar. Bu son olmayacak. Bizim yürüyüşümüz bu ülkeye adalet gelinceye kadar devam edecek."

³²⁴ Kırdıra, Z. (2017). *Kemal Türkiye'nin Gandhi'si*. İstanbul: Siyah Beyaz Yayıncılık. s. 45

Genel Başkan Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşü 'nü gerçekleştirme amacının her daim adaleti aramak ve bulmak için olduğunu vurgulamıştır. Bu yürüyüşün çok öncesinden beri gerçekleştirilme fikrinin olduğunu da vurgulayan Kılıçdaroğlu, bardağı taşıran son noktanın artık ülkemizde adaletin giderek yok olmaya başlaması sebebiyle gerçekleştirildiğini de belirtmektedir.

Genel Başkan Kılıçdaroğlu, Ankara'dan İstanbul'a gerçekleştireceği "Adalet Yürüyüşü 'nün" başlangıç noktası olan Güvenpark'ta yaptığı konuşmada ülkemizde literatüre ve güncel sürece katkısı çok fazla olan gazetecilerin, siyasal düzen içinde yönetim çarkının işlerliğine, halkı temsil etme noktasında katkı sağlayan milletvekillerinin hapisanede olmasını istemediklerini ve tüm ülke düzen ve barış içinde yaşamak istediklerini vurgulamaktadır. Ve gelinen noktada vatandaşların ve toplumun bir dikta yönetimiyle karşı karşıya olduğunu konuşmasına eklemektedir.

Kılıçdaroğlu adaletin olmadığı bir ülkede yaşamak istemiyoruz diyerek, barış içinde yaşama gerekliliklerini vurgulamaktadır. Artık başka çare kalmadığını dile getiren genel başkan yürüyüşün başlaması gerektiğini belirterek, Adalet Yürüyüşü 'nün bu ülkeye ne olursa olsun barış ve adalet getireceğini söylemektedir. Adaletin gelişi adına ödenecek olan her bedele razı olduğunu dile getiren Kılıçdaroğlu ülke geleceği ve en önemlisi bu vatanın evlatlarının geleceği için mücadele edeceğini söylemektedir.

Genel Başkan Kılıçdaroğlu yürüyüşün hiçbir şekilde siyasal parti ve çıkarlar ile ilintili olmadığını dile getirerek tüm ülke vatandaşlarını yürüyüşe davet etmektedir. Adalet kavramının soylu bir kavram olduğunu söylerken, bu kavramın hakkının ülke yönetimi olarak verilemediğini ve gerekli görülenlerin yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yürüyüşün yargıyı, yargı bağımsızlığını ve en önemlisi adaleti savunacak bir yürüyüş olarak tanıtmaktadır.

Yapılan açıklamalardan sonra yürüyüş seyri devam ederken Kılıçdaroğlu sürekli olarak boşluk anlarında kısa demeçler vererek, yürüyüşe dair açıklamalar ve bilgilendirmeler yapmaktadır. Yürüyüş İstanbul güzergâhına doğru devam ederken Kılıçdaroğlu, Anadolu Ajansı muhabirine yaptığı açıklamada yürüyüş gayet güzel ve verimli ilerlediğini, yürümeye ve tüm Türkiye'ye mesaj vermeye devam edeceğini belirtti. Sözlerine adaleti herkes için istediğini belirterek, fedakârlıklarına her daim devam edeceğini söylemiştir.

Kemal Kılıçdaroğlu elinde taşıdığı ‘adalet’ yazılı pankartla Ankara Haber Ajansına yaptığı konuşmada;

“Eğer bu yürüyüş adaleti sağlayacaksa, eğer bu yürüyüş amacına ulaşacaksa yorulmaya değer, mücadele etmeye değer. Türkiye adalet ve demokrasi açısından son derece sıkıntılı bir süreci yaşıyor. Ben bu yürüyüşü başlatarak, sadece Türkiye’ye değer bütün dünyaya demokrasi ve adalet özlemimizi duyurmak istedim, sözlerini dile getirmiştir.

Kılıçdaroğlu, siyasal açıdan destekçileri bulunan ve güçlü olanların dışarıda özgür olduğunu, masum insanların, gazeteciler, akademisyenler ve hak aramak için grev yapanların ise hapse atılmalarını ve özgürlüklerinin ellerinden alınmasını kabul etmemekte ve çok kutsal olan adalet kavramının değerini derinleştirmek amacıyla ortak amacımız olarak görmemiz gereken Adalet Yürüyüşü ’nü sonuna kadar götürmekteyiz, demektedir.

Kılıçdaroğlu yürüyüşü devam ettirdiği sırada Gandhi ve onun gerçekleştirmiş olduğu Tuz Yürüyüşü ’ne değerinmekten kaçınmamıştır. Ve bu noktada iki yürüyüş adına bir benzerlik olduğu adına önem teşkil edecek cümleler sarf etmiştir. Gandhi nasıl ülkesi ve ülkesinin bağımsızlığı için yürüdüyse bizde ülkemiz için ve ülkemizde var olmasını istediğimiz adalet için yürümeye devam edeceğiz demiştir.

Yürüyüş esnasında elbette gerginlik arz eden durumlar da yaşanmaktadır. Yürüyüşe destek verenler kadar, karşı çıkanlar ve protesto edenlerde vardır. Kılıçdaroğlu asla yapılan saldırı ve protestolara karşı şiddet içeren bir cevap vermediklerini, hatta adalet için gerçekleştirdikleri yürüyüşü protesto edenler için de bir gün haksızlığa uğrarlarsa onlarında haklarını savunacaklarını dile getirmiştir. Yürüyüşün birinci günü sonunda toplam 21 kilometre yol kat edilmiştir. Kılıçdaroğlu’nun gerçekleştirmekte olduğu Adalet Yürüyüşü ’nün birinci günü adına genel hatları ile yapılan konuşmalar, yürüyüş adına belirtilen amaçlar ve yürüyüşün birinci günü süresince protestolara karşı verilen tepkiler için;

Adalet Yürüyüşü birinci günün sonunda yapılacak değerlendirmeler ışığında sivil itaatsizlik kavramına yönelik, Kılıçdaroğlu’nun açıklamalarında yer aldığı şekliyle, ülkede adalet kavramının eksikliği ve uygulanış biçimindeki hatalar sebebiyle bir araya geldikleri yönündeki açıklamalar neticesinde çıkar gözetmeyen bir eylemdir, ölçütüne uyum göstermektedir. Kapsayıcı ve tüm herkesi davet niteliği taşıyan Adalet Yürüyüşü, seslendiği kitle de sınırlama olmaması ve topluma yönelik bir proje olması sebebiyle, kolektif bir direniş eylemi olma ölçütüne de uyum sağlamaktadır. Yürüyüş esnasında, yürüyüşe yönelik

protesto eylemlerinde bulunanlara karşı ve yürüyüş bitene kadarki tüm süreçte asla şiddete başvurulmamış ve yürüyüş eylemi herkese saygı gösterme amacıyla gerçekleşmiştir. Bu da bizlere diğer ölçüt olan şiddetsiz bir eylem olma özelliğini desteklediğini ve başarabildiğini göstermektedir. Adalet Yürüyüşü başladığı andan itibaren her an insanların gözleri önünde, hatta insanlarla birlikte, basın organları ile iç içe gözler önünde yapılmıştır. Şeffaf bir eylemdir, ölçütünü bu hususta sağladığını görmekteyiz.³²⁵

16 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 2. Gün

Adalet Yürüyüşü 'nün ikinci gününde Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu, yürüyüşe başlamadan önce basın mensuplarına yapmış olduğu açıklamada, yürüyüşün verimli ve onları çok zorlamayan bir şekilde devam ettiğini, ayrıca basın aracılığıyla ve çevreden aldığı tepkilerin olumlu olduğunu dile getirmiştir. Bu olumlu tepkileri ise Türkiye'nin adalet duygusuna olan bağlılığı ve bu kavrama olan açlığının varlığı sebebine bağlamıştır.

Yürüyüşe dair gelen olumsuz tepki ve yorumlamalar için Kılıçdaroğlu, bütünleştirici açıklamalar yapmıştır. Olumsuz eleştirileri gerçekleştirenlerin de bir gün adalete ihtiyacı olacağını dile getirmiş ve yürüyüşlerinin yasal ölçüler doğrultusunda olması sebebiyle herhangi bir sorun teşkil etmediği yorumunu yapmıştır.

Yürüyüşün ikinci gününde Ankara Kazan ilçesinde yaptığı açıklama ile Kemal Kılıçdaroğlu, 15 Temmuz darbe girişiminin burada planlandığını söyleyerek, birçok şehidimiz ve gazilerimizin olduğu bu hain darbe girişiminin, demokrasiyi ve hakkını arayan halkımızın sokaklara çıkarak geri püskürttüğünü söylemiştir. Bizlere bugün neden sokağa çıkıyorsunuz? Diyenler, 15 Temmuz darbe girişimini halkın sokaklara dökülerek etkisiz hale getirdiğini ne ara unuttunuz, sözleri ile cevaplamıştır.

Yürüyüşün ikinci gününde Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanına, Demokratik Sol Parti Eski Genel Başkanı Zeki Sezer ve Gazeteci Yazar Hasan Cemal, eşlik etmiştir.

Yürüyüşün ikinci günü, Eryaman Hipodromdan başlayarak, Tema Lastiğe kadar devam etmiş ve 19 kilometre yol kat edilmiştir. Genel Başkan Kılıçdaroğlu, ikinci günü de ilk gün olduğu gibi aynı azim ve kararlılıkla yürüyüşlerine devam ettiklerini dile getirmiş ve

³²⁵ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

adım adım, karış karış, santim santim de olsa, adaleti bu topraklara yeniden serpiştireceklerini söylemiştir.³²⁶

17 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 3. Gün

Yürüyüşün üçüncü günü Tema Lastik Endüstri'den başlayarak, Kent Ormanı Mesire Yerine kadar 22 kilometre sürmüştür.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı yürüyüşün üçüncü gününe başlarken, basın mensuplarına, özellikle iktidar kesiminden gelen eleştirilere karşı saygıyla yaklaştıklarını, yürüyüşlerine dair amaca uygun hareket ettiklerini ve amaçlarını gerçekleştirmek adına duyarsız davranan kişi ve vicdanlara yönelik bir duyarlılık oluşabilme ihtimaline işaret etmiştir.

Konuşmasına devam ettiği sırada gelen bir habere dair yorumlamasını da şu şekilde yapmaktadır. Kadir Topbaş'ın damadı Ömer Faruk Kavurmacı'nın tekrar tutuklanması kararının çıkmasına yönelik, yargıda çifte standart olmaması gerektiğini ve asıl olanın yargısız tutuklanma olduğunu söylemektedir. Yargının tüm kararlarının doğru olmadığını, bu durumun çifte standart yarattığını ve toplumu ayrıştırma durumuna sürüklediğini belirtmiştir. Kesin mahkûmiyet kararı çıkmadığı sürece insanların tutuklanmalarını doğru bulmamaktadır.

Yapılan yürüyüşün adaletsizliğe uğrayanların yürüyüşü olduğunu, özellikle bu yürüyüşün demokrasi ve adalet mücadelesinin gurur timsali 15 Temmuz darbe girişiminde emek ve başarıları en büyük ölçüde olan şehitlerimizin, halkımızın ve gazilerimizin yürüyüşü olduğuna dikkat çekmektedir. Bu yürüyüşün bir siyasi, etnik ve inanç kimliği olmadığını vurgulayan Kılıçdaroğlu, yürüyüşün temel öznesinin insan olduğunu ve insanların da adalet istediklerini dile getirmektedir.

Yürüyüşün üçüncü gününe dair yapılan açıklamalar ışığında görmekteyiz ki, amaçla orantılı ve ölçülü bir şekilde şiddete yer verebilmesi, hatta hiçbir ölçüde yer vermediği gözlemlenmesi sebebiyle, sivil itaatsizlik kavramının öğelerine uygunluk göstermektedir, diyebilmekteyiz. Kişisel çıkar sağlama faydasının ötesinde toplumsal fayda ve toplumun çıkar ve amaçlarına yönelme durumunu savunduğu, açıklamalarında yer alan Kılıçdaroğlu,

³²⁶ Kahraman, C. (ed.). (2017). *Hak, Hukuk, Adalet Yolunda Onurlu Yürüyüş*. Ankara: İktisat Matbaası. s.18-19-20

bu noktada yargıda çifte standart olmaması gerektiğini, yargının tüm kararlarının doğru olmadığını ve çifte standart durumunun toplumu ayırıştıracağını söylemektedir.³²⁷

18 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 4. Gün

Adalet Yürüyüşü ‘nün dördüncü günü, Kent Orman Mesire Alanından başlayarak, Kızılcahamam Orman Çiftliğine kadar devam etmiş ve 18 kilometre sürmüştür. Yürüyüşe Muharrem İnce ve Zülfü Livaneli katılım sağlamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kılıçdaroğlu, yürüyüşleri devam ederken asla kimseyi rahatsız etmediklerini, gelen tepki ve eleştirilere yanıt verdiklerini dile getirmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Kemal Kılıçdaroğlu’na yönelik yaptığı “Yargı yarın sizi de bir yere çağırırsa şaşmayın ”açıklamasına 20 Temmuz darbecisi ifadesini kullanarak, “Yargıyla bizi tehdit etmek istiyorlar. Bizi tahrik etmek istiyorlar” cevabını veren Kılıçdaroğlu, bu ülkede darbecilerin neler yaptıklarını çok iyi biliyoruz Biz bu ülkede darbecilerin, yaşadığı dönemleri anlatıyorum, 70’lerde ne yaptılar, 80’lerde ne yaptılar, 2017’lerde ne yaptılar, bunların hepsini biliyoruz. Darbeciler tarihin karanlık sayfalarında yer almıştır, mücadele edenler de tarihin ak sayfalarında yer almıştır. Bu kadar eleştiriyorlar, ama şu sözü kullanamıyorlar; "Ya bizim ülkemizde adalet var kardeşim, niye yürüyorsunuz" diyemiyorlar. Çünkü onlar da gayet iyi biliyorlar ki adalet yok! Peki, bu söylemlerin kaynağı nedir? Acizlik ve zavallılık. Adalet için yürüyoruz biz, adalete karşı değil. Ben yine bu 20 Temmuz Darbecisi ’ne bir soru sormuştum daha önceleri. Benim her sözüme anında cevap veriyor, ama bu soruma nedense hiç cevap vermiyor. Sorduğum soru son derece basit, son derece sıradan, ama çok önemli bir soruydu. Demiştim ki; "Namus ve şeref kavramı size neyi hatırlatıyor, sizin için bu kavramların önemi nedir, bunu bize bir anlatın, biz de bir öğrenmiş olalım." Ama buna, şu ana kadar bu soruma yanıt vermiş değil. Kendisine son olarak şunu hatırlatmak isterim, her firavunun bir Musa’sı vardır, bunu sakın unutmasın. İfadelerini kullanmıştır.³²⁸

Yürüyüşün dördüncü gününde yürüyüşe karşı yapılan eleştirilere sessiz kalındığı dile getirilerek, Kemal Kılıçdaroğlu, *yürüyüşün amacı kavga değil adalet* açıklamalarında bulunmuştur.

³²⁷ Arısoy, H. (2017). *Kutsal Yürüyüş*. İstanbul: İleri Yayınları. s.18-19

19 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 5. Gün

Genel Başkan Kılıçdaroğlu, Adalet Yürüyüşünün 5. Gününde yürüyüş öncesi yaptığı basın toplantısında şöyle konuştu:

Değerli basın mensupları, bugün 5. günümüz, son derece memnunum. Adalet kavramına verdiğimiz önemi artık bütün dünya biliyor. Adalet, hak ve hukuk birbirinden ayrılmaz kavramlar. Biz herkes için adalet istiyoruz, herkes için hak, herkes için hukuk istiyoruz. Bunun için yürüyoruz. Kimseye zarar vermiyoruz, kimseye kötü söz söylemiyoruz, kimseye yan bakmıyoruz. 80 milyonun bir arada kardeşçe yaşamasını istiyoruz. 80 milyon bir arada huzur içinde yaşasın, hepimizin istediği bu. Bize saldırılar olabilir, bizi eleştirenler olabilir, bizi kızdırmak isteyenler olabilir. Hepsinin canı sağ olsun. Ben inatla kararlılıkla, azimle adalet için yürüyeceğim, 80 milyon için.

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, yürüyüşün beşinci gününde Halk TV ile yaptığı röportajda, hava koşulları her ne kadar yağışlı ve zor geçiyor olsa da amaçları uğruna gerçekleştirdikleri Adalet Yürüyüşü'nün gayet verimli ve olumlu geri dönüşler olarak devam ettiğini dile getirmiştir. Yürüyüşe katılmak isteyen İyi Parti Genel Başkanı Meral Akşener'in bu isteğine yönelik olarak ise, Adalet Yürüyüşü'nün önemli bir yürüyüş olduğunu, Cumhuriyet tarihinde bu yürüyüşün bir ilk olduğunu ve adalet isteyen kim varsa herkese kucak açacağını dile getirmiştir.

Beşinci günde CNNTÜRK' e verdiği röportajda Genel Başkan Kılıçdaroğlu yine 80 milyonu kapsayan bir mesaj verdi ve kutsal yürüyüşlerinin tek ve yegane amacının adaleti isteme olduğunu vurguladı. Tek isteğinin 80 milyonun tek ve bir vücutta olması ve adaleti savunması ve adaleti yaşamaları olan Kılıçdaroğlu, kimseyi ayırt etmeksizin adalet kavramının var olması gerektiğini savunmuştur.

Genel Başkan Kılıçdaroğlu, Adalet Yürüyüşü'nün beşinci gününde HABERTÜRK' e verdiği röportajda, Bu güzel doğayı adalet için barış eksenli büyütmek varken neden cehenneme döndürüyoruz, neden insanlar huzursuz, neden masum insanlar hapiste, neden insanlar kamuda çalışırken, üniversitede görev yaparken görevlerine son verildi? Neden insanlar hak ararken haksızlığa maruz kalıyorlar? Onun için adalet için yürüyoruz. Adalet, adalet adalet!

Beşinci günün sonunda Kılıçdaroğlu yaptığı açıklamalar ekseninde ortak adalet anlayışı çevresinde toplanmaları sebebiyle herkesi bütünleştirici konuşmalar yapmıştır. Yürüyüşlerine destek olup katılmak isteyen ve eleştirilerde bulunup, karşı çıkmak isteyen herkesi yürüyüşüne davet etmiş ve bu yürüyüşün, masum insanların hapiste olması, kamuda çalışan ve ya üniversitelerde görev yapanların görevlerinin son bulması hepsi ve herkes için adaleti savunan bir yürüyüş olduğunu dile getirmiştir.

20 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 6. Gün

Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun Adalet Yürüyüşü 'nün 6. Gününde Çamlıdere Yol Ayrımında Gerçekleşen TBMM CHP Grup Toplantısında Yaptığı Konuşma;

TARİH YAZIYORUZ!

Değerli arkadaşlarım, sevgili dostlarım, değişik partilerden grubumuzu onurlandıran saygıdeğer vatandaşlarım, beni dikkatle dinlemenizi istiyorum. Gerçekten de Grup Başkanvekilimizin söylediği gibi önemli bir gündeyiz. Bir tarih yazıyoruz. Bir adalet tarihi yazıyoruz, sıradan bir tarih değil.

Dolayısıyla beni dikkatle dinlerseniz çok mutlu olurum. Önce şunu ifade edeyim. Bu yürüyüşümüze katılmak isteyip de katılmayan, bize onlarca, binlerce mesaj gönderen milyonlar var. Buradan bütün o vatandaşlarıma şükranlarımı sunuyorum. Sizler bulunduğunuz ilde adaleti dillendirdikçe bizim gönlümüzde hep var olacaksınız. Çünkü adalet gibi soylu bir kavramı yüceltmek sadece benim değil, bu ülkede yaşayan her vatandaşın ortak görevidir. Aramızda olmadığınız için, bu yürüyüşe katılmadığınız veya katılmadığınız için sakın üzülmeysin. Şunu bilin, burada bu yürüyüşü gerçekleştiren binlerce kişi var ve binlerce kişi Anadolu'nun her köyüne, her ilçesine, her iline selam ve saygı gönderiyor adalet üzerine. Adalet üzerine selamlarımızı saygılarımızı gönderiyoruz.

ADALET ARAYAN BÜTÜN MAĞDURLAR, BÜTÜN MAZLUMLAR İÇİN YÜRÜYÖRÜM!

Soruyorlar neden bu yürüyüş? Bu soruyu sorana şunu sormak isterim: “Sen adaletten ne anlıyorsun, nedir senin için adalet? Bir haksızlığa uğradığım zaman mı adaletsizlikten söz edeceksin? Yoksa herhangi bir insan haksızlığa uğradığında hep birlikte adaletsizlikten mi söz edeceğiz? Adaleti hep birlikte savunmak bizim ortak görevimiz değil midir?”

Bakın şunu söyleyeyim, şunu ifade edeyim. Bütün peygamberler adaletten yana olmuştur, bütün peygamberler, evliyalara, enbiyalar adaleti savunmuştur. Adalet bu kadar soylu bir kavramdır diyoruz.

Ben kendim için yürümüyorum, ben adalet arayan bütün mağdurlar için yürüyorum, bütün mazlumlar için yürüyorum. Kim adaletten şikâyetçiye, adalet istiyorsa, adalet beklentisi içindeyse ben onun yanındayım ve onun hakkını sonuna kadar savunacağım. Bu benim insanlık görevimdir.

Cumhuriyet Halk Partisine oy vermiş veya vermemiş, hayatı boyunca CHP'ye hiç sempati duymamış, kim olursa olsun, eğer bir haksızlığa uğramışsa ben onun hakkını savunmuyorsam kendimi insan yerine koymam. Ben onu da insan yerine koyuyorum kendimi de. O haksızlığa uğruyorsa, ben haksızlığa uğramış olacağım. O nedenle adaletle karşı durmak değil, adaleti savunmak insanlığın bir görevidir. Ben insansam, insan gibi yaşamak istiyorsam, bütün komşularıyla, akrabalarım, yakınlarımla, hiç tanımadığım insanlarla caddede karşılaştığımda selam vermek, selam almak istiyorsak adaleti savunmak zorundayız. Adaletin olmadığı bir yerde devlet yoktur. Adaletin olmadığı bir yerde insanlık yoktur. Adaletin olmadığı bir yerde hiç kimse yoktur.

HAKLARIMI BANA LÜTUF OLARAK HATIRLATIYORSA, BEN DE ONA DİKTATÖRLÜĞÜNÜ HATIRLATIYORUM!

Bize doğuştan gelen haklarımızı veya anayasal haklarımızı lütuf olarak sunmaya çalışanlar var. “Efendim yürüyorsunuz, lütfediyoruz biz size...” Bunu tarihte firavunlar söylerdi, günümüzde de diktatörler söylüyor. İnsan olarak doğdum, benim doğuştan haklarım vardır. Demokratik bir ülkede yaşıyorum, anayasal haklarım vardır. Ben bir insan olarak adaleti savunacağım ve hep adaletten yana olacağım. Birisi benim haklarımı bana lütuf olarak hatırlatıyorsa, ben de ona diktatörlüğünü hatırlatıyorum, “Sen diktatörsün” diyorum.

Adalet için yürüdüğüm bu yolda tek başıma yürümeye karar vermiştim. Elimde bir pankart olacaktı ve üstünde “adalet” olacaktı, “Güvenpark’tan itibaren İstanbul’a yürüyeceğim” demiştim. Beni bu yolda yalnız bırakmayan bütün vatandaşlarıma içtenlikle şükranlarımı, saygılarımı ve muhabbetlerimi sunuyorum.

ADALETİ SAVUNMAK İÇİN KİMSE DEN İZİN ALINMAZ!

Diyorlar ki, “Adaleti niye yürüyerek arıyorsunuz?” Ama şunu söyleyemiyorlar, memlekette adalet var da biz onun için mi yürüyoruz? Adalet olmadığı için yürüyoruz! Adalet olsa niye yürüyelim? Adalet olsa hepimiz huzur içinde oluruz. Adalet olsa yüzümüz güler. Adalet olsa adaletsizlikten şikayet etmeyiz. Adaletin olmadığı bir yerde ne yapacağız? Yürüyoruz, haklarımızı arıyoruz. “Sivil itaatsizlik” diyorlar, “Neden izin almadılar..” Adaleti savunmak için kimseden izin alınmaz. Adalet Allah’ın emridir.

ÜLKEDE DEMOKRASİ YOK, ÜLKEDE ADALET YOK!

Binlerce akademisyenin işine son verildi, binlerce. Üniversiteden atıldılar, sorgusuz sualsiz atıldılar. Hep darbe dönemlerinde bu olur. 71 darbesinde oldu, 82 darbesinde oldu. Şimdi 2017 20 Temmuz darbesinde de oldu. Binlerce öğretim üyesinin işine son verildi. Bunların da hakkını kim arayacak? Hep beraber bizler arayacağız. Bu yürüyüşü niçin yapıyoruz? Adalet için yapıyoruz ve bunlar için yapıyoruz.

İbrahim Kaboğlu’nu hepimiz bilirsiniz, tanırırsınız. Sadece Türkiye tanımaz, dünyanın bütün anayasa hukukçuları Kaboğlu’nu bilirler, Kaboğlu’nu tanırlar. Pasaportuna el koydular, “Yurtdışına çıkamazsın” dediler, üniversiteye gidecekti Fransa’ya ders vermeye ona bile yasak getirdiler. Bunu vicdan kabul etmez, bu doğru bir olay değildir. Dolayısıyla onun da hakkını, hukukunu ve adaletini biz arayacağız. Bu bizim insanlık görevimizdir.

5 günlük Er Ömer Kara, mahpusta yattı, 5 günlük er... Yine 3 günlük asker, daha eğitim bile almamış 3 günlük, eline silah bile almamış hala hapiste duruyor kendisi, İsmail Sade.

Nuriye Gülmen ve Semih Özakça. Bunların da işine son verildi. Öğretmen, çocuklarımızı yetiştiriyorlar, bir kabahatleri varsa söyleyin, yanlışları varsa söyleyin, ellerine silah aldılar camı çerçeveyi kırdılar, bir insan öldürdülerse söyleyin biz de bilelim. Ne istiyorlar? Bu doğru değil.³²⁹

Kemal Kılıçdaroğlu, konuşmalarında, röportaj ve verdiği demeçlerde dili aktif olarak kararlı cümleler kurma noktasında kullanmıştır. Kılıçdaroğlu kararlılığını sürekli olarak dile getirmiş ve karşıt cümleler arasında bağlantı kurulmasına özen göstermiştir.

³²⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

21 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 7. Gün

CHP GENEL BAŞKANI ADALET YÜRÜYÜŞÜNÜN 7. GÜNÜNDE FOX TV'DE ÇALAR SAAT PROGRAMINA KATILDI...

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Adaleti toplumun her kesimi için istiyorum. Bireysel olarak benim bir sorunum yok. Olabilir, kızabilirler, yine bir talimat verebilirler, "Kılıçdaroğlu 'nu da tutuklayın" diyebilirler. Her şeyi yapabilirler. Bunların hepsi vız gelir tırıs gider. Ben bu ülkede adalet istiyorum, ben bu ülkede huzur istiyorum, ben bu ülkede barış istiyorum, ben bu ülkede benim gibi düşünmeyen insanla beraber sokakta birlikte yürümek istiyorum" dedi.

Genel Başkan Kılıçdaroğlu'nun Adalet Yürüyüşünün 7. gününde, yürüyüş öncesi, FOX TV'de katıldığı Çalar Saat Programında sorulan sorulara yanıtlar vermiştir...

İlker KARAGÖZ- Sayın Başbakan'dan ya da yine hükümet kanadından size "Bu yürüyüşü durdurun" şeklinde bir yaklaşım, telkin geldi mi bizim tanık olmadığımız şekilde? Bir yandan da bu yürüyüşe "FETÖ'ye alet ediliyor, FETÖ'nün oyunu" deniliyor. "CHP lideri Kılıçdaroğlu FETÖ ağızıyla konuşuyor" deniliyor. Bunu da sormak istiyorum bu eleştirilere yanıtlarınızı da merak ediyorum.

Kemal KILIÇDAROĞLU- Valla samimi söylüyorum FETÖ'nün ne konuştuğunu, nasıl konuştuğunu ben bilmiyorum, ama onlar gayet iyi biliyorlar FETÖ'nün nasıl konuştuğunu, neler yaptığını. Hayatım boyunca FETÖ'yle hiçbir zaman ne telefonla, ne şahsen ne bir araya geldim, ne oturdum, ne konuştum. Ama onlar hem telefonla konuştular, hem paralar verdiler, her türlü imkânı verdiler. FETÖ'cülerini aldılar devletin en duyarlı noktalarına onlar yerleştirdiler. Ben sadece ve sadece adalet istiyorum. Adalet, adalet ve adalet. Bunu istiyorum ben. FETÖ'cülükle benim ne ilgim var? Onların hepsinin ilgisi var hepsinin ama. Bakın 2004 yılında Milli Güvenlik Kurulu kararını ben uygulamadım demiyorum onlar uygulamadılar. Onlar aldılar 2004 yılında Milli Güvenlik Kurulu uyardı, "Bak bu FETÖ çok tehlikelidir, yapmayın, etmeyin..." Onlar bunu yok saydılar, kararı yok saydılar. Şimdi kalkmışlar FETÖ'cülük oynuyorlar. Niçin? Biz adalet yürüyüşü yapıyoruz diye. Ben bir adaletsizlik yaptıysam beni suçlasınlar. Bakın bir daha söylüyorum, bir

adaletsizlik yaptıysam beni suçlasınlar. Ama ben onların tonlarca, yüzlerce adaletsizliğini kamuoyunun önüne serdiğim için itiraz ediyorlar. Öğretim üyeleri...³³⁰

22 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 8. Gün

GENEL BAŞKAN KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜ'NÜN 8. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, “Eğer adalet, eğer hukuk baskı aracı olarak kullanılıyorsa, mahkemeler siyasi otoritenin emrine göre karar veriyorsa, o ülkede rejim değişmiş demektir” dedi.

Merhaba arkadaşlar, bugün hava çok güzel şansınıza, hepimizin şansına söyleyeyim hava çok güzel. Dün de güzeldi. 7 günü bitirdik, bir haftayı bitirdik, bugün 8. gün yeni bir hafta. Dün Kadir gecemizdi, bütün vatandaşlarımın Kadir gecelerini kutladım, hepimiz huzur içinde bir Türkiye arzu ediyoruz, beraber yaşayacağımız bir Türkiye arzu ediyoruz. Terörün olmadığı, kavganın olmadığı, huzurun egemen olduğu bir Türkiye istiyoruz.

Dün akşam beni mutlu kılan olaylardan biriside üç 15 Temmuz gazisi geldi onlarla oturduk biraz sohbet ettik, sonra onları uğurladık. Dolayısıyla bugün 8. gün yolumuza devam edeceğiz. Adalet için uğraşacağız, adalet için çaba harcayacağız. Toplumun her kesiminden son derece olumlu tepkiler geliyor. Bütün ama bütün vatandaşlarıma, yaşı ne olursa olsun, cinsiyeti ne olursa olsun, kimliği ne olursa olsun bütün vatandaşlarıma yürekten teşekkür ediyorum. Bu desteğin bizim için çok önemli olduğunu herkesin bilmesini isterim.

Ben yürüyorum, evinde oturan hanım için, tarlada çalışan çiftçi için, görevini yapan memur için, çalışan işçi için, sanayici için, yargıçlar için, herkes için yürüyorum. Yeter ki, bu ülkeye adalet gelsin. Adaletin olduğu bir ülkede, adaletin olduğu bir Türkiye’de emin olun hepimiz ama hepimiz huzur içinde yaşayacağız. Eğer adalet, eğer hukuk baskı aracı olarak kullanılıyorsa, mahkemeler siyasi otoritenin emrine göre karar veriyorsa, o ülkede rejim değişmiş demektir. Biz demokratik, laik sosyal hukuk devletinin bütün araçlarıyla yürürlükte olmasını, cumhuriyetimizi savunalım, din ve vicdan özgürlüğünü savunalım, sosyal devleti savunalım, kimse aç ve açıkta kalmasın. Adaletin üzerine bütün bunları inşa

³³⁰ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

edelim. Dolayısıyla adalet diye başladık Güvenpark'taki yürüyüşümüze, adalet olarak sonlandıracağız.

Hepinize adaletli günler diliyorum değerli basın mensupları. Umarım sizler de çok iyisinizdir.³³¹

23 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 9. Gün

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜ'NÜN 9. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

Yeniçağa ilçesi sınırlarındaki Şahnalar Köyü Yaşar Çelik Şair Dertli Kültür Parkı'nda karavanda geceyi geçiren Genel Başkan Kılıçdaroğlu, bugünkü yürüyüşüne başlamadan önce gazetecilere yaptığı açıklamada şunları söyledi:

Bu sabah Enis Berberoğlu'nun avukatları Anayasa Mahkemesine başvuracaklar. Bu da önemli bir aşama. Umuyorum adalet yerini bulmuş olur. Yaptığımız yürüyüş kutsal bir yürüyüştür, adalet yürüyüşüdür. Bunun bir partiyle, bir kişiyle, bir sivil toplum örgütüyle ilgisi yok. 80 milyonu ilgilendiren bir olaydır. 80 milyonun adalet talebi için yürüyoruz ve 80 milyonu da kucaklıyoruz.

Soru- Efendim Büyük Birlik Partisi Genel Başkanı Sayın Destici yürüyüşünüzün adalet için değil “Hayır” kesimini bir arada tutmak için olduğunu söyledi.

Kemal KILIÇDAROĞLU- Kendi görüşüdür saygı duyarız. Şundan özellikle kaçınmamız gerekiyor. Yani adalet yürüyüşü içinde o onu dedi, bu bunu dedi, o şunu yaptı, bu bunu yaptı. Bundan kaçınmamız gerekiyor. Sayın Destici onu söyleyebilir yani saygı duyuyoruz. Bir siyasi partinin Genel Başkanıdır kendi görüşü o tarzdadır.

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU: 9 GÜNDÜR ADIMLARIMA GÜÇ KATAN İNSANLARIN UMUTLARIDIR!

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, “Adalet Yürüyüşü'nün dokuzuncu gününde Twitter'dan ,” Bu ülkede adaletsizliğe uğrayanlar, daha güzel bir gelecek hayali kuruyor. 9 gündür adımlarıma güç katan, bu güzel insanların umutlarıdır!” paylaşımında bulundu.³³²

³³¹ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

³³² Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

24 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 10. Gün

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜ'NÜN 10. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

Değerli basın mensupları 10. günümüzdeyiz, birazdan yürüyüşümüze başlayacağız. Katılan gruplar, katılan arkadaşlar, sanatçılar, sporcular, sade vatandaşlar, hepsine yürekten teşekkür ediyorum.

Bugün mübarek Ramazan'ın son günü, dolayısıyla yarın bayram olacak, bütün yurttaşlarımın bayramlarını kutluyorum. Bayramların bizim için şöyle bir özelliği var, özellikle dini bayramların; dini bayramlarda hep bir araya geliriz, küskünlükleri sona erdiririz, kardeşçe bir arada oluruz, oturur sohbet ederiz, sabah oturur kucaklaşırız. Ve dolayısıyla bayramın memlekete huzur getirmesini istiyorum, barış getirmesini istiyorum, esenlik getirmesini istiyorum. Gerginliklerden Türkiye çok çekti, çok acılar çekiyoruz gerginliklerden, gerginliklerden de kurtulabileceğimiz bir Türkiye umut ediyorum. Bu yürüyüşün Adalet Yürüyüşü olması bu açıdan da çok önemli, bayrama ayrı bir anlam katacaktır Adalet Yürüyüşü, buna da özellikle önem verdiğimi ifade etmek isterim. Gerçekten de gerilen, kutuplaşan, söylemlerle adeta yeni düşmanlar yaratan bir Türkiye'den söz etmek hoşuma gitmiyor. Birlikte yaşayan, uygarca tartışan ve bir araya gelebilen bir Türkiye hepimizin ortak özlemi, bu yürüyüşün temel amacı da o.

Bu bayram ve Ramazan süresince beni derinden üzen bir başka olay daha var, onu da sizlerle paylaşmak isterim, Mısır'daki idamlar. Siyasi idamların hiçbir toplum hiçbir yarar getirmeyeceğini hepimiz biliyoruz. Özellikle Türkiye bunu yaşadı, Türkiye bu konuda büyük acılar çekti. Bir dönem idam ettiğimiz siyasileri sonra andık, sonra kucakladık. Hava meydanlarına, yollara, caddelere, barajlara, okullara isimlerini verdik, bir anlamda yaptığımız haksızlığı gidermek için; ama ölen geri dönmüyor, bu nedenle Mısır'daki yöneticilere ve kardeş Mısır halkına açıkça seslenmek isterim: Yarın bayram ve dolayısıyla idamların toplumlara bir yarar getirmeyeceğini, eğer görmek istiyorsanız dönüp Türkiye'nin tarihine bakın.

Biz bu bayramın ve bayramların bütün İslam âlemi için barış ve kardeşlik ve huzur getirmesini isteriz. Bütün İslam dünyasında kan akıyor, bütün İslam dünyasında gözyaşı var, ama bayramı kutlayacağız Ramazan'dan sonra ve bu olaylar aynen devam ediyor.

Umarım bu sağduyu çağrısı yerini bulur ve en azından bu bayram içerisinde acı, kan ve gözyaşı olmaz. Hepinize yürekten teşekkür ediyorum değerli basın mensupları, çok sağ olun efendim, çok teşekkürler.³³³

25 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 11. Gün

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU, ADALET YÜRÜYÜŞÜNÜN 11. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞE BAŞLAMADAN ÖNCE BASIN AÇIKLAMASI YAPTI VE BASIN MENSUPLARIYLA BAYRAMLAŞTI

Bolu Karacağağaç Köyü mevkiindeki kamp alanında basın açıklaması yapan Kılıçdaroğlu, tüm vatandaşların bayramını kutlayarak, "Umarım huzur içinde bir bayram geçirirler. Terörün olmadığı, gerginliğin olmadığı, kutuplaşmanın olmadığı, sevginin, saygının egemen olduğu bir bayram geçiririz" dedi.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın rahatsızlık geçirdiğini öğrendiğini ifade eden Kılıçdaroğlu, "Sabah öğrendim, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin sayın genel başkanı bir rahatsızlık geçirmiş. Bu vesileyle kendisine geçmiş olsun dileklerimi de iletmek isterim" diye konuştu.

'YÜRÜYÜŞÜMÜZÜ HOŞGÖRÜYLE SÜRDÜRECEĞİZ'

'Adalet Yürüyüşü 'nü bayram süresince sürdüreceklerine vurgu yapan Kılıçdaroğlu, şöyle konuştu:

"Adaletin ne kadar önemli olduğunu aslında bayramlar da gösteriyor. Çünkü adaletin özünde birlikte yaşama var. Sevgi var, saygı var, hoşgörü var, adaletli davranma var. Aile içinde de adaletli davranırız, çocuklarımıza karşı da adaletli davranırız, topluma karşı da adaletli davranmak zorundayız. Bu bayram umarım adaletin de Türkiye'de egemen olduğu bir süreci başlatmış olur. Çok sayıda mağdur insanımız var. Haksız yere hapisnede kalan pek çok kişi var, insan var. Bunlar da bayramlarını hapisanelerde geçiriyorlar. Yaşanan atmosfer nedeniyle düşüncesini açıklayamayan belki binlerce kişi var. Bunlar da düşüncelerini açıklayamıyorlar. Dolayısıyla onların da adalete ihtiyacı var. Biz yürüyüşümüzü kararlılıkla, sevgiyle, hoşgörüyle bayramın da amacına uygun olarak sürdüreceğiz. Adaletin ne kadar önemli olduğunu sizler de biliyorsunuz. Toplumun her

³³³ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

kesimi biliyor. İranlı bir düşünür Saadi, 'Dünyanın bütün nehirleri adalete susamış bir insanın susuzluğunu gidermeye yetmez.' diyor. Gerçekten de öyledir. Dünyanın bütün nehirleri adalete susamış bir insanın susamışlığını gidermeye yetmez. Madem bu kadar önemli bir kavram üzerinde biz yola çıktık. Umuyorum devleti yönetenler adalet karşısında en azından Saadi'nin sözlerini duymuş oluyorlar, öğrenmiş olurlar, bilmiş olurlar. Bu bizim en büyük arzumuz."

'İNSANLAR ADALETLE YARGILANSIN'

İnsanların farklı düşüncelere, farklı siyasi görüşlere, farklı kimliklere, inançlara sahip olabildiğini ifade eden Kılıçdaroğlu, "Ama sonuçta bizim bu ülkede huzura ihtiyacımız. Terör olmasın diyoruz. Hepimiz olmasın diyoruz. Şimdi pek çok şey ortaya koydular. 'Şunu yapcağız, şöyle yapcağız, böyle yapcağız', biz de her seferinde destek verdik. Ama devam ediyor. O zaman sorgulamamız lazım. Nerede bir eksiklik var? Sorgulamamız lazım, düşünmemiz lazım. İnsanlar adaleti arıyorlar. Adalet kadar güzel bir şey yok. Devletin bir organıyla muhatap olan kişi sonuçta haksızlığa uğradığını düşünüyorsa yargıya başvurup adalet ister. Dolayısıyla siz bunun önüne setler koyarsanız, yargının objektif olarak, hukukun üstünlüğüne, hâkimin kendi vicdanına göre karar vermesini engellersiniz o zaman ortaya farklı bir tablo çıkıyor. Bu da pek çok çevrede rahatsızlık yaratıyor. Bu yürüyüşümüzün temel amacı bir haksızlık olmasın, yargılanacaksa insanlar adaletle yargılansın" dedi.

'ANKARA-İSTANBUL YOLUNUN HER SANTİMİNİ YÜRÜYECEĞİM'

Kılıçdaroğlu, soru üzerine şu ana kada kaç adım attığını bilmediğini söyleyerek, "Üçte birini geldik. Üçte ikisi duruyor. Yolumuza devam edeceğiz. Şöyle bir düşünce var; Gerçekten Kılıçdaroğlu yürüyor mu, yoksa arada bir otobüse binip yola devam edip sonra tekrar mı yürüyor? Her santimini Ankara-İstanbul yolunun her santimini yürüyerek götüreceğim. Arabaya binmek yok. Çünkü her santimini yürüdüğünüz zaman aslında hedeflediğiniz ya da düşündüğünüz adaletin gerçekleşebileceğine inanıyorsunuz. Çünkü siz gösteriş için bunu yapmıyorsunuz. Bireysel çıkarınız için de bunu yapmıyorsunuz. Bu bir partinin de meselesi değil. Ama ülkenin buna ihtiyacı var. İster sağcı olsun, ister solcu olsun, ister ortacı olsun kim olursa olsun. Ülkenin buna ihtiyacı var. Biz bu ihtiyacı dile getiriyoruz. Aslında gönül isterdi ki farklı partilerden, hatta iktidar partisinden olanlar da bize eşlik etsinler. Onların içinden de mağdur olanlar var. Onların içinden de haksızlığa

uğradığını düşünenler var. Belki cesaret edemiyorlar, belki daha farklı pozisyonlar var. Ama ortada bir gerçek var. Ankara-İstanbul yolunun her santimini yürüyerek bitireceğim."

GÜLMEN VE ÖZAKÇA'YA 'AÇLIK GREVİNİ BIRAKIN' ÇAĞRISI

Kılıçdaroğlu, cezaevinde bulunan akademisyen Nuriye Gülmen ve öğretmen Semih Özakça'ya açlık grevine son vermeleri çağrısı yaparak, "Buradan o iki değerli arkadaşına seslenmek isterim. Lütfen açlık grevini bırakın. Toplumun büyük bir kısmı aslında sizi destekliyor. Siz sadece ve sadece uğradığınız haksızlığın giderilmesini istiyoruz. Görevinize dönmek istiyorsunuz. Biz de destekliyoruz. Sorgusuz sualsiz görevine son verilen yüz bini aşkın kişi var. Belki bazı işlemler doğru, bazı işlemler yanlış olabilir. Söyleniyor ya 'At izi it izine karşıtı.' Demek ki yapılan bir takım işlemlerde haksızlık olduğunu onlar da biliyorlar. Umuyorum kısa süre içinde sizin haksızlığınız giderilmiş olur. Bu iki arkadaşın açlık grevini sonlandırmasını talep ederim, arzu ederim, istirham ediyorum, rica ediyorum. Hayatınızı karartmayın. Çok ağır bir yük üstlendiniz. Çok ağır bir görev üstlendiniz, artık bunu sonlandırın hayatınıza kıymayın" dedi.

HAPİSTE YATAN BÜTÜN GAZETECİ ARKADAŞLARIMIN DA BAYRAMINI KUTLUYORUM

Hapisteki gazetecilere de değinen Kılıçdaroğlu şöyle dedi:

"Hapiste yatan pek çok gazeteci arkadaşımız haksız yere tutulduklarını biliyorlar. Onların yüksek morale sahip olmalarının temel nedeni de haklı olduklarına inanmalarıdır. Haksız yere suçlandılar. Ama sizler basın mensubusunuz, sizler kamu görevi yapıyorsunuz, halkı bilgilendiriyorsunuz. Hapiste yatan bütün gazeteci arkadaşlarımın da bayramını kutluyorum. Öğrenciler var, haksız yere yatanlar var, kader mahkûmu dediklerimiz var onların da bayramını kutluyorum. Hatta haklı yere hapiste yatan vatandaşlar varsa onların da bayramını kutluyorum.³³⁴

³³⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

26 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 12. Gün

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜ'NÜN 12. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

Genel Başkan Kılıçdaroğlu adalet yürüyüşüne başlamadan önce şu açıklamaları yaptı:

“Ülkeye adalet gelsin istiyoruz. Adaletli bir Türkiye istiyoruz. Hukukun üstünlüğünü istiyoruz. Birlikte yaşamayı istiyoruz. Dün bir duyum aldık gerçekten son derece üzüldüm. Düşünün bir kişi yargılanırken henüz daha karar verilmemiş ama Maltepe Cezaevinde özel yer hazırlanıyor, üç oda hazırlanıyor, odanın ufak tefek eksiklikleri gideriliyor, çünkü o kişinin mahkûm edileceği önceden biliniyor, ne kadar ceza verileceği önceden biliniyor ve ona göre yer hazırlanıyor ve bu yargıyla siyasi iktidar arasındaki bağlantıyı gösteren en somut örneklerden birisi. Ve bizim bu yürüyüşümüze haklılık kazandıran en temel olaylardan birisi. Mahkeme karar verecek ama kararı yürütme organı veriyor. Mahkeme sadece dillendiriyor bunu. Nerede yatacağı belirleniyor, nerede kalacağı belirleniyor, odanın ufak tefek ihtiyaçları gideriliyor, Ankara'dan geliyorlar odalara bakıyorlar nedir ne değildir diye ve dolayısıyla bu bizi derinden yaraladı. Ve adaletin neden zorunlu olduğunu bir kez daha bize gösterdi.”

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU: ADALETİ SİZE RAĞMEN GETİRECEĞİZ!

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Adalet Yürüyüşü'nün 12'inci gününde Twitter'dan “Bu halk sizden adalet dilenmiyor, çünkü adil bir düzende yaşamak insanın doğuştan gelen hakkıdır. Bu ülkeye adaleti size rağmen getireceğiz!” paylaşımında bulundu.³³⁵

27 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 13. Gün

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜ'NÜN 13. GÜNÜ'NDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

Bugün Köroğlu'nun diyarını terk ediyoruz, Köroğlu'na selamlar, Köroğlu gibi olanlara selamlar, onlar için yürüyoruz, adalet için yürüyoruz, birlikte yürüyoruz, hiç kimse rahatsız olmasın. Provokasyonlara karşı dün akşam 12 maddelik bir genelge hazırladık.

³³⁵ Sönmez, S. (2017). *Adaleti Yolda Arayanlar*. İstanbul: Doğan Kitap. s. 47

Katılan herkese vereceğiz 12 maddeyi. “Sakın şu veya bu nedenle bizi protesto edenlere; bir saldırı, bir şiddet, bir ağır söz kullanmayın, ne söylerlerse söylesinler sadece onları alkışlayın” dedik. Dolayısıyla bu da bizim demokratik tavrımızı gösteriyor, adalete olan inancımızı gösteriyor, adalete ne kadar değer verdiğimizi gösteriyor ve insanlara ne kadar değer verdiğimizi gösteriyor.

Hepinize yürekten teşekkür ediyorum değerli arkadaşlar, sağ olun, var olun.³³⁶

28 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 14. Gün

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU’NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜ’NÜN 14. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

Değerli basın mensupları, yürüyüşümüzün 14’üncü günündeyiz. Yine güzel bir gün, güneşimiz var, olağanüstü güzel bir doğamız var. Biraz sonra yürüyüşümüze başlayacağız. Yürüyüşümüz her geçen gün daha bereketli hale geliyor, daha güzel hale geliyor.

Zaman zaman sizlerin de tanık olduğu protestolar da oluyor. Ama bizim ellerimiz hiçbir zaman şiddete kalkmadı ve kalkmayacak. Tam tersine her provokasyondan sonra gerek ben, gerek arkadaşlarım, gerek yürüyüşe katılan vatandaşlar hep birlikte alkışlıyoruz. Bu bizim adalete olan tutkumuz güzel bir örnek olması açısından, Türkiye geleneği açısından da güzel bir örnek olması açısından son derece önemli.

"Adalet, adalet, adalet" dedik ve bu bağlamda yürüyüşümüze devam ediyoruz, devam edeceğiz, azimliyiz, kararlıyız. İstanbul’a kadar gülerek, eğlenerek, kararlılıkla yolumuza devam edeceğiz. Hiç kimse buna engel olmasın, biz her türlü baskıya, her türlü provokasyona karşı hazırlıklıyız. Özellikle dün size söylemişim 12 maddelik bir uyarı metni hazırlamıştık, bir genelge hazırlamıştık. Katılımcıların tamamı, ama tamamı bu genelgeye uydular. Sizlerin önünde bütün katılımcılara yine yürekten teşekkürlerimi sunuyorum ve bizi sevgiyle, hoşgörüyle karşılayan Düzce halkına da buradan teşekkürlerimi iletiyorum.³³⁷

³³⁶ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

³³⁷ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

29 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 15. Gün

GENEL BAŞKAN KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜNÜN 15. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

Evet değerli basın mensupları hepinize günaydın. Güzel bir gün, 15'inci gün olacak. Umarım düşündüğümüz zamanda İstanbul'a varmış olacağız. Bugün havanın çok sıcak olacağı söyleniyor. O nedenle biraz daha dikkatli olacağız, belki biraz daha ağır yürüyeceğiz. Çünkü bizi izleyen vatandaşlarımız var, beraber yürüdüğümüz vatandaşlarımız var. Onlarla birlikte daha dikkatli bir yürüyüş sergileyeceğiz çok sıcak olduğu için. Sıcakın önümüzdeki günlerde daha fazla artacağı da ifade ediliyor. Ama şundan herkes emin olsun, ister çok sıcak olsun, ister çok soğuk olsun, ister yağmurlu olsun, ister sis olsun biz kararlıyız, biz azimliyiz.

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU: ADIMLARIM BİR MAĞDURUN SESİ OLABİLMİŞSE NE MUTLU BANA!

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Adalet Yürüyüşü'nün 15. gününde Twitter'dan "Adımlarım tek bir mağdurun bile sesi olabilmişse, gözü yaşlı bir ananın ya da gencin içindeki umudu büyütebilmişse, ne mutlu bana!" paylaşımında bulundu.³³⁸

30 Haziran 2017- Adalet Yürüyüşü 16. Gün

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN, ADALET YÜRÜYÜŞÜ'NÜN 16. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu "Adalet Yürüyüşü" nün 16'ncı gününde önce Sakarya'nın Hendek İlçesi Nuriye Mahallesi'nde bulunan mola yerinden ayrılarak Hendek'te şehit emniyet müdürü Gaffar Okkan'ın mezarını ziyaret etti, dua okuyarak şehit emniyet müdürünün mezarına çiçek bıraktı.

Bugün "Adalet" yürüyüşümüzün 16.günü yolumuza yine inançla, kararlılıkla devam edeceğiz. Bu küçük basın toplantısını, kısa basın toplantısını şehit aileleriyle birlikte yapıyoruz. Sabahleyin Gaffar Okkan'ın mezarını ziyaret ettik. Gaffar Okkan, Diyarbakır'da terörün en yoğun olduğu dönemde görev yapan emniyet müdürümüz. Terörle mücadele konusunda Gaffar Okkan'ın kararlılığı ve tutumu sadece Diyarbakır'da değil Türkiye'nin

³³⁸ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

her köşesinde takdir toplamıştır. Terörle mücadele de halkın desteğini almak, halkla teröristleri ayırmak konusunda Gaffar Okkan'ın verdiği mücadele, izlediği yol ve yöntem gerçekten son derece değerlidir. Bütün emniyet teşkilatının da Gaffar Okkan'ı örnek almasını yürekten isterim. Teröristler tarafından öldürüldüğünde bütün Diyarbakır yas tuttu. Öldüğü gün, Uğur Mumcu'nun yine bir teröre kurban gittiği gündür. Öldükten sonra doğan çocuklarına Diyarbakırlıların büyük bir kısmı Gaffar adını vermişlerdir. Kendisini rahmetle anıyoruz, şükranla anıyoruz. Allah rahmet eylesin diyoruz. Gaffar Okkan'ı unutmayacağız.

Genel Başkan Kılıçdaroğlu'nun açıklamasının ardından yürüyüşe geçildi.

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU: TARİH BİZİ YOLUMUZDAN DÖNDÜRMEK İSTEYENLERİ DEĞİL, BİZİMLE BİRLİKTE YÜRÜYENLERİ YAZACAK!

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Adalet Yürüyüşü'nün 16'ncı gününde Twitter hesabından yaptığı paylaşımda "Adaletsizlikler bitene kadar mücadelemiz sürecek. Tarih, bizi yolumuzdan döndürmek isteyenleri değil, bizimle birlikte yürüyenleri yazacak. Adalet Yürüyüşü CHP'nin yürüyüşü değil, günden güne Türkiye'yi esir alan bu adaletsiz düzene dur demek isteyen herkesin yürüyüşüdür!" dedi.³³⁹

1 Temmuz 2017- Adalet Yürüyüşü 17. Gün

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜ'NÜN 17. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, "Biz isteriz ki adalet duygusu 7'den 70'e herkes tarafından kabul edilsin. Adalet duygusunu yüceltelim, adaletli davranalım. Hiçbir ayırım yapmaksızın, kimlik ayırımı yapmaksızın, inanç ayırımı yapmaksızın, yaşam tarzı ayırımı yapmaksızın hep birlikte, kardeşçe, huzur içerisinde yaşayalım. Bunun en temel yolu adalettir, adalettir, adalettir." dedi.

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU: ÜLKEMİZE ADALET GELENE DEK VAZGEÇMEYECEĞİZ!

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Adalet Yürüyüşü'nün 17'inci gününde Twitter'dan yaptığı paylaşımda, "Sesimizi dağlar, ovalar, altında yürüdüğümüz gökler

³³⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

duydu; adaleti yok edenler duymak istemiyor. Ülkemize adalet gelene dek vazgeçmeyeceğiz!" dedi.³⁴⁰

2 Temmuz 2017- Adalet Yürüyüşü 18. Gün

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜ'NÜN 18. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, "Bugün 2 Temmuz, Sivas katliamında hayatlarını kaybeden vatandaşlarımı rahmetle anıyorum. Adalet arayışları hala devam ediyor değerli arkadaşlar, adalet arayışları hala devam ediyor ve bizim bu Adalet Yürüyüşü'nün ne kadar anlamlı olduğunu gösteren temel göstergelerden birisidir" dedi.

Değerli arkadaşlarım, dün taşeron işçileri aramızdaydı, onlar da adalet istiyorlar. "Onlar diyorlar ki, "Bize söz verildi, bize kadro verilecekti, ne olursunuz bunu bir kez daha dile getirin." Adalet Yürüyüşünde 1 milyonu aşkın taşeron işçisinin adalet talebini yine bu sabah, saat 07.00'de hepinizin huzurunda dile getiriyorum ve onlar için de adalet istiyorum. Onlar da çalışıyorlar, üretiyorlar, alın teri döküyorlar, ama onlar da kadrolu çalışmak isterler, kadrolarının ve iş güvenceleri olmasını isterler ve dolayısıyla adalet isterler ve adaleti sağlamak zorundayız.

Sevgili Peygamberimizin şöyle bir Hadis-i Şerif'i var: "1 gün adaletli davranmak, 60 yıllık ibadetten üstündür" 1 gün, sadece 1 gün adaletli davranmak, 60 yıllık ibadetten üstündür. Biz 1 gün değil, hepimiz adaletli davranalım diye yürüyoruz. 1 gün bile değil hepimiz, hepimiz, gerçekten bize destek veren bütün yurttaşlarımız adaletli bir yönetim istiyoruz, adaletli bir devlet istiyoruz, adaletli bir toplum istiyoruz. Adaletin egemen olduğu ve hepimizin de rahatlıkla konuşabildiği, düşüncelerini ifade edebildiği, düşüncelerini ifade ettiği için hapse atılmadığı bir düzen istiyoruz. Bu açıdan umuyorum bizim adalet yürüyüşümüze ülkeyi yönetenler daha fazla kulak kabartmış olurlar. Suçlama yerine dinlemek, bir yöneticinin temel görevidir, suçlama yerine dinlemek. Niçin biz yürüyoruz, hangi gerekçeyle yürüyoruz? Bize yapılan bütün hakaretlere rağmen neden sessiz kalıyoruz? Neden inançla ve kararlılıkla 'Adalet, adalet adalet' diyoruz. Bizi suçlamasınlar, bizi dinlesinler. Biz bu ülkenin insanlarıyız.³⁴¹

³⁴⁰ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

³⁴¹ Ögüt, E. (2017). *Adalet Adamı Kemal Kılıçdaroğlu*. İstanbul: Halk Kitabevi. s.221

Biz teröre karşıyız. Bakın, iki Adalet ve Kalkınma Partili yönetici doğuda terör örgütü tarafından katledildi. İki yöneticinin ailelerine başsağlığı dileklerimizi iletiyoruz. Siyasal partinin Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yöneticilerine başsağlığı dileklerimizi iletiyoruz. Allah'tan rahmet dileklerimizi iletiyoruz. Ve yine diyoruz ki; terör kimden nereden ve nasıl gelirse gelsin hep birlikte onurlu bir şekilde teröre karşı durmak hepimizin ortak görevi olmalıdır. Tıpkı adaleti savunduğumuz gibi.

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU: SİVAS KATLİAMI'NDA KAYBETTİKLERİMİZE RAHMET DİLİYORUM

CHP Genel Başkan Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşü'nün 18'inci gününde, Sivas Katliamı'nın 24. yılı dolayısıyla Twitter'dan paylaştığı mesajda "İnsanları din ve etnik kimlik üzerinden ayırıştırmak, insanlık adına utanç verici. Sivas Katliamında kaybettiklerimize rahmet diliyorum" dedi.

3 Temmuz 2017- Adalet Yürüyüşü 19. Gün

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜNÜN 19. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, " Bir ideal için yürüyoruz, Türkiye'de herkesin huzur içinde yaşaması için yürüyoruz, teröre karşı yürüyoruz, terörü lanetlemek için yürüyoruz, terörden mağdur olan aileler için yürüyoruz, 15 Temmuz şehitlerimiz ve gazilerimiz için yürüyoruz, bütün şehit yakınları için yürüyoruz. Zulüm ile abad olunmaz, zulmün karşısındayız. Zulmün yanında değil, mazlumun yanında olmak bizim temel felsefemiz, temel görüşümüz. Mazlumun yanında olmak, haksıza karşı durmak, haklıyı savunmak, bizim temel görevimizdir. Bu yürüyüşümüzü yapmamızın da temel nedeni, haksızlıkların artık Türkiye'de çuvala sığmayacak boyutlara ulaşmasıdır. " dedi

Yani, suçlamayı yapan, yargılayan ve mahkum eden kişi aynı kişi ve buna adalet deniyor. Bu, adalet değildir. Öyle bir adalet olmaz. Eğer yargıcın önünde, giydiği cübbede ilik ve düğme yoksa her türlü baskıya direndiği içindir, adalet konusunda söz verdiği içindir, adaletli davranacağı içindir. O nedenle biz adalet yürüyüşümüze aynı kararlılıkla devam ediyoruz.

Bu süre içinde özellikle İstanbul'a yaklaşırken provokasyonlardan dolayı bazı duyumlar geliyor, 'provokasyonlar olacaktır' diye bazı duyumlar geliyor. Bütün katılan

arkadaşlarıma özellikle istirham ediyorum, zaten söylüyoruz otobüslerle de duyuruyoruz. Hangi görüşten olursa olsun, hangi yaştan olursa olsun bir provokasyon olayıyla karşılaşıldığında, lütfen ama lütfen sadece alkışlayınız. Küfürler edildi, taşlar atıldı, gübreler döküldü. Ne yaparlarsa yapsınlar. Çünkü biz bir ideal için yürüyoruz, biz bir dava için yürüyoruz, biz bir huzur için yürüyoruz, biz adalet için yürüyoruz. Dolayısıyla bize taş da atılsa, onu gül kabul edin. Bize küfür de edilse, iyi bir söz olarak kabul edin. Ne söylenirse söylenir, hep beraber idealimiz için, Türkiye için, çocuklarımız için, geleceğimiz için ve tabiki adalet için yürüyeceğiz.

Hepinize şükran borçluyum, çok teşekkür ederim değerli basın mensupları.³⁴²

4 Temmuz 2017- Adalet Yürüyüşü 20. Gün

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜNÜN 20. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, "Yüksek Seçim Kurulu'nun almış olduğu karar nedeniyle referandum gayrimeşru hale geldi. Dilekçemizi hazırladık. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruyoruz" dedi.

Adalet yürüyüşümüzü yapıyoruz. Adalet yürüyüşünün bizce anlamı çok büyük ve bu artık toplumun her kesimi tarafından hissediliyor, Türkiye'nin temel bir sorunu var. Özellikle 20 Temmuz'dan sonra Türkiye süratle bir parti devletine dönüştü ve bütün kamu kuruluşları üç aşağı beş yukarı bir siyasal partinin şubesine dönüştü. Diyanet İşleri Başkanlığından MİT Müsteşarlığına kadar, BDDK'dan tutun bakanlıklara kadar her şey bir anlamda böyle bir siyasal partinin şubesine dönüştü ve bir parti devleti oluştu ve bu da bizim demokratik parlamenter sistemimize köklü zararlar veriyor. Bu yürüyüşün bir anlamı da biz kendi ülkemizde düşüncelerimizi özgürce ifade edebileceğimiz ve devletin bir partiye değil, devletin 80 milyona hizmet edebilecek bir konuma gelmiş olması. Bu amaçla yolumuza devam ediyoruz.

Dolayısıyla siyasi iktidarın bizim yürüyüşümüze kulak kabartması, niçin biz yürüyoruz, hangi gerekçeyle yürüyoruz bunu biraz daha dikkatle izlemesi benim en temel arzularımdan birisidir.

³⁴² Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

Bülent TEZCAN- Bu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine mühürsüz seçimle ilgili başvuru dilekçemizi hazırladık.

Kemal KILIÇDAROĞLU- Mühürsüz seçimle ilgili, referandum yapmıştık ve bu referandumda maalesef üzülmeye sebep ifade edeyim Yüksek Seçim Kurulunun almış olduğu karar nedeniyle referandum gayrimeşru hale geldi, meşruiyetini büyük ölçüde yitirdi. Şimdi dilekçemizi hazırladık Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuruyoruz ve ilk imzayı da buraya atıyorum. Hadi hayırlı uğurlu olsun.

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU: CESUR ADIMLARLA TÜRKİYE'YE ADALETİ BİRLİKTE GETİRECEĞİZ!

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, “Adalet bekleyerek gelmez, cesur adımlarla Türkiye’ye adaleti birlikte getireceğiz! Dedi.

Genel Başkan Kılıçdaroğlu, Adalet Yürüyüşü’nün 20’inci gününde Twitter’den, “Tarih hukuku katledenleri değil, adalet için cesaret gösteren ve hakkını arayan on binleri yazacaktır! Tüm Türkiye için adalet istiyoruz! Adalet isteyen kim olursa olsun, biz onun sesi olacağız! Adalet bekleyerek gelmez, cesur adımlarla Türkiye’ye adaleti birlikte getireceğiz!” paylaşımında bulundu.³⁴³

5 Temmuz 2017- Adalet Yürüyüşü 21. Gün

21. gün etabının başında konuşan CHP lideri “Adaleti siyasetin emrine verirsiniz Türkiye’nin başı beladan kurtulmaz. Adaleti siyasetin emrine verirsiniz Türkiye’de demokrasi olmaz. İnsan hakları ihlalleri olur” dedi.³⁴⁴

6 Temmuz 2017- Adalet Yürüyüşü 22. Gün

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, “Bazı çevreler, ‘Efendim yürüyorsunuz ama işte biz izin veriyoruz...’ Ne demek izin veriyoruz? Bu bizim Anayasal hakkımız, insan olarak hakkımız. Adalet istemek ne zamandan beri birilerinin iznine birilerinin lütfuna bağlı oldu" dedi.

³⁴³ Kula, O. B. (2017). *Dünya Basınında Adalet Yürüyüşü-1*. Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları. s.43-44

³⁴⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

Bu arada bizi üzen bir başka olay daha var değerli basın mensupları. Telafer’de IŞİD’in saldırısı sonucu 200 Türkmen’in katledilmesi ki bunlar hapisteydi, 200 Türkmen’in katledilmesi yaşlı, çocuk demeden herkesi katletmeleri gerçekten hepimizi üzüyor. Ama bir başka sevindirici olay daha var, bizim Gençlik kollarımız şu anda Türkmenlere, Irak’taki Türkmenlere yardım tırları götürüyorlar. Şu anda Telafer bölgesindeler ve dolayısıyla biz yardımlarımızı bu yürüyüşü yaparken, Adalet Yürüyüşünü yaparken yine yurtdışındaki Türkmenleri düşünerek onlara da her türlü yardımı yapmayı sürdürüyoruz.

Değerli arkadaşlarım, biz Türkiye’nin en barışçıl eylemini yapıyoruz, en barışçıl. 450 kilometreyi kimsenin burnu kanamadan, kimseye kötü söz söylemeden, herkesi kucaklayarak, bizim gibi düşünmeyen insanları alkışlayarak yolumuza devam ediyoruz. Provokasyonlar yapılmak isteniyor onları alkışlıyoruz. En barışçıl eylemimiz bazı çevrelerde ciddi kaygılar, endişeler yaratıyor. Hiç kimse şunu unutmasın, biz bu yürüyüşü “Adalet” adı altında yapıyoruz, toplumun 80 milyonu için yapıyoruz biz bu yürüyüşü, adalet ihtiyacı hepimizin ortak ihtiyacıdır. İnsanlığın ortak değeridir adalet.

Pazar gününe yaklaşıyoruz inşallah hiç kimsenin burnu kanamadan, hep birlikte Maltepe’de olacağız. Türkiye’ye ve dünyaya sesleneceğiz. Bu yürüyüşü niçin yaptık, hangi gerekçelerle yaptık, ne istiyoruz biz bunu anlatacağız.

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU, ADALET YÜRÜYÜŞÜNÜN 22. GÜNÜNDE TELE 1’DE YAYINLANAN “18 DAKİKA” PROGRAMINDA (6 TEMMUZ 2017)

Merdan YANARDAĞ- Merhaba değerli seyirciler. Biz bugün 18 Dakika’yı sahada büyük Adalet Yürüyüşü’nden yapıyoruz. Gebze’de hemen Topçu Kışlasının yanındaki alanda yayınıımızı gerçekleştiriyoruz. Bildiğiniz gibi büyük Adalet Yürüyüşü İstanbul’un kapılarına dayandı. CHP lideri Sayın Kemal Kılıçdaroğlu’nun öncülüğünde başlatılan ve bütün ezberleri bozan, siyasal tarihimizdeki çok özgün bir eylemin içinden yapıyoruz bu yayını. Ve ilk kez 18 Dakikaya bir konuk aldık, konuğumuz Sayın Kemal Kılıçdaroğlu, hoş geldiniz efendim.

Kemal KILIÇDAROĞLU- Teşekkür ederim. Sizler de hoş geldiniz.

Merdan YANARDAĞ- Çok teşekkür ederiz. Sağ olun vakit ayırdınız bize, bu yürüyüş, bu eylemin içinden. Ve 18 Dakika’yı sahadan yapmak ayrıca bizim için çok

önemli bir gazetecilik görevi, işi olarak değerlendirilebilir. O zaman vakit kaybetmeden hiç ilk sorularımızla girelim.

Emre KONGAR- Şimdi bu yürüyüş hem Cumhuriyet Halk Partisinin hem Kemal Kılıçdaroğlu'nun bir yeniden doğuşu olarak nitelendiriliyor gözlemciler tarafından. Ben de buna katılıyorum, gerçekten yepyeni bir "Kılıçdar." Halk artık size "Kılıçdaroğlu" demiyor "Kılıçdar" diyor, "Kılıçdar yürüyor", Yürüyen Kılıçdar", "Yepyeni bir Kılıçdar" ve "Yepyeni bir Cumhuriyet Halk Partisi", nedir o "Yepyeni"liği? Adalet, demokrasi ve özgürlük için sokaklara da çıkan, direnen bir Halk Partisi. Şimdi tabii bunun en büyük rakibi çıtayı öyle bir koydunuz ki, yine Kemal Kılıçdaroğlu ve Halk partisi, bu örgüt, bu yapı, bu Kemal Kılıçdaroğlu bu yürüyüşten sonra ne yapacak?

Kemal KILIÇDAROĞLU- Bu yürüyüşten sonra aslında çok şey yapacağız. Türkiye'de çok şeyi değiştirmeye kararlıyız. Az önce siz de söylediniz adalet konusunda, demokrasi konusunda, özgürlükler konusunda ciddi sınırlamalar var ve Türkiye uygar dünyadan giderek soyutlanıyor, Ortadoğu'da zaten itibarı olmayan bir Türkiye. Şimdi bizim bu yürüyüşün bir temel amacı vardı; toplumun üzerine bir korku gömleği giydirilmişti, insanlar korkudan konuşamıyorlardı. Gazetecisi rahat yazamıyor, üniversite hocası konuşamıyor, üniversiteler konuşamıyor, işverenler konuşamıyor, sendikalar konuşamıyor, sade vatandaş ise zaten hiç konuşamıyor. O zaman toplumun sesini ortak sesini seslendirecek bir organa ihtiyaç vardı. Bu en çok CHP'ye yakışırdı ve dolayısıyla biz de bunu bir şekliyle önceledik ve Güvenpark'ta bu yürüyüşü başlattık. Bu yürüyüş bir CHP yürüyüşü değil, onun da özenle altını çizmek isterim, bir CHP yürüyüşü değil. Bu yürüyüşte asla CHP bayrağı kullanılmadı. Bu yürüyüş adalete susamış herkesin yürüyüşüdür. Her siyasi partiden vatandaşlarımız bu yürüyüşe katıldılar. Siyasi partilerin dışında engelliler katıldılar, sanatçılar katıldılar, hukukçular katıldılar, emekli hakimler katıldılar, emekli paşalar katıldılar, çiftçiler katıldılar, işçiler katıldılar, taşeron işçileri katıldılar, emeklilikte yaşa takılanlar katıldılar. Yani toplumun her kesimi adalet isteyen, adaleti yüceltmek isteyen her kesimi bir şekliyle kendisini bu yürüyüşte buldu. O açıdan biz bu çıtayı toplumsal destek bulduğumuz sürece yükselterek yolumuza devam edeceğiz. Ne zamana kadar? Güçlü bir parlamenter demokratik sistem, medya özgürlüğü, kadın erkek eşitliği, üniversitelerin özerkliği, hapisanelerde milletvekillerinin olmadığı bir Türkiye özlemiyle bunları değerlendireceğiz ve yürüyeceğiz. Yani bazen parlamento içinde, bazen parlamento dışında eylemlerimizi sürdüreceğiz.

Merdan YANARDAĞ- Sayın Kılıçdaroğlu bir başka özelliği de şu, toplumdaki bazı dinamikleri harekete geçirdi. Uzunca süre, bu biraz daha geriye alınabilir. 12 Eylül askeri darbesinden itibaren, 15 Temmuz ve 15 Temmuz'u bir fırsata çeviren Erdoğan AKP darbesinin ardından Türkiye'nin içine sokulduğu o, ne diyelim, bir işkencenin, bir kısılcının içinden, bir hapishanenin içinden toplum bir kurtuluş umudu görmeye başladı. Gezi Direnişinden sonra bu büyük Adalet Yürüyüşü ikinci bir toplumsal çıkış olarak değerlendirilebilir diye düşünüyorum. Sadece toplumun bazı sosyal kesimleri değil, siyasal yelpazede yer alan birbirinden çok farklı eğilimlerin de destek verdiği açık. Yani işte Haziran Hareketinden Saadet Partisine, ülkücülerden yine merkez sağda politika yapan insanlara kadar toplumun çok geniş bir kesiminde mutabakat sağlanmış durumda. Bir yapılan araştırmada toplumun yüzde 76'sı 80'e yakınının bu yürüyüşe destek verdiği gözleniyor. Dolayısıyla size ve bu yürüyüşe bağlanan umut çok yükselmiş durumda. Bir CHP yürüyüşü olmaktan çıktı gerçekten, CHP'yi aşan bir talebi ifade eden bir yürüyüşe dönüştü. Bütün bunları birleştirecek bir talep her halde yeni bir gelecek projesidir. Böyle bir gelecek projesini yine bu yürüyüşe şu ya da bu şekilde destek veren kesimlerle ortaklaşa oluşturmak gibi bir perspektife sahip misiniz?

Kemal KILIÇDAROĞLU- Mutlaka demokrasiden yana olan, adaletten yana olan, Türkiye'nin çağdaşlaşmasından yana olan, insanların özgürlüğünden, medyanın özgürlüğünden, üniversitelerin özerkliğinden yana olan çok geniş bir kesim var. Bunların bir kısmı sağda, bir kısmı ortada, bir kısmı solda olabilir. Ama bu ortak paydayı güçlendirerek bizim yolumuza devam etmemiz lazım, biz bunu yapacağız bu konuda kararlıyız. Destek veren var mı? Evet, destek veren var. Toplumun her kesiminden destek alıyoruz. Bu destek bizi son derece mutlu ediyor. Ve biz kararlılıkla, azimle yolumuza devam edeceğiz. Ama bir gerçeği unutmamak lazım, şimdi bu yürüyüşü anlamlı kılan, bu yürüyüşün bu kadar geniş kesimlerde kabul görmesini sağlayan temel öge 20 Temmuz sivil darbedir.

Merdan YANARDAĞ- O darbenin de ne kadar sivil olduğu tartışılır.

Kemal KILIÇDAROĞLU- Evet, şimdi bakın 15 Temmuz darbe girişiminden sonra Türkiye'de demokrasi konusunda korkunç bir uzlaşma alanı çıktı. Her parti darbe girişimine karşıydı, her sivil toplum örgütü, her meslek kuruluşu karşıydı. Ben saraya gittim, Başbakan Genel Merkezi ziyaret etti. Biz Başbakanlığı ziyaret ettik, AKP Genel Merkezini ziyaret ettik. Demokrasi konusunda ortak bir payda oluşmuştu, güçlü bir parlamenter sistem oluşturulacaktı. Yenikapı Mitingine katıldım, 12 madde halinde bir daha Türkiye darbeyle

karşılaşmasını diye nelerin yapılması gerektiğini anlattım. Sayın Erdoğan ben yerime giderken geldi beni kutladı bu konuşma dolayısıyla. Fakat fazla sürmedi 5 gün. 20 Temmuz'da getirdiler OHAL kararını parlamentodan geçirdiler. Ne oldu ondan sonra? Bini aşkın üniversite hocası kapının önüne kondu, gazeteciler haislere atıldı, gazeteler kapatıldı, televizyonlar kapatıldı, açlık grevi yapan iki öğretmen alındı hapse kondu. Hapisteki gazetecilerin sayısı 150'yi aştı bildiğim kadarıyla.

Merdan YANARDAĞ- Dünyada ilk sırada.

Kemal KILIÇDAROĞLU- Evet, 170'lere falan ulaştığı da söyleniyor. Ve daha da önemlisi haksızlığa uğradığını düşünen kişinin yargıya erişimi engellendi. Diyelim ki üniversite hocası KHK'yla görevden atılmış, "Haksız yere beni attınız, yargıya başvuracağım" diyor. "Başvuramazsın" diyorlar. Bu kadar ağır insan hakkı ihlalleri var. Bu bizim yürüyüşümüzün çok geniş bir toplumsal destek sağlamasına ortam hazırladı. Üniversiteden atılan hoca da, efendim yazı yazamayan gazeteci de, atıldıktan sonra işini geri isteyen kişi de ama bu arada taşeron işçisi de, bu arada emeklilikte yaşa takılan da, bu arada çevre dostu olan işte HES'ler dolayısıyla suyu kesilen köylüler de, ormanına sahip çıkmak isteyen köylüler de hepsi de bu Adalet Yürüyüşü içinde yerlerini aldılar. Bu bizim için olağanüstü bir avantaj sağladı. Ve şunu da gösteriyor bize, demek ki bu ülkenin insanları gerçekten de adalete susamış. Sadi'nin güzel bir sözü vardır saygı değer hocam, İran'ın ünlü düşünürü Sadi diyor ki, "Dünyanın bütün nehirleri adalete susamış bir insanın susuzluğunu gidermeye yetmez." Şimdi bir kişinin eğer adalete susamışlığı, dünyanın bütün nehirlerini karşılamıyorsa o susamışlığı bu ülkenin 80 milyonu adalete susamış. O zaman bu nehirleri nereden bulacağız? Biz eğer bunu toplumsal destekle ve asla cam kırmadan, çerçeve kırmadan, insanlara saldırmadan, yapılan protestoları da alkışlayarak eğer götürebilsek hiç kimsenin burnu kanamadan, İstanbul'a kadar gidersek olağanüstü bir başarıya imza atmış olacağız.

Merdan YANARDAĞ- Efendim son soru, bu 18 Dakika Özel hocamın da bir sorusu olabilir. Biz 18 dakikayı aştık. Bunu öngörüydük. Çok teşekkür ediyoruz öncelikle bize vakit ayırdığınız için bu sıkışık anda. Adalet Yürüyüşünde ön gördüğünüz hedefler konusundaki ısrarınızı sürdüreceksiniz? Çünkü şaşırttınız şöyle eleştiriler vardı, bir şekilde bu yürüyüş bir yerde kesilir, yarım kalır. Örneğin Enis Berberoğlu serbest bırakılırsa işte, hedefe ulaştık denir ve orada bırakılır. Ama bütün bu varsayımlar, öngörüler gerçekleşmedi. Siz herkesi şaşırttınız ve İstanbul'da da büyük bir buluşma gerçekleşecek

öyle anlaşılıyor. Benim kişisel beklentim milyonlarca insanın geleceği yönünde. Siz bu hedefler için yani İstanbul'daki o büyük buluşma, bir son olmayacak diye düşünüyorum ben. Öyle midir gerçekten ben yanılıyor muyum? Yoksa siz bu hedefler için mücadeleyi sürdüreceksiniz?

Kemal KILIÇDAROĞLU- Bu yürüyüş Enis Berberoğlu için yapılan bir yürüyüş değil. Bu yürüyüş hapisteki milletvekilleri, bu yürüyüş üniversitelerden atılan üniversite hocalar, bu yürüyüş hapisteki gazeteciler, bu yürüyüş açlık grevi yaptı diye terörist olarak tutuklanıp hapse atılan iki öğretmen için, bu yürüyüş hak arayıp adalete ulaşamayanlar için. Bu yürüyüşün amacı bu zaten yani adaletsizliği toplumun her kesiminde duyurmak yani bunun aslı amacı bu. Bu burada sona erer mi? Hayır, ermez. Adaletsizlik böyle devam ettiği sürece biz de yolumuza devam edeceğiz. Her türlü mücadeleyi yapacağız.

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU: ADALET GELENE DEK SUSMAYACAĞIZ!

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, "Adalet istemek bize sağlanan bir lütuf değil, her vatandaşın doğuştan sahip olduğu anayasal hakkıdır. Adalet gelene dek susmayacağız!" dedi.

Genel Başkan Kılıçdaroğlu, Adalet Yürüyüşü'nün 22'inci gününde Twitter hesabından "Adalet Yürüyüşü, Türkiye'de yapılmış en onurlu eylemlerden biri olarak tarihe geçecek. Adaleti Türkiye'ye, el ele vererek getireceğiz! Adalet istemek bize sağlanan bir lütuf değil, her vatandaşın doğuştan sahip olduğu anayasal hakkıdır. Adalet gelene dek susmayacağız!" paylaşımında bulundu.³⁴⁵

7 Temmuz 2017- Adalet Yürüyüşü 23. Gün

GENEL BAŞKAN KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜNÜN 23. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, "Buradan Avrupa Parlamentosuna seslenmek isterim, biz herkes için adalet istiyoruz, sizden de adalet istiyoruz. Türkiye sadece iktidar partisinden ibaret değil ki, Türkiye'de bakın bir Adalet Yürüyüşü yapıyoruz, on binler var. Bir referandum yaptık, yüzde 50'den fazlası demokrasi istiyor bu ülkenin.

³⁴⁵ Kula, O.B. (2017). *Dünya Basımında Adalet Yürüyüşü-2*. Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları. s.37

Dolayısıyla Avrupa Birliğiyle ilişkilerin askıya alınması değil, daha sağlıklı ve tutarlı sürdürülmesi gerekiyor. Bu konuda umarım bizim adalet arayışımıza da destek vererek Türkiye'yle olan ilişkilerinin devamı yönünde bir karar alırlar" dedi.

Güzel bir gündeyiz, bugün Kocaeli'nden ayrılıyor, bütün Kocaelilere yürekten teşekkür ediyoruz bize gösterdikleri ilgiden ötürü. Biz onlar için de bütün Türkiye için, 80 milyon için adalet istiyoruz ve adalet için yollara çıktık ve bu yolculuğumuz sürecektir. Bugün İstanbul'a giriyoruz son derece mutluyum, huzurluyum, kimsenin burnu kanamadan uzun bir yolculuğu kat edip İstanbul il sınırlarına girmiş olacağız. Umarım bizi izleyen gazeteci arkadaşlarımız da son derece memnundurlar. Çünkü onlar da bizimle birlikte sağ olsunlar uzun bir yolculuk yaptılar. Birlikte 9 Temmuz Pazar günü bu yürüyüşümüzü tamamlamış olacağız, ama adalet arayışımızı değil, adalet arayışımız devam edecek.

Bu arada değerli basın mensupları Avrupa Parlamentosu Kati Piri'nin raporunu kabul etti. Müzakereler konusunda, AB'ye üyelik konusunda Türkiye'yle ilişkilerin askıya alınması yönünde bir rapor önerisi kabul edildi. Buradan Avrupa Parlamentosuna seslenmek isterim, biz herkes için adalet istiyoruz, sizden de adalet istiyoruz. Türkiye sadece iktidar partisinden ibaret değil ki, Türkiye'de bakın bir Adalet Yürüyüşü yapıyoruz, on binler var. Bir referandum yaptık, yüzde 50'den fazlası demokrasi istiyor bu ülkenin. Dolayısıyla Avrupa Birliğiyle ilişkilerin askıya alınması değil, daha sağlıklı ve tutarlı sürdürülmesi gerekiyor. Bu konuda umarım bizim adalet arayışımıza da destek vererek Türkiye'yle olan ilişkilerinin devamı yönünde bir karar alırlar. Bu da bizi memnun eder, çünkü adalet sadece Türkiye için değil bütün insanlık için geçerli olan bir kavramdır. Avrupa Parlamentosunun da adil davranarak Türkiye'yle olan ilişkileri sürdürme yönünde bir karar alır umuduyla hepimize selamlar, saygılar, hürmetler sunuyorum değerli basın mensupları.

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU, "ADALET YÜRÜYÜŞÜ" NÜ THE GUARDIAN'A YAZDI

Genel Başkan Kılıçdaroğlu'nun The Guardian'da yayınlanan makalesi şöyle:

"Adalet Yürüyüşümüz"

Türkiye'nin otoriter bir rejime kayışını durdurmak için yürüyoruz

Her gün on binlerce vatandaşımız adalet talebiyle yürüyor. Ankara'dan çıktık yola ve 15 Haziran'dan bu yana her gün, günde yaklaşık 20 kilometre yürüyerek İstanbul'a doğru

ilerliyoruz. Talebimiz, Türkiye’de yaşayan herkes için adalet ve hukukun üstünlüğünün sağlanması.

Yolumuz uzun, 432 kilometre. Dağlarda şiddetli yağmurlara ve ovalarda kavurucu sıcağa göğüs gerdik. Sayımız şimdiden 40.000’i aştı ve önümüzdeki günlerde on binlerce yurttaşımız daha katılacak aramıza. Tüm gün kulaklarımda aynı haykırış yankılanıyor: “HAK, HUKUK, ADALET.”

Siyasi görüşlerimizden bağımsız olarak hepimiz tek bir amaç için toplandık, “Adalet”. Barışçıl bir biçimde yürüyüşümüze devam ediyoruz. Yolumuza atılan mermilere ya da kalacağımız kamp alanına dökülen tezeğe cevap vermeden yürüyüşümüzü sürdürüyoruz. Bizi kışkırtmak isteyenlere sadece alkışlarımızla karşılık veriyoruz. Bu yolda en büyük varlığımız, barışçıl fakat kararlı duruşumuz.

Geride bıraktığımız sene Temmuz ayında ülkemiz bir darbe girişimini yaşadı. İkinci ve daha sinsi bir darbe ise bu girişimin beş gün sonrasında siyasi iktidar tarafından gerçekleştirildi. Hukukun üstünlüğü ve parlamenter demokrasinin askıya alındığı bir olağanüstü hal rejimine geçildi. O günden bugüne Türkiye kararnamelerle yönetilmekte. Hükümet, 105.000’den fazla kamu çalışanını yeterli bir açıklama yapmadan görevden aldı. Sayısız akademisyen, gazeteci ve hatta milletvekili siyasi görüşleri sebebiyle tutuklandı. Ülkemizde bir korku yönetimi inşa edildi.

Bütün bu adımlar yeterince zararlı değilmiş gibi, hükümet, cumhurbaşkanına çok daha geniş yetkiler veren anayasa değişikliklerini Nisan ayında referanduma sundu. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın, adil olmayan koşullarda, hukuka ve Avrupa Konseyi standartlarına aykırı bir biçimde gerçekleştirildiğini tespit ettiği referandumla, AKP, tek adam rejimini pekiştirdi ve ülkemizdeki olağanüstü hali olağanlaştırdı.

Adaletsizlik, keyfilik ve ayrımcılık AKP rejiminin alametifarikası hale geldi. İşte tam da bu nedenle öncelikle adalet istiyoruz. Adalet hakkı en temel insan haklarından birisidir. Adalet hakkı, hukukun üstünlüğünün bütün temel ilkelerini içinde barındırır: mahkemeler ve yargının bağımsızlığı, adil yargılanma hakkı ve herkesin hukuk önünde eşit olması.

Bu otoriter rejim vatandaşlarımızı bu temel haklardan yoksun bıraktı. Ülkemizin en yüksek mahkemesi olan Anayasa Mahkemesi hükümetin çıkardığı OHAL KHK’larının hukuka uygunluğunu incelemeye yetkisinin olmadığını ilan etti. Tarafsız ve bağımsız olma

çabasındaki yargıçlar soruşturmalara ve görevden almalara maruz kaldılar. Rejim muhaliflerini savunan avukatlar ya tutuklandılar ya da sürekli bir tutuklanma tehdidi altında mesleklerini icra ediyorlar. Daha geçtiğimiz Çarşamba günü, Uluslararası Af Örgütü'nün Türkiye Direktörü ve önde gelen diğer insan hakları savunucuları sebepsiz yere gözaltına alındı. Cezaevlerimizde yer kalmadı. Hükümlüler, muhaliflere ve gazetecilere yer açmak için serbest bırakılır oldu. Hakkında soruşturma veya dava açılan insanlarımızın aileleri de onlarla birlikte hukuki haklarından alıkonulmaya başlandı. Cezanın şahsiliği gitti, toplu cezalandırma dönemi başladı.

Ülkemizdeki bu yeni otoriter rejime rengini veren unsurlar; zayıflatılmış bir meclis, gerçekleri saptıran ve çoğu zaman hükümet karşıtlarını karalamada kullanılan bir propaganda aygıtına dönüşen medya, başka yerlerde hazırlanmış kararlara imza atan mahkemeler ve kamu kaynaklarıyla finanse edilen hükümet mitingleridir. Hükümet mitingleri için her kapı açılırken, tüm diğer gösteriler yasaklanır olmuştur. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin tanıdığı adaletsizliğe karşı çıkabilme hakkı yok edilmiştir. Bu bir krizdir. Bu, esas derdi kendini korumak olan otoriter bir rejimin ülkemizi içine sürüklediği ve tarihimizde eşi benzeri görülmemiş bir kriz dönemidir.

Biliyoruz ki yalnız değiliz. Dünya ne yazık ki aşırılıklar, özgürlük düşmanı popülistler ve diktatörler çağıyla karşı karşıya. Baskı düzeylerinde farklılıklar olabilir ama bunlar arasındaki ortak noktalar da bir o kadar çok. Diktatörler birbirlerini örnek alıyor. Adeta demokrasilere karşı bir ittifak kurmuş durumdalar. Kendi ülkelerini mahvediyor ve insanlarını başka topraklarda mülteci konumuna sürüklüyorlar. Öyleyse, özgürlükçü demokratlar buna karşı ne yapmalı? Bizler bu özgürlük düşmanı popülistler ve yeni kuşak diktatörlerle mücadele etmek için yeni demokratik araçlar geliştirmeliyiz ve bunları uluslararası düzeyde birbirimizle paylaşmalıyız.

Bu otoriter taarruza karşı vereceğimiz tek ilkeli cevap demokratik değerlere bağlılığımızı tazelemek ve onun güçlendirmek olacaktır. Bunu umudumuzu canlı tutacak sözlerimiz ve eylemlerimizle sağlayacağız. Umut sâridir. Ben bunu her gün benimle birlikte yürüyen yorgun fakat yürekli insanların yüzlerinde görüyorum. Dayanışma cesareti besler. Yakında bize yüzbinlerin katılmasını bekliyoruz.

Sayımız arttıkça cesaretimiz de artıyor. Yürüyüşümüz Türkiye'de ifade özgürlüğüne ve barışçıl gösteri hakkına ne kadar büyük bir kararlılıkla bağlı olduğumuzun göstergesidir.

Attığımız her adımla, bizi kararnamelerle ve sindirerek yönetmek isteyenlere şöyle sesleniyoruz. Biz yurttaşlar olarak bizi yönetenle aramızda yaptığımız bir sözleşme var. Bu bir toplumsal sözleşme. Biz vatandaşlar olarak devletin otoritesine rıza gösteriyoruz. Devlet bizim haklarımızı korusun diye rıza gösteriyoruz.

Biz iktidarın ihlal ettiği toplumsal sözleşmeyi yeniden hayata geçirmek için yürüyoruz. Demokrasimizi ve didinerek kazandığımız özgürlüklerimizi yeniden kazanmak için yürüyoruz. Bu otoriter rejimin yüzüne takındığı “demokrasi” maskesini düşürmek için yürüyoruz. Yürüyüşümüz birçok rejim mağduruna yuva olmuş bir İstanbul hapishanesinin kapılarında son bulacak. Fakat inanıyoruz ki bu, bir son değil, sesi ülkemizin sınırlarının ötesinde yankılanacak yeni bir toplumsal adalet hareketinin başlangıcı olacak.”

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU, “ADALET YÜRÜYÜŞÜ”NÜ FRANKFURTER ALLGEMEINE ZEITUNG’A YAZDI

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’nun, “Frankfurter Allemine Zeytuni” gazetesinde yayınlanan “ADALET ARIYORUM “ başlıklı makalesi şöyle:

“ADALET ARIYORUM” (ADALET YÜRÜYÜŞÜM / ADALET İÇİN YÜRÜYORUM)

Kemal Kılıçdaroğlu

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı

15 Haziran günü Ankara’dan İstanbul’a başlattığım Adalet Yürüyüşüne devam ediyorum. Niçin yürüyorum?

Bu 450 kilometrelik yürüyüşün tek bir amacı var; adalet.

“Sokakta adalet aranır mı ?” diye soruyorlar. Evet, aranır. Ülkenizde büyük haksızlıklar, adaletsizlikler var ve ülkenizin mahkemeleri adalet dağıtmaktan uzaksa ayağa kalkarsınız ve yollara düşersiniz. Benim de yaptığım budur.

Tek bir sloganım var: ADALET.

15 Temmuz 2016 günü ülkemiz faillerinin çoğu Güleni subaylardan oluşan kanlı bir askeri darbe girişimi ile karşı karşıya kaldı. O gece darbeciler halkın üzerine acımasızca ateş açtı, 249 yurttaşımızı öldürdü, yüzlercesini de yaraladı. Ancak demokrasiyi benimsemiş her kesimden halk, sokağa çıkarak ve bu menfur darbe girişimini püskürttü.

İnsanlar sokakta öldürülürken bütün partilerin katılımı ile TBMM toplandı, demokrasiye sahip çıktı, ortak bir bildiri ile de darbecilere karşı birlikte mücadele kararı alındı.

Demokrasimize kast eden ve insanlarımızı öldüren darbeci askerler, diğer kamu görevlileri ve onları destekleyen sivillerin yargılanması ve cezalandırılması kaçınılmazdır. Hükümetin, buna benzer müdahaleleri önlemek için tedbirler alma hakkı da vardır.

Ancak bütün bunların hukukun içinde yapılması gerekir.

Ne var ki, böyle olmamış, 20 Temmuz'da ilan edilen olağanüstü hal bahane edilerek hukukun dışına çıkılmış, ülke keyfi bir şekilde yönetilmeye başlanmıştır. Şu anda Türkiye'de parlamento fiilen devre dışıdır, ülke Erdoğan'ın kararnameleri ile yönetilmektedir. Hiç kuşku yok ki bu bir sivil darbedir.

16 Nisan 2017 anayasa referandumu işte böylesine bir baskı ortamında yapılmıştır. Adaletsiz ve eşit olmayan koşullarda yapılan ve sonuçları şaibeli olan referandumla kuvvetler ayrılığı ilkesinden uzaklaşmış, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hukuk devleti niteliği ciddi şekilde zedelenmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi, giderek demokrasiden uzaklaşmakta. Ülkemde şu anda resmen bir tek adam yönetimi var. 15 Temmuz askeri darbe girişimini püskürten Türkiye, şimdi 20 Temmuz darbesini bütün yakıcılığıyla yaşamaktadır.

20 Temmuz sivil darbesinin hâkim olduğu bu bir yıllık dönemde askeri darbe girişimi ile hiç ilgisi olmayan çok sayıda muhalif tutuklanmış; on binlerce insan kamu görevinden çıkartılmıştır. Aylar geçmesine rağmen bu insanlara henüz kendilerini savunma imkânı verilmemiştir.

Yargı bağımsızlığı tamamen ortadan kaldırılmış, iktidar yargıya açıkça talimat verir hale gelmiştir. Tutuksuz yargılama kararı veren savcı ve hâkimler görevlerinden alınıp tutuklanabilmektedir.

Şu anda ülkemde 159 gazeteci ve medya çalışanı, 12 milletvekili ve yüzlerce akademisyen hapidedir. Maalesef artık Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. En son partimin milletvekili Enis Berberoğlu tutuklandı. Berberoğlu, milletvekilidir ama öncesinde 33 yıllık Gazeteciler kariyerine sahiptir. Ve tutuklanmasına neden olan davada da doğrudan gazetecilik yargılanmaktadır. Berberoğlu’nun tutuklanması bardağı taşıran son damla oldu. 15 Haziranda ’Bıçak kemiğe dayandı’ diyerek ’Adalet Yürüyüşünü’ başlattım.

Ama sadece Enis Berberoğlu için yürümüyorum. Benim ülkemde toplumun her kesiminden çok sayıda insan haksızlık, hukuksuzluk, adaletsizlikle karşı karşıya. Ben tüm bu insanlar için yürüyorum. Benim ülkemde çok sayıda kadın ve çocuk şiddet kurbanı olmaktadır. İnsanlar, kimlikleri, inançları ve yaşam tarzlarından dolayı ayrımcılığa tabi tutulmaktadır. Bu büyük adaletsizliklere karşı yürüyorum. Benim ülkemde 1 milyonun üstünde çocuk işçi var.

Benim ülkemde her yıl 2 bin işçi iş kazalarında ölmektedir. Benim ülkemde milyonlarca insan açlık sınırının altında olan asgari ücretle ve uygun olmayan koşullarda çalışmak zorundadır. İşte ben bu insanlar için yürüyorum.

Sadece benim ülkemde mi? Hayır; dünyada da pek çok konuda adaletsizlik hâkim, politik ve ekonomik güçlerin hırsları dünyayı kana ve ateşe boğmuş durumda. Devam eden savaşlarda, iç karışıklıklarda çok sayıda masum insan can vermekte. Terör dünyamızda kol gezmektedir. Her gün yüzlerce insan teröre kurban gitmekte. Bu büyük bir adaletsizlik ve ben tüm terör kurbanları için yürüyorum. Dünyadaki zenginlikler adil paylaşılmıyor. Çok sayıda yoksul insan var. Açlıktan ölen insanlar, çocuklar var. Bu büyük adaletsizliğe dikkat çekmek için yürüyorum. Savaşlar, iç çatışmalar, baskılar ve açlıktan kaçan milyonlarca insan yerlerinden yurtlarından edilmiş, mülteci olmuşlardır. Her yıl güvenlik, ekmek ve özgürlük için batı ülkelerine gitmeye çalışan binlerce insan Akdeniz’in soğuk sularında boğulmakta. Bu büyük adaletsizliğe karşı, Aylan Bebekler ölmesin diye yürüyorum.

Dünyamız talan edilmekte, insanların ve diğer canlıların yaşam alanları yok edilmekte. Bu büyük bir adaletsizliktir ve ben tüm insanlık için, gelecek kuşaklar için yürüyorum.

Ben modern Türkiye’nin kurucusu olan ve Türkiye’nin demokrasi ile tanışmasını sağlayan Cumhuriyet Halk Partisi’nin Genel Başkanım. Ülkemdeki ve dünyadaki

adaletsizliklere karşı yürürken hiç de karamsar değilim. Halkımın bütün baskı ve zorluklara rağmen ülkemde demokrasiyi yeniden tesis edeceğine, adaletin bu ülkede ayağa kaldırılacağına inanıyorum. Aynı şekilde daha adil bir dünyanın mümkün olduğunu da düşünüyorum. Çünkü ben biliyorum ki çok sayıda vicdanlı insan dünyamızdaki adaletsizliklerin nasıl azaltılacağı üzerine kafa yormaktadır...”

İNGİLTERE İŞÇİ PARTİSİ LİDERİ CORBYN'DEN GENEL BAŞKAN KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜ'NE DESTEK MESAJI

İngiltere İşçi Partisi Lideri Jersey Çorban, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'na bir mesaj göndererek Adalet Yürüyüşü'ne destek verdi.

Corbyn'nin mesajı şöyle:

Eziyet çeken, mağdurlarla dayanışma içindeyim ve Avrupa Sosyalist Partisi'nin hapisteki CHP'lilerin serbest bırakılması çağrısını destekliyorum.

Jersey Çorban

İngiltere İşçi Partisi Lideri³⁴⁶

8 Temmuz 2017- Adalet Yürüyüşü 24. Gün

CHP GENEL BAŞKANI KEMAL KILIÇDAROĞLU'NUN ADALET YÜRÜYÜŞÜNÜN 24. GÜNÜNDE YÜRÜYÜŞ ÖNCESİ YAPTIĞI AÇIKLAMA

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, "Yarın mitingimiz olacak. Ben Dragos'tan miting alanına yalnız yürüyeceğim. O nedenle ben de gidip Genel Başkanla yürüyeceğim diyen vatandaşlarıma şimdiden bir uyarı yapayım, beni Dragos'ta beklemeyin. Dragos'tan miting alanına kadar yalnız yürüyeceğim. Eğer ilgi gösterirseniz tabi miting alanına gelin. Miting alanına 2,5-3 kilometrelik bir yürüyüşle geleceğim ve orada hep birlikte mitingimizi gerçekleştirmiş olacağız. Bu mitingi yaparken miting alanına bayrak dışında, adalet pankartı dışında ve Atatürk posterini dışında hiçbir şey istemiyoruz " dedi.

Bu mitingi yaparken miting alanına bayrak dışında, adalet pankartı dışında ve Atatürk posterini dışında hiçbir şey istemiyoruz hiçbir şey. Altı oklu bayrak da istemiyoruz. Hep beraber adalet istiyoruz, bayrağımız var bizim bayrağımız, milli bayrağımız. Dolayısıyla o

³⁴⁶ Kula, O. B. (2017). *Dünya Basınında Adalet Yürüyüşü-3*. Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları. s.37

bayrağın altında hep birlikte yaşıyoruz. Atatürk ortak değerimiz ve Atatürk posteri olacak. Onun dışında hiç kimsenin başka bir pankart getirmesi, bir başka bayrak açmasını asla doğru bulmuyoruz. Bunu yapanı da provokatör olarak değerlendiriyoruz. O açıdan bütün arkadaşlarım ve güvenlik güçlerinden istirhamım bu üçünün dışında başka bir pankartı alana sokmasınlar.

Değerli arkadaşlarım biraz sonra tekrar yürüyüşümüze başlayacağız. Bu süre içinde beni yalnız bırakmayan değerli basın mensuplarına da şükranlarımı sunuyorum. Sağ olsunlar, var olsunlar. Sizlerin de zor anlar yaşadığını biliyorum. Özellikle kameraman arkadaşlar arka arkaya giderken arada bir kazalar yaptılar. Umarım onlarda da ciddi bir yaralanma olmamıştır.

Hepinize yürekten teşekkürler, saygılar sunuyorum.

ADALET YÜRÜYÜŞÜ'NDE 24. GÜN TAMAMLANDI

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Adalet Yürüyüşü'nün 24. gününde ilk etaba Tuzla'daki kamp alanından başladı.

E-5 boyunca yürüyen Genel Başkan Kılıçdaroğlu önderliğindeki kortej, Pendik Kaynarca'dan itibaren sahil yoluna indi.

CHP Lideri Kılıçdaroğlu Pendik'ten sahile inerken arkasındaki kalabalık Tuzla'ya kadar uzandı.

Pendik sahilde kurulan dinlenme alanındaki mola sonrası tekrar yürüyüşe geçildi. Bu etapta Ahmet Şık'ın eşi Yonca Şık'ın da aralarında bulunduğu Dışarıdaki Gazeteciler İnisiyatifi üzerinde "Gazetecilere özgürlük" yazan tişörtlerle korteje katılarak CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ve eşi Selvi Kılıçdaroğlu ile bir süre yürüdü. Sanatçılar Meltem Cumbul ve İlyas Salman da bugünkü yürüyüşe katılanlar arasındaydı.

Genel Başkan Kılıçdaroğlu yürüyüş sırasında "Tutuklu gazetecilere selam söyleyin, onların adaleti için de yürüyoruz" dedi. Tutuklu gazetecilerin arkadaşları ve eşleri de teşekkür etti.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu korteje SÖZCÜ Gazetesi'ni temsilen gelen beş kişiyle de yürüdü. Genel Başkan Kılıçdaroğlu, desteklerinden ötürü kendisine teşekkür

eden Gökmen Ulu ve Mediha Olgun'un arkadaşlarına da "Sözcü'nün, Gökmen'in ve Mediha'nın yanındayız" dedi.

Kılıçdaroğlu Kartal'a vardığında gerideki kalabalık Pendik'e kadar uzandı. Sahil hattındaki apartmanların balkonlarına çıkanlar da Kemal Kılıçdaroğlu'na Bayrak açarak destek verdi.

RAHŞAN ECEVİT'TEN GENEL BAŞKAN KEMAL KILIÇDAROĞLU'NA DESTEK MESAJI

Cumhuriyet Halk Partisi önceki genel başkanlarından Bülent Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit, Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'na bir mesaj göndererek Adalet Yürüyüşü'ne destek verdi.

Rahşan Ecevit'in mesajı şöyle:

Sayın Kılıçdaroğlu ve ona eşlik edenlere,

Adalet Yürüyüşüne durumum müsait olmadığı için katılamadım. Ancak isterim ki bu anlamlı yürüyüşünüz Pazar gününden sonra da, manen de olsa her zaman ve her konuda devam etsin.

Başarılar dileğiyle sevgilerimi sunarım.

Rahşan Ecevit³⁴⁷

Maltepe Çağrısı

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, 9 Temmuz 2017 tarihinde yapmış olduğu Maltepe Çağrısı, Adalet Yürüyüşü hedef eyleminin başlamasına ilişkin maddeler olarak sıralanmaktadır.

15 Temmuz darbe girişimini bir kez daha açık ve kesin bir dille lanetliyoruz. 249 şehidimizin aziz hatırası ve 2301 gazimiz için Fetullah Gülen Terör Örgütü'nün siyasi ayağı ortaya çıkarılmalı ve gerçek darbecilerden hesap sorulmalıdır.

³⁴⁷ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi.

Bir sivil darbeye dönüşen OHAL uygulamaları yasama, yargı ve yürütme gücünü tek kişide toplamıştır. OHAL derhal kaldırılmalı ve hukuk düzeni evrensel ilkelere uygun olarak yeniden tesis edilmelidir.

Demokrasinin, can ve mal güvenliğinin vazgeçilmez kuralı olan yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı sağlanmalıdır. Adil yargılanma hakkı eksiksiz bir şekilde uygulanmalıdır. ‘Kolektif suç’ gibi insan haklarına aykırı uygulamalardan vazgeçilmelidir.

OHAL mağdurları adeta ‘sivil ölüme’ terk edilmiştir. Mağdurların yargıya erişim ve sosyal güvenlik haklarını kısıtlayan tüm uygulamalara hukuk devletinin gereği olarak son verilmelidir.

15 Temmuz darbe girişimiyle veya onun arkasındaki örgütle hiçbir ilişkisi bulunmayan, ama sırf hükümete muhalif görüldüğü için bütün haklarından yoksun kılınan akademisyenler ve diğer kamu görevlileri görevlerine iade edilmelidir. Anayasa Mahkemesi’nin içtihatları dikkate alınarak, tutuklu milletvekilleri derhal serbest bırakılmalıdır.

150’nin üzerinde gazetecinin hapiste olduğu bir ülkede demokrasiden söz edilemez. Sadece mesleklerini yaptıkları için tutuklanan gazeteciler derhal serbest bırakılmalı, medya üzerindeki tüm baskılara son verilmelidir. Düşünceyi ifade özgürlüğünün önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır.

OHAL koşullarında, serbest tartışmanın yapılamadığı bir ortamda ve üstelik ‘devletin bütün imkânları seferber edilerek’ gerçekleştirilen Anayasa değişikliği gayrimeşrudur. Bu bir ‘mühürsüz seçimdir’. Türkiye gayrimeşru bir anayasa ile yönetilemez, yönetilmemelidir.

Din ve vicdan özgürlüğünün güvencesi olan, insan haklarına dayalı demokratik, laik, sosyal hukuk devleti güçlendirilmeli, liyakat esası kamuda göreve başlama ve yükselmede esas alınmalıdır. Eğitimde laiklik ilkesinin aşındırılmasına son verilmeli ve toplumsal adaletsizliği yeniden üreten eğitim politikaları değiştirilmelidir.

Toplumsal barışımızı bozan tüm antidemokratik uygulamalara eşit yurttaşlık temelinde son verilmelidir. Toplumsal adaletsizliğin en vahim görünümlerden biri olan kadınlara karşı ayrımcılığın önüne geçilmeli, kadınların özgürlük alanları korunmalı, kadın hakları toplumsal hayatın her alanında uygulanmalıdır.

Adalet uluslararası ilişkilere de hâkim olmalıdır. Türkiye coğrafyasındaki tüm halklara, tüm kimliklere kardeşçe, adilane yaklaşan, barışçıl ve uluslararası hukuka saygılı bir dış politikaya dönüş yapmalıdır.³⁴⁸

Bu “Adalet Çağrısı”; adaletin, insan haysiyetine saygının ve toplumsal barışın temeli olduğu inancıyla hazırlanmıştır. Bu mücadele bizim mücadelemiz. Ve biz Türkiye’yiz. Adalet isteyen, barış isteyen, demokrasi, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik isteyen Türkiye’yiz. Biz dünyadan kopmak değil, dünya ile barış içinde kardeşçe yaşamak isteyen Türkiye’yiz. Biz kavga değil huzur isteyen Türkiye’yiz. Biz halkız. Bu yol bizim yolumuz, bu meydanlar bizim meydanımız. Bu memleket bizim memleketimiz. Bu mücadele adalet mücadelesi... Bu yürüyüş bizim yürüyüşümüz. Bu çağrıda tüm taleplerimiz karşılancaya kadar durmayacağız. Bu yürüyüş artık başladı. Korku duvarlarını yıkacağız. Adalet yürüyüşümüzün bu son günü yeni bir başlangıçtır... Yeni bir ilk adımdır. Bu bağlamda Yasama/yürütme ve yargı erklerini kullanan bütün yetkililere bu uyarılarımızı iletirken, siyasal partileri, toplumun farklı kesimlerini, sivil toplum örgütlerini ve bütün yurttaşları, bildirin hedeflerini sahiplenmeye ve hayata geçirmek için mücadeleye çağırıyoruz.³⁴⁹

Kemal Kılıçdaroğlu tarafından yapılan Maltepe Çağrısı, sonucunda görmekteyiz ki, Adalet Yürüyüşü Cumhuriyet Halk Partisi lideri tarafından aslında uzun süredir yapılması planlanmaya çalışılan bir yürüyüş eylemidir. Süre içerisinde oluşan durumların çözümsüz kalışı, yasanın adalet karinesinden uzaklaşması ve bu olguya yönelik boşluklar bırakması, özgür düşünce ortamının zedelenmesi, haksız tutuklamalar, hukuk düzeni ve evrensel ilkelerin ihlali sebepleri ve son olarak Kemal Kılıçdaroğlu’nun yeter dedirten, CHP İstanbul Milletvekili Enis Berberoğlu’nun 25 yıl hapis istemidir.

3.3 Genel Değerlendirme

Sivil İtaatsizlik kavram unsurlarının boyutları açısından Tuz Yürüyüşü ve Adalet Yürüyüşü adına yapılacak değerlendirmeler, sivil itaatsizlik kavramının 8 ana başlık altında toplanan unsurları ve aynı zamanda 8 ana başlık altında toplanan özellikleri mukabilinde gerçekleştirilecektir. Benzer ve farklılıkları yönünden de değerlendirmelere tabi tutulacak

³⁴⁸ Kula, O. B. (2017). *Adalet Kutusu*. Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları. s. 10-11

³⁴⁹ Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi, Okan KONURALP tarafından çalışma kapsamında tarafımca kullanılmak üzere bir kopyası elden verilen, arşiv verilerinin derlenmesiyle oluşturulmuştur. Derlemeye ilişkin arşiv verileri diğer dipnotlarda yalnızca; Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi olarak atıf yapılacaktır.

olan Tuz ve Adalet Yürüyüşü sivil itaatsizlik eylemi olma özelliği gösterme ve göstermeme durumlarına göre değerlendirileceklerdir.

Ayrıca bu bölümde 25 gün süren Adalet Yürüyüşü'ne ilişkin elde edilen yürüyüş raporları üzerinden Kemal Kılıçdaroğlu'nun Adalet Yürüyüşü'nde üstlendiği lider konumunun ne yönde olduğu saptanacaktır.

Tablo

SİVİL İTAATSİZLİK KAVRAM UNSURLARI	TUZ YÜRÜYÜŞÜ	ADALET YÜRÜYÜŞÜ
Yasalara Aykırılık	<ul style="list-style-type: none">• Irkçılık• Vergi Yüğü• Kölelik• Hindistan Bağımsızlığı• Tuz Tekel Yasası	<ul style="list-style-type: none">• Adalet kavramı• Enis Berberoğlu tutuklanma kararı• Kapatılan Muhsin Yazıcıoğlu davası• Liyakat sisteminin geri getirilmesi• Haksız gazeteci tutuklanmaları• Akademisyen soruşturmaları

<p>Alenilik ve Hesaplanabilirlik</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Yeterli sayıda kitle ile birlikte kitle iletişim araçlarının teknolojik imkânların el verdiği ölçüde kullanılması durumu saptanmıştır. (1300 kişilik eylemci grubu katılımı) (savaş muhabiri, Webb Miller’ın dünya basınına telgrafı) • Tuz Yasası kaldırıldı. • Hindistan Bağımsızlığını elde etmiş oldu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Yeterli sayıda kitle ile birlikte, tüm basın organları ve kitle iletişim araçlarının sonuna kadar kullanılması durumu saptanmıştır. (1 milyon 600 bin kişilik vatandaş toplanmıştır.) • Eyleme başlarken saptanan amaçlar eylem bitiminde de aynı kararlılıkla sürdü. • CHP İstanbul Milletvekili Enis Berberoğlu, Yargıtay kararı sonrası tahliye edildi.
<p>Politik ve Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hareketin başında açıklaması yapılmış olan hedef eylem sonunda politik sorumluluktan kaçınılmamış olduğu ve eylemin inkâr edilmediği saptanmıştır. • Eylem sırasında ve eylem sonlandırıldığında Gandhi, hukuki sorumluluğundan da kaçmamış ve tutuklanmaya direnmemiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Yürüyüş hareketi başında açıklaması yapılmış olan “adalet” kavramı ve toplumun bir arada eşit ve barışçıl bir şekilde yaşaması, haklarını savunması, fikirlerini özgür bir platformda sunabilmesi amacına ilişkin gerçekleştirildiği savunulan hedef eylem politik sorumluluktan kaçmamıştır. Gerçekleştirilen eylem ve hedef eylemin amaçları yürüyüş sonunda da inkâr edilmemiştir.

<p>Politik ve Hukuki Sorumluluğun Üstlenilmesi</p>		<ul style="list-style-type: none"> •Yürüyüş başlama kararı açıklanma aşaması, yürüyüş devam ederken ki süreç ve devamında Kemal Kılıçdaroğlu, her türlü hukuki ve cezai sorumluluktan kaçmayacağını belirtmiş ve adalet için her zaman yürüyeceğini dile getirmiştir.
<p>Şiddetin Reddedilmesi</p>	<ul style="list-style-type: none"> •Mahatma Gandhi temelinde bir düşünce adamı olması yönü ile tüm fikri alt yapısına dair zemini şiddetsizlik olgusu üzerinde temellendirmiş olup, Tuz Yürüyüşü'nü geliştirmiş olduğu Satyagraha (Ahimsa) temel ilkesine dayandırmıştır. •Yürüyüş esnasında, eylemci kitle herhangi bir şiddet eylemine başvurmamış ve polis tarafından kendilerine uygulanan şiddet içerikli durdurma ve geri püskürtme durumlarına tepkisiz kalınmıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> •Kemal Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşü'nü gerçekleştirmesinin en büyük amacı olan adalet ve birleştirici düşüncesi sebebi ile örtüşür şekilde yalnızca yürüme eylemi gerçekleştirmiş ve asla şiddet içeren argümanlara ve fiili eylemlere başvurmamıştır. •Yürüyüş esnası sırasında eyleme katılan kitleye karşı gerçekleştirilen şiddet içerikli protestolara ve yürüyüşe yönelik düzenlenen saldırıya karşı tepki gösterilmemiştir.

<p>Ortak Adalet Anlayışına ve Kamu Vicdanına Yönelik Çağrı</p> <p>Ortak Adalet Anlayışına ve Kamu Vicdanına Yönelik Çağrı</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hindistan'ın bağımsızlığını elde ederek, ırkçı yaklaşımlardan sıyrılabilmesi, köleliğe iten sistemin reddedilmesi, vergi yükünün adetli dağılımı adına benimsediği amaçlar için Gandhi, Tuz Yasası'na karşı gelme eylemini Hindistan ülkesinin ortak adalet anlayışına uygun yönetilmesi adına gerçekleştirmiştir. • Gandhi, Hindistan halkına geliştirmiş olduğu satyagraha ilkesi ve ondan beslenen Tuz Yürüyüşü eylemi adına yasaların ve yönetimlerin vicdanlı olması adına bir çağrıda bulunmuş ve toplumu kendi haklarını savunmaları noktasında harekete geçirmiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Adalet anlayışının hem ortaklık hem de başta bireysellik olgularını bünyesinde barındırması haklar arasındaki eşitliklerden doğmakta olup, eşit olarak temsil edilmelerini, haklarını savunuşlarını eşit şartların temellendiği bir platformda yapacak olmaları ve adaleti anlamalarını kendi haklarını savunuş biçimleri ile anlamlandırmalarını içeren bir durumdadır. • Ortak adalet duygusuna hizmet edildiği tüm yürüyüş sırasında savunulan ve ilk amacın adalet olduğu yürüyüş, kamu vicdanını adalet arama çağrısı noktasında harekete geçirmek için yapılmıştır.
<p>Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tek bir yasaya yani Tuz Yasası'na karşı düzenlenen bir yürüyüş eylemi olarak görülse de temelde, Hindistan halkının kölelikten kurtulması, ırkçılık izlerini tarihten silmesi, adaletli bir toplumsal 	<ul style="list-style-type: none"> • Kemal Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşü adına hareket noktası niteliğinde yapılan hedef eylem açıklamasını Enis Berberoğlu tutuklanması başlığı ile gerçekleştirmiş olsa da tutuklanan gazeteciler ve haklarında soruşturma başlatılan

<p>Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem</p>	<p>yaşam sahasının oluşturulması adına bağımsızlık amaçlarını savunmaktadır. Tekil bir haksızlıktan yola çıkan Gandhi, toplu amaçlar uğruna eylemini düzenlemektedir.</p>	<p>akademisyenler ve yasanın adalet kavramına yönelik boşluğundan hareket ederek eylemi adına 80 milyon için ortak adalet çağrısı yapmaktadır.</p>
<p>Eylem ve Haksızlık Arasında Makul İlişki Kıstası</p>	<p>• Yapılması planlanan eylem ile eylemin yapılmasına ilişkin savunulan haksızlık arasında tutarlılık vardır. Bağımsızlık mücadelesi adına ve adaletsizliğe neden olan yasaya ilişkin yürüme eylemi makul bir ilişki içindedir.</p>	<p>• Yasanın adalet duygusuna aykırı davranması amacıyla gerçekleştirildiği savunulan Adalet Yürüyüşü eylemi, savunulan amaç için kamu vicdanına yönelik çağrı gerçekleştirmek adına toplu bir yürüyüş hakkını kullanması sebebiyle, eylem ve var olduğu savunulan haksızlık arasında tutarlı bir ilişki saptanmaktadır.</p>
<p>Haksızlıklarla İlgili Çifte Standartın Kullanılmaması</p>	<p>• Tuz Yürüyüşü uygulanırken başka bir hak alanına saldırmaması ve başka bir hakkı ihlal etmemesi sebebiyle haksızlıklara ilişkin çifte standart kullanmamıştır.</p>	<p>• Adalet Yürüyüşü adalet kavramının eksikliğine yönelik yapılmış bir eylemdir. Ve başka bir hak alanını ihlal etmemektedir.</p>

Sivil İtaatsizlik kavramının özellikleri ve unsurları göz önünde bulundurulduğunda, Tuz Yürüyüşü, yasaya aykırılık karinesi gereği, Tuz Yasası'nın vergi yükü konusunda oluşturmuş olduğu haksızlıklara, yasanın Kast sistemi sonucunda toplumsal sınıf ayrılıkları yaratmasına, Hindistan ülkesinde uygulanan köleci yaptırımlara ve ırkçılığa karşı çıkmış bu yönüyle sivil itaatsizlik kavramının yasaya aykırılık unsuru ile örtüşmektedir. Alenilik ve Hesap verilebilirlik karinesi gereğince ise Tuz Yürüyüşü kitlesel bir katılım ile gerçekleştirilmesi ve Gandhi'nin amacı olan Hindistan'ın bağımsızlığına kavuşması ve Tuz Yasası'nın kaldırılması ile yürüme eylemi gerçekleştirmesi arasındaki makul kıstasın sağlanması sebebiyle sivil itaatsizlik kavramının bu unsuru ile de uyum göstermektedir. Politik ve hukuki sorumluluğun üstlenilmesi karinesi gereğince Tuz Yürüyüşü ve onun lideri Gandhi eylemin amacı gereği ortaya çıkan tüm süreçten politik olarak sorumluluğunu kabullenmiş ve eylem sonucunda cezai yaptırıma karşı gelmemiştir. Nitekim Gandhi amacına ulaşan eylem sonunda hapse atılmıştır ve bu cezai sorumluluğu kabul etmiştir. Şiddetin Reddedilmesi karinesi gereğince, Gandhi, şiddetsizlik ilkesini bir düşünce temelinde ele alan düşünür olması sebebi ile ve hayatının her alanında da şiddetsizlik ilkesini savunması, savunduğu ilkeye uygun bir yaşam sürmesi akabinde Tuz Yürüyüşü'nü geliştirmiş olduğu Satyagraha (Ahimsa) temel ilkesine dayandırmıştır. Ayrıca Tuz Yürüyüşü esnasında, Gandhi ve eylemci kitle hiçbir şiddet içeren harekete başvurmamış ve polis tarafından kendilerine uygulanan şiddet içerikli durdurma ve geri püskürtme durumlarına tepkisiz kalınmıştır. Ortak Adalet Anlayışına ve Kamu Vicdanına Yönelik Çağrı karinesi gereğince, Tuz Yürüyüşü Hindistan ülkesinin bağımsızlığını elde ederek, ırkçı yaptırımlardan kurtulabilmesi, kölelik sisteminin ortadan kalkması, mevcut vergi yükünün hak ve adalet kavramlarına uygun dağılım sağlaması amaçlarını güderek gerçekleştirilmiştir. Hindistan ülkesinin ortak adalet anlayışına ve ortak amaca uygun yönetilmesi adına, bağımsızlığına kavuşması için gerçekleştirilmiştir. Gandhi, Tuz Yürüyüşü'nde eylemi için ortaya çıkan amacına yönelik yasa ve yönetimlerin adil ve vicdanlı olması adına bir çağrıda bulunmuştur. Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem karinesi gereğince Tuz Yürüyüşü, Tuz Yasası'nı temel alarak ortaya çıkmış bir eylem planı olarak gözüktüğü de asıl amaç toplumun ortak amaçlarına hizmet edebilmek adına Hindistan halkının, zorbalıktan kurtarılması, ayrımcılıkların son bulması ve adaletli bir toplumsal yaşama kavuşulması adına verilen bir bağımsızlık mücadelesi olmaktadır. Eylem ve Haksızlık Arasında Makul İlişki Kıstası karinesi gereğince Tuz Yürüyüşü, bağımsızlık mücadelesi adına, adaletsizliğe yol açan yasaya ilişkin olarak, yürüme eylemi gerçekleştirilmesi eylemi makul kılmaktadır. Haksızlıklarla İlgili Çifte Standartın

Kullanılmaması karinesi gereğince Tuz Yürüyüşü gerçekleşirken başka bir hak alanına saldırmamış ve farklı bir hakkı ihlal etmemiştir.

Adalet Yürüyüşü sivil itaatsizlik olgusunun unsuru olan yasalara aykırılık karinesi gereğince, eyleme başlamadan önce eylemin amacına yönelik olarak yapılmış olunan açıklamada, adalet kavramının, yasaca eksik kılındığını hatta adalet olgusunu sakatladığı gerekçesinin varlığı ortaya atılmaktadır. Ve Adalet Yürüyüşü belirtilen, adalet kavramı eksikliği, Enis Berberoğlu tutuklanma kararı, kapatılan Muhsin Yazıcıoğlu davası, liyakat sisteminin geri getirilmesi, haksız gazeteci tutuklanmaları, akademisyen soruşturmaları gibi gerekçelerden dolayı gerçekleştirilmiş olup, yasaya aykırı veya yasaca eksik kılınan durumların varlığının tespiti sonucunda oluşması sebebiyle sivil itaatsizlik kavramının yasaya aykırılık unsuru ile örtüşmektedir.

Sivil itaatsizlik kavramının alenilik ve hesap verilebilirlik unsuru göz önünde bulundurulduğunda, Adalet Yürüyüşü'nün yeterli sayıda kitle ile birlikte, tüm basın organları ve kitle iletişim araçlarının sonuna kadar kullanılması durumu saptanmıştır.

Adalet Yürüyüşü sivil itaatsizlik kavramının politik sorumluluğun üstlenilmesi ve cezai sorumluluğun kabul edilmesi unsuru bağlamında, gerçekleştirilen eylem ve hedef eylemin amaçları yürüyüş sonunda da inkâr edilmemiştir. Kemal Kılıçdaroğlu, her türlü hukuki ve cezai sorumluluktan kaçmayacağını belirtmiş ve adalet için her zaman yürüyeceğini dile getirmiştir.

Sivil itaatsizlik kavramının en önemli done unsuru olan şiddetin reddedilmesi, Adalet Yürüyüşü incelemelerinde görülüyor ki, Kemal Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşü'nü gerçekleştirmesinin en büyük amacı olan adalet ve birleştirici düşüncesi sebebi ile örtüşür şekilde yalnızca yürüme eylemi gerçekleştirmiş ve asla şiddet içeren argümanlara ve fiili eylemlere başvurmamıştır.

Sivil itaatsizlik kavramının, ortak adalet anlayışına ve kamu vicdanına bir çağrı unsuruna yönelik varlığının Adalet Yürüyüşü'nde ki izleri adalet anlayışının hem ortaklık hem de başta bireysellik olgularını bünyesinde barındırması haklar arasındaki eşitliklerden doğmakta olup, eşit olarak temsil edilmelerini, haklarını savunuşlarını eşit şartların temellendiği bir platformda yapacak olmaları ve adaleti anlamalarını kendi haklarını savunuş biçimleri ile anlamlandırmalarını içeren bir durumdadır.

Çoğunluğu kapsayıcı ve amacının tekil bir haksızlığa karşı gerçekleşmiş ortak bir eylem olması durumunu gösteriyor olması Adalet Yürüyüşü'nün sivil itaatsizliğe yönelik ortak eylem unsuru ile örtüşme sağladığı görülmektedir.

Adalet Yürüyüşü, yasanın adalet duygusuna aykırı davranması amacıyla gerçekleştirildiği savunulan yürüyüş eylemi, savunulan amaç için kamu vicdanına yönelik çağrı gerçekleştirmek adına toplu bir yürüyüş hakkını kullanması sebebiyle, eylem ve var olduğu savunulan haksızlık arasında tutarlı bir ilişki saptanmaktadır.

Adalet Yürüyüşü'nün adalet kavramının eksikliğine yönelik yapılmış bir eylem oluşu ve başka bir hak alanını ihlal etmemesi durumu, Haksızlıklarla İlgili Çifte Standartın Kullanılmaması unsuruna uygun hareket edildiğini işaret etmektedir

Bireyler haklarını elbette koruyabileceklerdir. Ama her zaman birey hakkını ve ya ortaya çıkan haksızlığı savunma konusunda cesur davranamayabilir. İnsanların haklarının korunmasına ilişkin yasalar mevcut olsa da daima bir grup liderine ve ya sözcüye ihtiyaç duyarlar. Bu da insan haklarının kamuoyu gücü ile korunması durumunun varlığını ortaya çıkarmaktadır. Argümanlarını ve fikri temellerini oturtabilmiş bir öncü liderin varlığı bireyi ve tabi toplumu rahatlatmaktadır. Adalet ve Tuz Yürüyüşü de öncü liderleri ile birlikte girişilen bir eylem olarak, kitleleri arkasına almayı başaramıştır. Sivil İtaatsizlik kavram unsurlarının boyutları açısından Tuz Yürüyüşü ve Adalet Yürüyüşü adına yapılacak değerlendirmeler, sivil itaatsizlik kavramının 8 ana başlık altında toplanan unsurları ve aynı zamanda 8 ana başlık altında toplanan özellikleri mukabilinde gerçekleştirilecektirilmiş olup, değerlendirmeye ilişkin veriler başta her iki yürüyüşün de “şiddet” olgusundan arınmış olduğunu gözler önüne sermektedir. Öncelikle yürüyüşlerin gerçekleştiği ülkelerin genel siyasal iklimleri değerlendirildiğinde, Hint Yarımadası sınırları içerisinde, Asya kıtası güney kesiminde yer alan Hindistan, birçok medeniyetin beşiği olan ve çeşitli kültürlerin ev sahibi konumunda bir yapıda yer alan Güney Asya ülkesi olması ve M.Ö. 2300-2000 yılları aralığında gelişim gösterme durumları kentleşme, kent yaşamı standartlarına erişme durumunu Mezopotamya ile aralarında kurduğu ticaret sayesinde zenginleşerek komşuları için rakip ülke olabilme seviyesine erişmiştir. Rakip ülke konumuna yükseliş gösteren Hindistan, göç oluşumları sonucunda göç olgusunu gerçekleştiren ülke ve topluluklara konumu itibari ile ev sahipliği etmiştir. M.Ö. 2000' li yıllarda İran üzerinden başlama sinyalleri veren Ari Göçü dalgası zaman içerisinde Dravit ismi verilen, siyah ırka mensup insanların ve Moğol soyuna mensup kabilelerin birleşimi ile baş göstermiş olan birbirleri ile

kaynaşmış, yerli Hindistan halk kitlesini oluşturmuşlardır. Ari egemenliği, Dravit köleliğini ve sömürülmesini esas alan bir yapı ve güç olarak Hindistan tarafından kabul edilmiştir. Kabul görülen Ari egemenliği, yüzlerce kabileden oluşuyor ve Veda dinine inanmaktaydı. Dinleri ve rejimleri belirli ve uygulanır şekilde olan Ariler, insanların eşit olmadığı ve sınıflara ayrılarak yönetildiği Kast rejim sistemini benimsiyordu. Hindistan'ın yürürlüğüne işlemiş olan bu siyasal sistem, zamanla toplumda yaşayan insanlara nüfuz etmeye başlamıştır. Kast rejimi sistemi Hindistan toplumuna mensup insanları, toplumsal yaşam çarkı içerisinde dört sınıfa ayırmaktaydı. Kast sistemi içerisinde yer alan sınıflar arasında bir sınıftan diğer sınıfa geçmek mümkün değildi. Ve her zaman üst tabakada yer alan sınıflar, alt tabakada yer alan sınıflardan çok daha ayrıcalıklı ve geniş ölçüde haklara sahipti. Toplumda oluşan bu kast sistemi yapısı boşluklara neden olmuş ve toplum yapısında parçalanmalar yaşanmıştı. İngilizlerin, Hindistan' da oluşan siyasi ve sosyal alandaki boşluktan faydalanarak idarecilerden almış oldukları izinler dahilinde ticaret amacı ile ülkeye girmeyi başarmalarını sağlamıştı. Ve nihayetinde varlıkları güçlenen İngilizler, 1857 yılında Hintlilerin ayaklanma girişimini başarısız kılarak, Hindistan yönetiminde tamamen hâkim güç olmuşlardı. Hakim güç olmayı başaran İngiliz yönetimi harekete geçmiştir. Ulusal Kongrenin dağılmasının an meselesi olduğu süreçte, iç çatışmaların yoğun bir şekilde baş gösteriyor olması ve 31 Aralık 1929' da Lahore' de İngiliz Hükümetinin göndere İngiliz bayrağı çekmeye karar vermesi durumu Gandhi için etkin bir eylemin başlamasına yeterli bir sebep olacaktır. Gandhi Amerikalı dostu, savaş muhabiri Webb Miller' ın yardımını talep ederek, arkasına çok sayıda vatandaşın desteğini alma noktasında, ses getirecek bir eylem planı yapmaktadır. Gandhi için sivil direnişe dair esas kural, adil olmayan yasaları bulmak ve o yasaları bilinçli bir birey olarak çiğneyerek uygulanmasına engel olmaktır. Adil olmayan yasaları, adaletli ve eşit olmadığı şekilleri ile yürürlüğe koyanlar ise haksız konumda var olan yasa koyucular olacaklardır. Gandhi eylemlerine başlamadan önce ilk olarak eylemine yönelik bir kampanya başlatan ve bu başlattığı kampanya sürecine, basın organlarını dâhil ederek örgütleri ve toplumu arkasına almayı başaran bir düşünür olmaktadır. 12 Mart 1930 tarihinde 24 gün boyunca sürecek olan 400 km'lik serüven Umman Deniz Kıyısı'nda son bulacak ve tüm ülke Gandhi tarafından seferber edilerek, toplumsal hayat durgunlaştırılıp, Tuz Tekel Yasağı çiğnenecektir. Tuz Tekel Yasağının çiğnenmesi İngiliz otoritesine derinden zarar verecek ve hükümet otoritesi zedeleneyecektir. "Hindistan Hintlilerindir", sloganları ile Tuz Yasasının tanınmayacağı ve vergi ödenmeyeceğine yönelik yüksek sesler ile halkı arkasına alarak emin adımlar ile

ilerleyen Gandhi, arkadaşı Webb Miller ve 1300 barışçıl eylemci desteği ile Tuz Yürüyüşünü gerçekleştirmiştir.

Ülkenin içinde bulunduğu genel siyasal iklim izleri genel olarak kölelik, sömürgecilik, ırkçılık üzerine zemin oturtmuştu. Ülkede işler halde devam eden kast rejimi sistemi toplumu tabakalara bölmüş ve ayrımcılık olgusu yoğun bir şekilde baş göstermeye başlamıştır. İngiliz Parlamentosu'nun Hindistan'ı İngiliz tahtına bağlama kararı, ilk başlarda Hint haklarının korunması ve güvence altına alınması gibi gözüksede İngilizlerin tek amacının hakim güç olma durumuna sahip olmak istemesinden öte bir çalışma değildi. Ve nihayet İngiliz Hükümetinin göndere İngiliz bayrağı çekmeye karar vermesi durumu Gandhi için etkin bir eylemin başlamasına yeterli bir sebep olmuştur.

Adalet Yürüyüşünün incelenmesi noktasında, ülkenin içinde bulunduğu genel siyasal iklim izleri, 15 Temmuz darbe girişimi, 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilen ve Resmi Gazete'de yayımlanan Olağanüstü Hal Kararı, Reina'ya gerçekleştirilen silahlı saldırı, Atatürkçülük kavramının Sosyal Bilgiler dersi müfredatından çıkarılması, Nuriye Gülmen ve Semih Özakça'nın tutuklanması, Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Enis Berberoğlu'nun tutuklanması üzerine zemin oturtmuştu. Gerçekleştirmek adına karar verdikleri Adalet Yürüyüşünün eylem olarak başlamasında, Cumhuriyet Halk Partisi tarihinin en hareketli ve en fikri temelli kararlarından birini alan Kemal Kılıçdaroğlu, Adalet için tek başına yürümek adına kararlıydı. 25 yıl hapis cezasına çarptırılan İstanbul CHP Milletvekili Enis Berberoğlu, Mit Tırları 'nın durdurulmasına ilişkin görüntülerin ortaya çıktığı dava sonucu aldığı bu ceza ile, hali hazırda bir yıl gibi bir süre ile sürmekte olup, hak ihlallerine yol açan Olağanüstü Hal durumunun yarattığı bunalım ortamında Cumhuriyet Halk Partisi lideri için bardağı taşıran son damla olmaktaydı. Bu ülkeye cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının varlığını getirmiş ve sisteme yerleştirmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi, özgürlükçü düşünen, barışçıl yöntemlerle yönetilen, kısıtlamaların haksız yere konmadığı bir sistemde, egemenlik ve adalet anlayışlarının çağdaş seviyelerle işlerlik göstermesini savunan öncü bir parti olarak var olmuştur. Köklerinde var olan bu kavramları bir süredir ihlal eden bir sistemin, yönetimin ve yasanın varlığında şikayetçi olan Kemal Kılıçdaroğlu, bu yürüyüşün fikri temellerinin öncesinden atılmış olduğu noktasında açıklamalar yapmaktaydı. Adalet Yürüyüşü'ne dair daha önce gerçekleştirilmesine yönelik bir girişimde bulunulmaması, bir anda böyle bir fikri temel ile oluşması ve tutuklama kararının ardından gerçekleşmesi bu yürüyüşün yalnızca Enis Berberoğlu için

gerçekleşmediği, Enis Berberoğlu'nun bardağı taşıran son damla olduğu bunun arkasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun zamandır alınan kararlardan rahatsızlık duydukları saptanmaktadır. 15 Temmuz darbe girişimini bir kez daha açık ve kesin bir dille lanetlediklerini dile getiren Kemal Kılıçdaroğlu, 249 şehidimizin aziz hatırası ve 2301 gazimiz için Fetullah Gülen Terör Örgütü'nün siyasi ayağını ortaya çıkarma ve gerçek darbecilerden hesap sorma amacını taşıdığını beyan ettiği yürüyüşlerine dair seslenişini Maltepe Çağrısı'nda yapmış bulunmaktadır. Bir sivil darbeye dönüşen OHAL uygulamaları yasama, yargı ve yürütme gücünü tek kişide toplamıştır. OHAL derhal kaldırılmalı ve hukuk düzeni evrensel ilkelere uygun olarak yeniden tesis edilmelidir, diyen Kılıçdaroğlu, Adalet Yürüyüşünün gerçekleşme nedenlerini, demokrasinin, can ve mal güvenliğinin vazgeçilmez kuralı olan yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı sağlanmış olmaması durumu olarak açıklamaktadır. 15 Temmuz darbe girişimiyle veya onun arkasındaki örgütle hiçbir ilişkisi bulunmayan, ama sırf hükümete muhalif görüldüğü için bütün haklarından yoksun kılınan akademisyenler ve diğer kamu görevlileri görevlerine iade edilmelidir , Anayasa Mahkemesi'nin içtihatları dikkate alınarak, tutuklu milletvekilleri derhal serbest bırakılmalıdır, 150'nin üzerinde gazetecinin hapiste olduğu bir ülkede demokrasiden söz edilemez. Sadece mesleklerini yaptıkları için tutuklanan gazeteciler derhal serbest bırakılmalı, medya üzerindeki tüm baskılara son verilmelidir. Düşünceyi ifade özgürlüğünün önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır. OHAL koşullarında, serbest tartışmanın yapılamadığı bir ortamda ve üstelik 'devletin bütün imkânları seferber edilerek' gerçekleştirilen Anayasa değişikliği gayrimeşrudur. Bu bir 'mühürsüz seçimdir'. Türkiye gayrimeşru bir anayasa ile yönetilemez, yönetilmemelidir, diyen Kemal Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşünün tüm bu genel siyasal iklim içerisinde Hak Hukuk Adalet için gerçekleştirildiğinden söz etmektedir. Kemal Kılıçdaroğlu, genel olarak Adalet Yürüyüşü boyunca gerçekleştirdiği konuşmalarında dili aktif olarak kararlılığını dile getirmek için kullanmıştır. Kılıçdaroğlu cümlelerinde olumlu ve olumsuz fiil içeren cümleleri bir arada kullanarak, karşıtıktan bir anlam bütünlüğü sağlamaya çalışmıştır. Gerçekleştirdiği yürüyüş eylemi boyunca Kılıçdaroğlu, yürüyüşe adını veren *adalet* kavramını ve adalet kavramının giderek yok olmasının yarattığı tahammülsüzlük için *bıçak kemiğe dayandı*, ifadelerini kullanmıştır. Kemal Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşü devam ettiği süre içinde, yürüyüşün *herkes için olduğunu, herkes için adalet aradıklarını* dile getirmiştir. Yargı bağımsızlığı ve adaleti savunmak amacı ile gerçekleştirmiş olduklarını dile getirdikleri Adalet Yürüyüşü'nde vurgulanan noktalardan bir diğeri, Kemal Kılıçdaroğlu'nun sürekli dile getirdiği ve bahsederken; *20 Temmuz sivil darbesi* olarak adlandırdığı süreçtir.

SONUÇ

Sivil itaatsizlik, otoritenin sahip olduğu gücü, herkesçe görülebilir anlaşılabilir ve kanıtlanabilir vaziyette bir haksızlık içeren edimi, baskı yoluyla bireylere kabul ettirmeye zorlayacak şekilde kullanması durumunda, bireyler tarafından şiddet kullanmadan, kamuya açık olarak gerçekleştirilen bir protesto eylemidir. Sivil itaatsizlik, ortak adalet anlayışına uygun belirli bir amaç etrafında birleşmiş olan topluluğun, kolektif yapıya hizmet etmek için bir araya gelme durumlarına yönelik olarak oluşan ve silahsızlığı esas alan bir eylem türüdür. Sivil itaatsizlik makul sayıda vatandaşın isteklerine cevap bulamadığı, fikirlerine ilişkin bir yorumlamaya tabi tutulmadıkları durumlarda ortaya çıkmıştır. Sivil itaatsizlik otoritenin yasaya uyumlu olmaktan uzaklaştığı durumlarda ve anayasa uygunluk konusunda yönetimlerin ciddi bir kuşkuya mahal verecek türden politikalara yönelim gösterdiklerinde veya anayasa ile çelişen karar ve uygulamalara ilişkin vatandaşlara baskıcı tutum sergiledikleri noktada ortaya çıkmıştır.

Mutlak güce sahip hükümet, halka tahakkümcü bir sistemin içerisine sürüklediği noktada, halkı yönetme görevinin zedelenmesine mahal vermiştir. Halkı yönetmede eksik kalan hükümet sistemleri bireyin buyruğa itaat etmeyi reddetmesi durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Buyruğa itaati reddetmeyi seçtiği noktada birey, *itaatsizliği* bir eylem boyutuna taşımış olacaktır.

Sivil itaatsizlik normlardan, yasadan ve var olan düzenden bir amaç doğrultusunda kopar. Bu kopuş şiddetten uzak, yardımcı bir eylem planı çerçevesinde gerçekleşir.

Sivil itaatsizlik kavramına ilişkin, elde edilen kavramsal çerçeve araştırmalarından elde etmiş olduğum genel tanımlamalara ilişkin olarak, görüyoruz ki, Adalet Yürüyüşü adına yürüyüşün lideri olan Kemal Kılıçdaroğlu'nun yürüyüş başlamadan önce, yürüyüş devam ederken ve yürüyüş son bulduğunda yapmış olduğu Maltepe Çağrısı'nda da açıkladığı şekilde, yürüyüşün önceden beri planlandığı fakat bardağı taşıran son damlanın, dokunulmazlığı olan bir milletvekilinin tutuklanmasına ilişkin kararın verilmesi yönünde olduğudur. Ayrıca basına verilen demeçler, yapılan röportaj ve açıklamalarda görüldüğü üzere, adalet kavramının zedelendiği hatta yok olma durumuna geldiği yönünde söylemlere yer verilmektedir. Adalet Yürüyüşüne ilişkin sivil itaatsizlik bağlamında yapılacak olan değerlendirme de bu noktada yürüyüş haksızlık içeren durum ve durumlara karşı, bir araya gelen topluluğun, şiddet kullanmadan ve kamuya açık şekilde gerçekleştirdikleri, *hak hukuk*

adalet kavramlarının zedelenmesini protesto eden bir eylemdir. Sivil itaatsizlik olgusunun genel tanımlamalarına ilişkin, Tuz Yürüyüşü, Gandhi'nin Hindistan'ın bağımsızlığını savunan fikir ve eylemleri ile İngilizlerin Hindistan üzerindeki işgalini sonlandırmak amacıyla ve bu durumla orantılı olarak yabancı işgalcileri ülkeden temizleme isteğinin akabinde asla halka rüşvet baskısı kuran bir Hint grubu yapısını ülkesine layık görmemesi sebebiyle gerçekleştirildi. Gandhi'nin bu tutumu onu Hindistan bağımsızlığı öncüsü ve bu bağımsızlığın en büyük ve en kadim fikri temeline sahip olma özelliğini kazandırmıştır. Gandhi'nin gerçekleştirmiş olduğu Tuz Yürüyüşü sivil itaatsizlik bağlamında değerlendirildiğinde, görülüyor ki otorite sahip olduğu gücü, Hindistan halkı üzerinde baskı yolu ile dayatmış ve gücünü halka karşı yapılan ayrımcılık için kullanmış ve dahası kölelik sistemi ile halk susturulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Gandhi sivil itaatsizlik adına tarihsel süreçte örnek sayılan eylemi Tuz Yürüyüşünü gerçekleştirmiştir.

Sivil itaatsizlik olgusu bağlamında sivil itaatsizlik olgusunun, kavramsal çerçevesi, özellikleri, unsurları ve olguyu savunan önemli öncülerin düşünceleri bağlamında incelenmesi doğrultusunda olgunun Tuz Yürüyüşü ve Adalet Yürüyüşü örnek eylemlerinin karşılaştırmaya tabi tutularak, nasıl konumlandırıldığı problem cümlesinden hareket edilerek, sivil itaatsizlik kavramının özelliklerine ilişkin karşılaştırma verilerim şu şekildedir;

Sivil itaatsizliğin temeli özgürlüklerin kısıtlanması doğrultusunda açıklama alanı bulması sebebi ile, özgürlük ilkesinin zedeleniyor oluşu hukuk kuralını resmi politikayı adil ve ahlaki olma özelliğinden saptırmakta ve haklara zarar vermektedir. Bu bağlamda Adalet Yürüyüşü gerçekleştirilme sebebi itibariyle, *adalet* kavramının işlerliğini yitiriyor olması, Türkiye'nin Adalet Yürüyüşünün gerçekleşme zaman dilimi içerisinde, ülkenin genel siyasal iklimine ilişkin olarak, 20 Temmuz 2016 tarihinde ilan edilen OHAL uygulamasına yönelik, gazeteciler, akademisyenler, avukatlar, sanatçıların tutuklandığı, hapse atıldığı veya görevlerine son verildiği bir tablo ortaya çıkmıştır. Ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinde de yer aldığı şekli ile, dokunulmazlığı olan bir milletvekilinin tutuklanması eylem adına adım atmanın en önemli amacı olmuştur. Bu bağlamda Tuz Yürüyüşünün gerçekleştirilme sebebi itibariyle, Hindistan'da devam eden *kölelik* durumu, halkın sürekli *ırkçılık* nedeniyle yaşadığı huzursuluklar, *vergi yükünün* adaletsiz dağılımı, 1762'de hazırlanan *Tuz Yasası* sayesinde Britanya'nın tuz tekeline sahip olması ve *Hindistan bağımsızlığının* giderek tehlikeye girmesi sebepleri, hukuk kuralını

resmi politikayı adil ve ahlaki olma özelliğinden saptırmakta ve haklara zarar vermekteydi. Bu nedenle Adalet ve Tuz Yürüyüşleri sivil itaatsizlik olgusunun Adil veya Ahlaki Olmayan Bir Hukuk Kuralı veya Resmi Politika özelliğine uygunluk göstermektedir.

Eylem biçiminde bir görünümü olan sivil itaatsizlik kavramının, Hukuk Kuralının Amaçlı İhlali özelliğine ilişkin olarak, yıkıcı bir özellik göstermeyerek yapıcı olma rolüne vurgu yaptıracak olan bir hak talebi durumuna gelmektedir. Bu bağlamda Adalet Yürüyüşü, hak hukuk ve adalet talebi ve demokrasinin işlerliğinin Türkiye’de tam olmasını istemesi sebebiyle, özelliğe uygunluk göstermektedir. Tuz Yürüyüşü ise başından beri Hindistan’da süre gelen ırkçılık, kölelik, sömürgecilik, adil olmayan vergi yükleri ve Hindistan bağımsızlığının tehlikede olması sebebiyle, toplumda refah ortamının yaratılması, özgürlüklerin geri kazanılması talebi ile gerçekleşmiştir ve özelliğe uygunluk göstermektedir.

Birey, sivil itaatsizlik eylemi sonucunda karşılaşılabilecek tüm cezai sorumlulukları, onları uygulamaya koyarken rahat olduğu kadar uygulama sonrasındaki tavırları ile de düşünce yapısındaki rahatlığı fonksiyonel olarak sergilemelidir. Bu bağlam Adalet Yürüyüşünün lideri Kemal Kılıçdaroğlu, araştırma bulguları sonucunda herhangi bir ceza almış olma durumu gözlemlenmemiş olsa da yürüyüşü sebebi ile gerçekleşecek olan her türlü sorumluluğu üstlendiğini dile getirmiştir. Tuz Yürüyüşü lideri Gandhi ise yürüyüş sonunda tutuklanmış bir öncü lider olarak, eyleminin sonunda ortaya çıkmış olan cezai sorumluluğu üstlenmiştir. Bulgulardan hareketle, Adalet ve Tuz Yürüyüşü, sivil itaatsizlik kavramının Kanunu İhlal Eden İtaatsizin Cezai Sorumluluğu Kabullemesi özelliğine uygun gerçekleşmiştir.

Sivil İtaatsizliğin Anamlı Sayıda Kişinin Katılımıyla Gerçekleşmesi özelliği doğrultusunda, anlamlı sayıda kişinin katılımı sivil itaatsizlik eyleminin kitlesel yönünü teşkil etmekte ve temel itaatsizlik nedeninin kitlesel boyutta ifade edilmesi toplumsal açıdan bir farkındalık oluşturmada, bu farkındalık gücü ve işlevselliği arttırmaktadır. Adalet Yürüyüşü bu noktada, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'ne (TMMOB) bağlı Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası'nın araştırmaları sonucunda, Maltepe'deki Adalet Mitingi'ne 1.500.000 kişinin katılım sağlamış olduğu bilgisi ile eylemin kitlesel yönünü işaret etmiştir. Gandhi'nin liderliğinde adımı atılan Tuz Yürüyüşünün ise 1.300 barışçıl eylemci ile gerçekleşmiş, toplumsal açıdan farkındalık yaratma gücü, yürüyüşün

gerçekleşme tarihinin şartları ve dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda kitlesel yönü güçlü bir eylem olduğudur.

Sivil İtaatsizliğin Kişisel Çıkar Gözetmeyen Bir Eylem Olması, gücünü toplumdan alan sivil itaatsizlik bireyselliği bir kenara bırakıp, toplum çıkarımı ne kadar ön planda tutarsa eylem gücü ve eyleme katılım o oranda fayda sağlayacak , güçlü olacak ve kişisel düşüncelerden arındırılmış toplumsal iyiye yönelmiş olacaktır. Bu bağlamda Adalet Yürüyüşü, toplum çıkarları doğrultusunda, *80 milyonun hak hukuk adaleti için* sloganları ile birleştirici bir tutum sergilemiş ve *herkes için adalet* vurgulamaları ile kişisel çıkar gözetmediği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Tuz Yürüyüşü de bu noktada Hindistan halkının tümünü kapsayıcı ve Hindistan bağımsızlığını temel alan amaçlar doğrultusunda gerçekleşmiş bir eylem olarak kişisel çıkar gözetmeyen bir eylem olma durumunu yansıtmaktadır.

Sivil itaatsizlik kavramı şiddetle bağdaştırılmamalıdır. Şiddet ile bir şekilde alakası bulunan eylem, sivil itaatsizlik olgusuna hizmet etmemektedir. Bu bağlamda Adalet ve Tuz Yürüyüşleri gerçekleştiği zaman dilimi içerisinde hiçbir şiddet durumunun içine dahil olmamış, gerçekleştirilen provokasyonlara tepkisiz kalmıştır.

Sivil itaatsizlik eylemleri gizli olmasının aksine eylemler gerçekleşmeden önce, eylem kararının amaçları doğrultusunda, zamanı ve sürecin nasıl ilerleme göstereceği belli olduktan sonra eylem kamuoyuna duyurulmalıdır. Bu bağlamda Adalet ve Tuz Yürüyüşleri gizli olmaktan kaçınarak gerçekleştirilen, aksine eylem kararları amaçları doğrultusunda kamuoyuna duyurulan, bizzat kamuoyu ile gerçekleştirilen eylemler olarak, Sivil İtaatsizliğin Aleni Olması özelliğine uyum göstermiştir.

Sivil İtaatsizlik kavramının özellikleri ve unsurları göz önünde bulundurulduğunda, Tuz Yürüyüşü, yasaya aykırılık karinesi gereği, Tuz Yasası'nın vergi yükü konusunda oluşturmuş olduğu haksızlıklara, yasanın Kast sistemi sonucunda toplumsal sınıf ayrılıkları yaratmasına, Hindistan ülkesinde uygulanan köleci yaptırımlara ve ırkçılığa karşı çıkmış bu yönüyle sivil itaatsizlik kavramının yasaya aykırılık unsuru ile örtüşmektedir. Alenilik ve Hesap verilebilirlik karinesi gereğince ise Tuz Yürüyüşü kitlesel bir katılım ile gerçekleştirilmesi ve Gandhi'nin amacı olan Hindistan'ın bağımsızlığına kavuşması ve Tuz Yasası'nın kaldırılması ile yürüme eylemi gerçekleştirmesi arasındaki makul kıstasın sağlanması sebebiyle sivil itaatsizlik kavramının bu unsuru ile de uyum göstermektedir.

Sivil itaatsizlik kavramının alenilik ve hesap verilebilirlik unsuru göz önünde bulundurulduğunda, Adalet Yürüyüşü'nün yeterli sayıda kitle ile birlikte, tüm basın organları ve kitle iletişim araçlarının sonuna kadar kullanılması durumu saptanmıştır. Politik ve hukuki sorumluluğun üstlenilmesi karinesi gereğince Tuz Yürüyüşü ve onun lideri Gandhi eylemin amacı gereği ortaya çıkan tüm süreçten politik olarak sorumluluğunu kabullenmiş ve eylem sonucunda cezai yaptırıma karşı gelmemiştir. Nitekim Gandhi amacına ulaşan eylemi sonunda hapse atılmıştır ve bu cezai sorumluluğu kabul etmiştir. Adalet Yürüyüşü sivil itaatsizlik kavramının politik sorumluluğun üstlenilmesi ve cezai sorumluluğun kabul edilmesi unsuru bağlamında, gerçekleştirilen eylem ve hedef eylemin amaçları yürüyüş sonunda da inkâr edilmemiştir. Kemal Kılıçdaroğlu, her türlü hukuki ve cezai sorumluluktan kaçmayacağını belirtmiş ve adalet için her zaman yürüyeceğini dile getirmiştir. Şiddetin Reddedilmesi karinesi gereğince, Gandhi, şiddetsizlik ilkesini bir düşünce temelinde ele alan düşünür olması sebebi ile ve hayatının her alanında da şiddetsizlik ilkesini savunması, savunduğu ilkeye uygun bir yaşam sürmesi akabinde Tuz Yürüyüşü'nü geliştirmiş olduğu Satyagraha (Ahimsa) temel ilkesine dayandırmıştır. Ayrıca Tuz Yürüyüşü esnasında, Gandhi ve eylemci kitle hiçbir şiddet içeren harekete başvurmamış ve polis tarafından kendilerine uygulanan şiddet içerikli durdurma ve geri püskürtme durumlarına tepkisiz kalınmıştır. Sivil itaatsizlik kavramının en önemli done unsuru olan şiddetin reddedilmesi, Adalet Yürüyüşü incelemelerinde görülüyor ki, Kemal Kılıçdaroğlu Adalet Yürüyüşü'nü gerçekleştirmesinin en büyük amacı olan adalet ve birleştirici düşüncesi sebebi ile örtüşür şekilde yalnızca yürüme eylemi gerçekleştirmiş ve asla şiddet içeren argümanlara ve fiili eylemlere başvurmamıştır. Yürüyüşe karşı gelen muhalif taraflarca, yürüyüş süresi boyunca gerçekleştirilen provakasyonlara da asla karşılık verilmemiştir. Ortak Adalet Anlayışına ve Kamu Vicdanına Yönelik Çağrı karinesi gereğince, Tuz Yürüyüşü Hindistan ülkesinin bağımsızlığını elde ederek, ırkçı yaptırımlardan kurtulabilmesi, kölelik sisteminin ortadan kalkması, mevcut vergi yükünün hak ve adalet kavramlarına uygun dağılım sağlaması amaçlarını güderek gerçekleştirilmiştir. Hindistan ülkesinin ortak adalet anlayışına ve ortak amaca uygun yönetilmesi adına, bağımsızlığına kavuşması için gerçekleştirilmiştir. Gandhi, Tuz Yürüyüşü'nde eylemi için ortaya çıkan amacına yönelik yasa ve yönetimlerin adil ve vicdanlı olması adına bir çağrıda bulunmuştur. Sivil itaatsizlik kavramının, ortak adalet anlayışına ve kamu vicdanına bir çağrı unsuruna yönelik varlığının Adalet Yürüyüşü'nde ki izleri adalet anlayışının hem ortaklık hem de başta bireysellik olgularını bünyesinde barındırması haklar arasındaki eşitliklerden doğmakta olup, eşit olarak temsil edilmelerini, haklarını savunularını eşit

şartların temellendiği bir platformda yapacak olmaları ve adaleti anlamalarını kendi haklarını savunuş biçimleri ile anlamlandırmalarını içeren bir durumdadır. Tekil Haksızlıklara Karşı Ortak Eylem karinesi gereğince Tuz Yürüyüşü, Tuz Yasası'nı temel olarak ortaya çıkmış bir eylem planı olarak gözüke de asıl amaç toplumun ortak amaçlarına hizmet edebilmek adına Hindistan halkının, zorbalıktan kurtarılması, ayrımcılıkların son bulması ve adaletli bir toplumsal yaşama kavuşulması adına verilen bir bağımsızlık mücadelesi olmaktadır. Çoğunluğu kapsayıcı ve amacının tekil bir haksızlığa karşı gerçekleşmiş ortak bir eylem olması durumunu gösteriyor olması Adalet Yürüyüşü'nün sivil itaatsizliğe yönelik ortak eylem unsuru ile örtüşme sağladığı görülmektedir. Eylem ve Haksızlık Arasında Makul İlişki Kistası karinesi gereğince Tuz Yürüyüşü, bağımsızlık mücadelesi adına, adaletsizliğe yol açan yasaya ilişkin olarak, yürüme eylemi gerçekleştirilmesi eylemi makul kılmaktadır. Adalet Yürüyüşü, yasanın adalet duygusuna aykırı davranması amacıyla gerçekleştirildiği savunulan yürüyüş eylemi, savunulan amaç için kamu vicdanına yönelik çağrı gerçekleştirmek adına toplu bir yürüyüş hakkını kullanması sebebiyle, eylem ve var olduğu savunulan haksızlık arasında tutarlı bir ilişki saptanmaktadır. Haksızlıklarla İlgili Çifte Standartın Kullanılmaması karinesi gereğince Tuz Yürüyüşü gerçekleşirken başka bir hak alanına saldırmamış ve farklı bir hakkı ihlal etmemiştir. Adalet Yürüyüşü'nün adalet kavramının eksikliğine yönelik yapılmış bir eylem oluşu ve başka bir hak alanını ihlal etmemesi durumu, Haksızlıklarla İlgili Çifte Standartın Kullanılmaması unsuruna uygun hareket edildiğini işaret etmektedir.

Sivil itaatsizlik bağlamında karşılaştırılmaları yapılan Adalet Yürüyüşü ve Tuz Yürüyüşüne ilişkin ortaya çıkan farklılıklar noktasında öncü liderlerin ülkedeki konumları göz önünde bulundurulduğunda, Gandhi ülkesi Hindistan'da, Hindistan Ulusal Kongre Partisini dönüştürmüş, halkın savunucusu, özgürlüğü ülkeye geri kazandırabilecek bir öncü konumdadır. Kemal Kılıçdaroğlu ise ülkesi Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı olarak, ülkenin siyasal sistemi içerisinde muhalefet partisinin genel başkanıdır. Liderlerin siyasal zeminde var olan konumlanmaları birbirinden farklıdır. Ülkelerin genel siyasal iklimlerine ilişkin farklılıklar ise yürüyüşlerin gerçekleştirilme amaçlarında farklılıklara yol açmıştır. Tuz Yürüyüşü, Hindistan bağımsızlığı, kölelik, ırkçılık, adaletsiz dağılım gösteren vergi yükü, Tuz Yasası ve toplumsal yaşantıda var olan ayrımcılıklara karşı gerçekleşirken, Adalet Yürüyüşü, ilan edilen OHAL kararı doğrultusunda tutuklanan, hapse atılan ya da haklarında soruşturma başlatılan gazeteciler, akademisyenler, sanatçılar başta olmak üzere, ülkedeki demokrasi kurumunun işlerliğinin zayıflaması, adalet

kavramının yok olma durumuna gelmesi ve son olarak dokunulmazlığı olan gazateci kökenli bir milletvekilinin tutuklanma kararına ilişkin amaçlar doğrultusunda gerçekleşmiştir. Ayrıca Tuz Yürüyüşü öncüsü Gandhi soyut tasarımları ve somut eylemleri arasında yaptığı norm belirlemesi ile ahlak temelli bir düşünce katmanını oluşturmuş, düşüncelerine yönelik norm belirlemeleri yapmış ve normlar arası anlam bütünlüğü sağlamak amacıyla “Çatışma Normları Teorisi” ni ortaya koymuştur. Geliştirdiği Satyagraha teorisini şiddete dayalı yönetimleri ortadan kaldırma ve hem sürecin gerçek olması hem de sonucunda elde edilen verilerin gerçeğe yönelmesi açısından kullanarak, Hindistan’ da yayılan kötülük ve şiddet temelli yapı ve durumları ortadan kaldırma ve direnişi pasif hale getirmeyi amaçlayarak, sevgi, ahlak, adalet kavramları ile çözüme kavuşturmaya çalışması yönü ile sivil itaatsizlik kavramına öncülük eden düşünürlerden en önemlisi olmuştur. Bu noktada öncü lider Gandhi sivil itaatsizlik kavramına yön veren düşünce ve teorilerini pratiğe aktarmış formuyla Tuz Yürüyüşü örnek eylemini gerçekleştirmesi sebebiyle yürüyüşe ilişkin geliştirdiği fikri temelleri ve teorik bilgileri yürüyüşün temeline oturtması durumu ile Adalet Yürüyüşü öncü lideri Kemal Kılıçdaroğlu ile farklılık göstermektedir.

Adalet ve Tuz Yürüyüşleri iki örnek eylem olarak sivil itaatsizlik olgusu bağlamında karşılaştırıldıklarında, yürüyüşlerin benzer ve farklı yönlerinin olduğu saptanmış, yürüyüşlerin sivil itaatsizlik eylemine ilişkin örnek teşkil ettikleri, yürüyüşlerin sivil itaatsizlik kavramsal çerçeve, sivil itaatsizliğe öncü düşünürler, sivil itaatsizliğin unsur ve özellikleri bağlamında incelendiklerinde, birer sivil itaatsizlik örnek eylemi oldukları durumu saptanmıştır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Akbal, İ. (2017). *Sivil Toplum*. (Birinci Baskı). İstanbul: Çizgi Kitabevi
- Aksoy, N. (2008). *Sivil Toplum ve Baskı Grupları*. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık
- Anıl, Y. Ş. (2013). *Mahatma Gandhi*. (Birinci baskı). İstanbul: Kastaş Yayınevi
- Arendt, H. (2013). *Sivil İtaatsizlik. Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. (Çev. Yakup Coşar) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Arısoy, H. (2017). *Kutsal Yürüyüş*. İstanbul: İleri Yayınları
- Arslan, A. (2006). *İlkçağ Felsefe Tarihi II: Sofistler'den Platon'a*. (Birinci Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Balbay, M. (2017). *Vicdanın Ayak Sesleri Yürüyüş*. İstanbul: Halk Kitabevi
- Başkent, C. (2015). *Vicdani Ret Yazıları*, İstanbul: Propaganda Yayınları.
- Birsel, S. (2015). *Gandhi ya da Hint Kirazının Gölgesinde*. İstanbul: Sel Yayıncılık
- Bove, J ve Luneau, G. (2006). *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*. (Birinci Baskı), (Çev. Ergüden, I.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Cem, İ. (2011). *Soldaki Arayış*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Cengiz, M. (2017). *Umut Hep Var*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi
- Çınar, Ö. H. ve Üsterci, C. (Editörler), (2014). *Çarklardaki Kum: Vicdani Red: Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiçek, A. C. ve Aydın, S. (2018). *Sivil İtaatsizlik ve Anarşizm*. (Birinci baskı). İstanbul: Doruk Yayıncılık
- Coşar, Y. (2014). *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik* (Dördüncü Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Dağtaş, E. (2008). *Türkiye’de Sivil İtaatsizlik, Toplumsal Hareketler ve Basın* (Birinci Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Delige, R. (2015). *Gandhi*. (Çev. Ergüden, I.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Ekşi, O ve Söyleşi, N. (2011). *Kemal Kılıçdaroğlu Türkiye’ye Sözüm Var*. İstanbul: Literatür Kitabevi
- Finkelstein, N. G. (2016). *Zulme Karşı Gandhi*. (Çev: Kaynak D.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Fromm, E. (2018). *İtaatsizlik Üzerine Özgürlük Neden Otoriteye “Hayır” Demektir?* (Beşinci baskı). (Çev. Soysal, N.). İstanbul: Say Yayınları.
- Gandhi, M. (2017). *Hakikat Tecrübelerim*. (Çev:Gündüz, O.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Gandhi, M. (2018). *Bir Özyaşam Hakikatin Peşinde, Başımdan Geçenler*. (Çev: Günyol, V.). İstanbul: Alfa Basım Yayım
- Gandhi, M. K, ve Thoreau, H. D. (2015). *Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş* (Üçüncü Baskı). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Gandhi, A. (2018). *Gandhi’den Yaşam Dersleri*. (Çev: Alioğlu, S. C.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi. (3)
- Gandhi, M. (2018). *Bütün İnsanlar Kardeştir*, (Çev. Özşar, L.), Bursa: Biblos Kitabevi
- Galtung, J.. (2013). *Gandhi ve Alternatif Hareket Teoride Satyagraha: Normlar. Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. (Çev. Coşar, Y.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Göker, G. (2008). *Basının Vicdani Reddi. Türkiye’de Sivil İtaatsizlik, Toplumsal Hareketler ve Basın*, (Der. Dağtaş, E.), Ankara: Ütopya Yayınevi
- Güvenç, N. (2002). *Yine, Yeni, Yeniden, CHP*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi
- Hunt, J. D. (2018). *Tolstoy ve Gandhi Mektuplaşmaları*. (Çev. Biçici, F.). İstanbul: Ofset Yapımevi. (Birinci Baskı).
- Jacobs, A. (2017). *Gandhi Değişen Bir Dünya İçin Radikal Bilgelik*. (Çev. Boyacıoğlu, E.). İstanbul: Ganj Yayıncılık
- Kahraman, C. (ed.). (2017). *Hak, Hukuk, Adalet Yolunda Onurlu Yürüyüş*. Ankara: İktisat Matbaası

- Kardaş, Ü. (2008) ‘ Ötekiler’ İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi. (Birinci baskı). İstanbul: Hayy Kitap.
- Kındıra, Z. (2017). *Kemal Türkiye’nin Gandhi’si*. İstanbul: Siyah Beyaz Yayıncılık
- King, M. L. (2013). *Birmingham Cezaevi’nden Mektup. Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. (Çev. Yakup Coşar) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kula, O. B. (2017). *Adalet Kutusu*. Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları
- Kula, O. B. (2017). *Dünya Basınında Adalet Yürüyüşü-1*. Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları. s.43-44
- Kula, O.B. (2017). *Dünya Basınında Adalet Yürüyüşü-2*. Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları
- Kula, O. B. (2017). *Dünya Basınında Adalet Yürüyüşü-3*. Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları.
- Macit, M. H. (2007). *Şiddet İçermeyen Bir Eylem: John Rawls ‘da Sivil İtaatsizlik, KKEgünerFD/JOKKEF*, (16), s.135
- Mahçupyan, E.& Erdost, G. v.d. (2003). *Toplumsal Hareketler Konuşuyor*. İstanbul: Mart Matbaacılık.
- Merton, T. (2017). *Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş Mahatma Gandhi’nin Yazılarından Seçmeler*. (Çev.Çiftçi, S.D.). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Üçüncü Baskı).
- Nişancı, Ş. (2013). *Sivil İtaatsizlik*. (Birinci Baskı). İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Odabaşı, F. (2016). *Muhalefet Süreci Bağlamında Gençlerde Din ve Sivil İtaatsizlik Üniversite Öğrencileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. İstanbul: Rağbet Yayıncılık.
- Öğüt, E. (2017). *Adalet Adamı Kemal Kılıçdaroğlu*. İstanbul: Halk Kitabevi
- Ökçesiz, H. (2011). *Sivil İtaatsizlik* (Dördüncü Baskı). İstanbul: Legal Kitapevi.
- Özlü, T. (2015). *Kılıçdaroğlu’yla Dört Yıl 2010-2014 Y-CHP*. İstanbul: Kaynak Yayınları
- Rawls, J. (2006). *Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*. (İkinci Baskı). (Çev. Evrim, G.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Rawls, J. (2013) *Sivil İtaatsizliğin Rolü. Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. (Çev. Yakup Coşar) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saylan, T. (2013). *100 Soruda Sivil Toplum*. (Beşinci baskı). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları
- Semiz, Y. (2010). *Türk Hukuku'nda ve Karşılaştırmalı Hukukta Vicdani Ret* (Birinci Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Soydan, B. (2013). *Türkiye'de Anarşizm*. (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sönmez, S. (2017). *Adaleti Yolda Arayanlar*. İstanbul: Doğan Kitap
- Schmitt, C. (2016). *Siyasi İlahiyat*. (Beşinci Baskı). (Çev. Zeybekoğlu, A. E.) Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Turhan, K. (2008). *TSK ve Ulus Devleti Hedef Alan Vicdani Ret* (Birinci Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Thoreau, H.D. (2016). *Doğal Yaşam ve Başkaldırı Sivil İtaatsizlik Makalesi ve Walden Gölü*. (Çev. Çiftçi, S.). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Altıncı Baskı).
- Thoreau, H. D. (2016). *Sivil İtaatsizlik*, (Çev. TURAN, C.), İstanbul: Say Yayınları.
- Thoreau, H.D. (2014) *Sivil İtaatsizlik Yürümek*. (Çev. Örkop, A.) İstanbul: Zeplin Yayıncılık.
- Thoreau, H.D. (2017) *Sivil İtaatsizlik Yürüyüş*. (Çev. Filiz, B.) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Thoreau, H.D. (2016) *Sivil İtaatsizlik Thoreau*. (Çev. Olçum, M.) İstanbul: Kafekültür Yayıncılık.
- Thoreau, H.D. (1999). *Haksız Yönetime Karşı*. (Çev. Günyol, V.) İzmir: Çağdaş Matbaacılık.
- Uyanık, M. (2014). *İslam Siyaset Felsefesinde Sivil İtaatsizlik* (Üçüncü Baskı). Antalya: Otorite Yayınları.

Makaleler:

- Altuntaş, U. (2015). Demokratik Bir Direnme Biçimi Olarak Sivil İtaatsizlik: John Rawls Ve Jürgen Habermas Tartışması Ekseninde Meşruluk Analizi. *Akademik Bakış Dergisi*, (52).
- Altunel, M. (2011). Sivil İtaatsizlik ve Mohandas Gandhi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (93), s.445
- Anbarlı, Ş. (2007). Baskıya Karşı Direnme Biçimi Olarak Sivil İtaatsizlik ve Meşruluğu Sorunu, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2).
- Aydın, H. (2008). Sokrates'in Felsefesi Işığında Sokratik Yönteme Analitik Bir Yaklaşım. *Üniversite ve Toplum Bilim Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 8(2),
- Ayhan, A. Ve Çakmak, F. (2015). Demokratik Bir Çıkış Yolu Olarak Sivil İtaatsizlik İçin Şiddet Olgusu Ve Hukuksuzluk Paradoksu. *Intermedia International E-Journal Of Communication Sciences*. 2(2).
- Bakır, K. (2015). Emma Goldman'ın Anarşizminde "Kadının Özgürleşme Trajedisi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (2).
- Candan, K. ve Bilgin M. (2011). Sivil İtaatsizlik. *Yasama Dergisi*, (19).
- Demir, H. S. (2011). Vicdani Ret Hakkı, *Ankara Barosu Dergisi*, (4).
- Dikmenli, Y. (2017). Coğrafya Öğretmen Adaylarının Hindistan'a İlişkin Bilgi Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(2). S.133-143
- Ekici, A. Direnme Hakkı. *Genç Hukukçular, Hukuk Okumaları*, Birikimler 4, İstanbul.
- Evlince, A. (2014). Sokrates'in Savunmasına Hukuki Bir Yaklaşım. *Hukuk Gündemi Dergisi*, 2.
- Güner, O. S. Sivil İtaatsizlik. *Genç Hukukçular, Hukuk Okumaları*.
- Güriz, A. (1990). Adalet Kavramı. *Anayasa Yargısı Dergisi*. 7(1).
- Göze, A. (1968) XVI. Yüzyıl Düşünürlerinde Baskıya Karşı Direnme, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, (1).

- Kırlı, Ö. (2015). Sivil İtaatsizlik ve Henry David Thoreau, *Akademik Bakış Dergisi*, (48). 445-459.
- Kurtbaşı, İ. (2017). Sivil İtaatsizlik Ve Meşruluğu Sorunu, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (44).
- Küçüktaşdemir, Ö. (2016). Ceza Hukuku Bağlamında Sivil İtaatsizlik Üzerine Bazı Değerlendirmeler, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(4).
- Mutlu, E. İ. (2015). Uluslararası Hukuk Ve Vicdani Ret I: Ruhani İnanç-Kamusal Yükümlülük Dengesinde Vicdani Ret Ulusal Sorunsalının Uluslararasılaşması, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (5).
- Mutioğlu, H. ve Gözcü, F. (2004). Küreselleşme Gerçeği/Sivil Toplum Miti, I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi (4-6 Haziran), *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Basımevi*.
- Sınar, H. (2013). Türk Hukukunda Nefret Suçlarına İlişkin Yasal Düzenleme Çalışmaları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı: Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, 19(2).
- Şahin, Y. (2017). Sosyal Medya Araçlarının Sivil İtaatsizlik Bağlamında Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5).
- Şeker, B. ve Batmaz, G. (2013). İnce Memed ve Sivil İtaatsizlik. Yazılı Bildiri, *Umut Vakfı Araştırma Merkezi IV. Hukukun Gençleri Sempozyumu*. İstanbul.
- Taşkın, A. (2004). Baskıya Karşı Direnme Hakkı, *TBB Dergisi*, (52).
- Toprak, Z. (2015) Nâzım Hikmet, Üçüncü Enternasyonal ve Mahatma Gandhi, (*Toplumsal Tarih Dergisi* (264).
- Yavaşgel, E. Bir İletişim Genörneği: Sivil İtaatsizlik. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.
- Yeniçeri, Ö. (2011). Konformizm, Yozlaşma ve İtaatsizlik. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(44),

Yılmaz, A. (2014). Toplumsal Hareketin Kalbinde Bir Yeni Özne: Anneler Türkiye’de Cumartesi Anneleri ve Arjantin’de Mayıs Meydanı, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* (1).

Yumlu, S. (2011). Bir Vicdani Ret Örneği: Molokanlar, *Radikal Politika Dergisi*.

Yüksek Lisans Tezleri :

Aslan, O. (2008). *Sivil İtaatsizlik Bağlamında Vicdani Ret: Türkiye Örneği*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çatıkkaş, H. (2018). *Bir Şiddetsizlik Eylemi Olarak Sivil İtaatsizlik*. Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mardin.

Tamış, A.K. (2014). *Yazılı Basında Sivil İtaatsizlik “Gezi Parkı Örneği”*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Elektronik Sayfa Kaynakları :

King, M. L. (1963), *İş ve Özgürlük Mitingi*, Washington. 22 Haziran 2019 tarihinde saat 01:20'de <http://amerikabulteni.com/2012/01/16/insan-haklari-davasinin-kral-vaizi-martin-luther-king-jr/> adresinden alınmıştır.

<https://odatv.com/gandinin-tuz-yuruyusu-1607171200.html> (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2019)

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1343321-reinaya-silahl-saldiri-35-kisi-hayatini-kaybetti-40-yarali> (Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2019)

<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/ataturkculuk-mufredattan-cikarildi-154870h.htm> (Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2019)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39251927> (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2019)

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kamu-devleri-varlik-fonunda-40356592> (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2019)

<https://www.cnnturk.com/turkiye/buyuksehirler-referandumda-ne-oy-verdi?page=1> (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2019).

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39982063> (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2019)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40277736> (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2019)

<https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-40285920> (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2019)